

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗ

ΠΟΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«ΧΘΔΕΕ ΚΑΙ ΕΣΔΑ: Η ΜΕΤΑΞΥ ΤΟΥΣ ΣΧΕΣΗ ΣΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΚΑΙ Η ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΗ ΤΟΥΣ ΣΗΜΑΣΙΑ ΣΤΗΝ
ΑΠΟΝΟΜΗ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ»**

Φοιτήτρια:

Κορμπή Ιωάννα

ΑΜ:0912Μ037

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

Όλγα Τσόλκα

Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΣΤΟΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΧΩΡΟ

I. Επισκόπηση του συστήματος προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης

1. Επί της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

2. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

II. Το κανονιστικό σύστημα προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

1. Επισκόπηση της ανάπτυξης του δικαίου θεμελιωδών δικαιωμάτων της ΕΕ

2. Επί του περιεχομένου και της ερμηνείας του άρθρου 6 ΣυνθΕΕ

3. Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ

3.1. Η πορεία προς τον ΧΘΔΕΕ

3.2. Το περιεχόμενο του ΧΘΔΕΕ

3.3. Φορείς- αποδέκτες των δικαιωμάτων του ΧΘΔΕΕ και πεδίο εφαρμογής του

3.4. Η σύνδεση θεμελιωδών δικαιωμάτων και γενικών αρχών του δικαίου της Ένωσης

Β΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΣΧΕΣΗ ΤΩΝ ΔΥΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΔΙΚΑΙΟΤΑΞΙΩΝ ΣΤΟ ΠΕΔΙΟ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

I. Επί της στάσης του ΕΔΔΑ και του ΔΕΕ (ΔΕΚ) πριν από τη θέση σε ισχύ του ΧΘΔΕΕ

II. Η σχέση μεταξύ ΧΘΔΕΕ και ΕΣΔΑ

1. Οι κανονιστικές ρυθμίσεις

2. Η νομολογία του ΔΕΕ

2.1. Η απόφαση C- 400/10

2.2. Οι αποφάσεις C- 411/10 , C- 493/10

III. Η Προσχώρηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ΕΣΔΑ

1. Η συμβολική σημασία της προσχώρησης και οι ουσιαστικής φύσης συνέπειές της

2. Οι διαπραγματεύσεις στο παρόν στάδιο εξέλιξης

Γ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΧΘΔΕΕ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΣΔΑ ΣΤΗΝ ΑΠΟΝΟΜΗ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΔΙΚΣΙΟΣΥΝΗΣ ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

I. Επί της “δεσμευτικότητας” του ΧΘΔΕΕ και της ΕΣΔΑ

1. Στο πλαίσιο της εσωτερικής έννομης τάξης

1.1. Η συμμόρφωση επιμέρους διατάξεων του ΚΠΔ με τη νομολογία του ΕΔΔΑ

- Το άρθρο 525 παρ. 5 ΚΠΑ
- Το άρθρο 525 Α ΚΠΑ
- Το άρθρο 171 παρ. 1δ' ΚΠΑ

1.2. Η συμμόρφωση της νομολογίας του ΑΠ με το περιεχόμενο του ΧΘΔΕΕ

1.3. Οι συναγόμενες υποχρεώσεις των εθνικών δικαστικών αρχών

2. Στο πλαίσιο της ενωσιακής έννομης τάξης

3. Η μεταξύ τους σχέση στο πλαίσιο της απονομής της ποινικής δικαιοσύνης εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης σύμφωνα με τη νομολογία του ΔΕΕ

- Η Απόφαση C-617/10 της 26.2.2013

II. Η ιδιαιτερότητα του “χώρου ποινικής δικαιοσύνης” της Ευρωπαϊκής Ένωσης

1. Το ζητούμενο μίας διεθνικής ποινικής καταστολής

2. Η αμοιβαία αναγνώριση ποινικών αποφάσεων και η προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων

3. Η νομολογία του ΔΕΕ

- Η απόφαση C-399/11

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα θεμελιώδη δικαιώματα έχουν από νωρίς αναχθεί σε αναπόσπαστο τμήμα των γενικών αρχών του κοινοτικού- ευρωενωσιακού δικαίου¹. Το κενό της προστασίας τους στο εσωτερικό των Κοινοτήτων και της Ένωσης απείλησαν στο παρελθόν την ενότητα της κοινοτικής έννομης τάξης και την πρόοδο της ευρωπαϊκής ενοποίησης². Ο τρόπος, που αντιμετωπίστηκε το πρόβλημα, αποτελεί σήμερα το καλύτερο παράδειγμα προσαρμογής της κοινοτικής-ενωσιακής δικαιοταξίας στις προσδοκίες που δημιούργησε η συνεχής εξέλιξη και επιτυχία τους. Αποφασιστικό ρόλο ανέλαβε όμως εδώ και η σύνδεση των κοινοτικών προσπαθειών με την πανευρωπαϊκή αντίστοιχη προσπάθεια στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών.

Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ένωση και η κατοχύρωσή τους στο σύστημα της ΕΣΔΑ ακολούθησαν καταρχήν πορεία ξεχωριστή. Σήμερα, κυριαρχεί το αίτημα συνοχής των δύο συστημάτων δικαστικής προστασίας ή άλλως της ανάπτυξης μιας μεταξύ τους συμβατότητας, που συμβάλλει στην ασφάλεια του δικαίου. Αντικείμενο της παρούσας μελέτης είναι κατ' αρχάς η συνοπτική επισκόπηση της ΕΣΔΑ και η παρουσίαση του αξιακού συστήματος της Ένωσης, ιδίως του ΧΘΔΕΕ κι εν συνεχεία η προσέγγιση της προβληματικής της μεταξύ τους σχέσης και της κανονιστικής τους σημασίας τόσο σχετικά με τη δράση των εθνικών δικαστικών οργάνων όσο και της απορρέουσας δεσμευτικότητας τους στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης στο πλαίσιο της Ένωσης.

¹ Π. Στάγκος, Η δικαστική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση- Η σχέση της με τη συνταγματική εξέλιξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Σάκκουλας 2004, σελ 415 επ

² Ε. Σαχτεκίδου, Ευρωπαϊκό Δίκαιο, Β' έκδοση, Σάκκουλας Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2013, σελ 134 επ.

Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΣΤΟΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΧΩΡΟ

I. Επισκόπηση του συστήματος προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης

1. Επί της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (στο εξής ΕΣΔΑ) υπεγράφη στη Ρώμη, στις 4 Νοεμβρίου 1950, από 15 κράτη, δυνάμει του Κανονισμού του Συμβουλίου της Ευρώπης. Υπήρξε το πρώτο βήμα μίας προσπάθειας συλλογικής αναγνώρισης και εγγύησης ορισμένων από τα θεμελιώδη δικαιώματα της Οικουμενικής Διακήρυξης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Τέθηκε σε ισχύ το φθινόπωρο του 1953, αποτέλεσε δε έκτοτε διεθνώς το υπόδειγμα και για άλλες πρωτοβουλίες κατοχύρωσης και προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων σε υπερεθνικό επίπεδο³. Αποτελεί κλειστή διεθνή σύμβαση, στην οποία μπορούν να προσχωρήσουν μόνο κράτη- μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης, ενώ τα τελευταία χρόνια γίνονται στο Συμβούλιο της Ευρώπης δεκτά μόνο όσα κράτη προσχωρούν και στην ΕΣΔΑ. Συνεπώς το Συμβούλιο της Ευρώπης και η ΕΣΔΑ είναι άρρηκτα συνδεδεμένα μεταξύ τους⁴. Η ΕΣΔΑ συγκροτεί μία διεθνή συνθήκη του παραδοσιακού διεθνούς δικαίου, η οποία ισχύει για τα συμβαλλόμενα κράτη μετά την κύρωσή της και καταλαμβάνει

³ βλ. για παράδειγμα την Αμερικανική Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, που υπογράφηκε το 1969

⁴ βλ. και άρθρο 50 ΕΔΣΑ ,όπου το Συμβούλιο της Ευρώπης επιβαρύνεται με τα έξοδα λειτουργίας του ΕΔΔΑ

στο εσωτερικό τους τη θέση, που επιφυλάσσεται κάθε φορά για τις διεθνείς συνθήκες από το εθνικό Σύνταγμα⁵. Άμεση συνέπεια της έναρξης ισχύος της ΕΣΔΑ στο εσωτερικό κάθε συμβαλλόμενου κράτους είναι η υποχρέωσή του να αναγνωρίζει σε όλα τα εξαρτώμενα από τη δικαιοδοσία του πρόσωπα, τα δικαιώματα και τις ελευθερίες της ΕΣΔΑ⁶.

Το κείμενο της ΕΣΔΑ αποτελείται από 59 άρθρα, τα οποία θα μπορούσαν να ενταχθούν σε δύο κατηγορίες. Στην πρώτη κατηγορία (άρθρα 2-18), κατοχυρώνεται μία σειρά κλασικών θεμελιωδών δικαιωμάτων, τόσο ουσιαστικού χαρακτήρα- δικαίωμα στη ζωή, απαγόρευση θανατικής ποινής, απαγόρευση βασανιστηρίων, προστασία της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, ελευθερία της σκέψης, θρησκευτική ελευθερία, ελευθερία πληροφόρησης κλπ- όσο και δικονομικού- δικαίωμα σε δίκαιη δίκη και *nullum crimen nulla poena sine lege*. Η δεύτερη ομάδα διατάξεων (άρθρα 19-51), αναφέρεται κυρίως στο Δικαστήριο (ΕΔΔΑ), που δημιουργήθηκε προς εξασφάλιση του σεβασμού των υποχρεώσεων των κρατών, που απορρέουν από την ΕΣΔΑ. Ο παραδοσιακός και μάλλον συντηρητικός χαρακτήρας του καταλόγου θεμελιωδών δικαιωμάτων της ΕΣΔΑ επέβαλε πολύ σύντομα τη συμπλήρωσή του με κρίσιμα δικαιώματα και ελευθερίες μέσω πρόσθετων Πρωτοκόλλων. Τα πρόσθετα Πρωτόκολλα επισυνάπτονται στην ΕΣΔΑ και είναι άλλοτε υποχρεωτικά και άλλοτε προαιρετικά για τα συμβαλλόμενα κράτη. Μεταξύ αυτών, με το Πρωτόκολλο αριθμ. 1 προστατεύεται η

⁵ Στην ελληνική έννομη τάξη η ΕΣΔΑ « συνιστά αναπόσπαστο τμήμα του ελληνικού νομικού συστήματος και υπερισχύει οποιασδήποτε αντίθετης διάταξης του εσωτερικού δικαίου» βλ. απόφαση ΕΔΔΑ Καραβελατζής κατά Ελλάδος αριθμ. 30340/07 και απόφαση ΑΠ 1845/2005 « Η ΕΣΔΑ αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα του ελληνικού εσωτερικού δικαίου, με αυξημένη κατά το άρθρο 28 παρ. 1 του Συντάγματος υπερνομοθετική ισχύ.

⁶ άρθρο 1 της ΕΣΔΑ. Βλ. και άρθρο 52 της ΕΣΔΑ, όπου κάθε συμβαλλόμενο κράτος οφείλει να δίνει εξηγήσεις στον Γραμματέα του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικά με τον τρόπο αποτελεσματικής εφαρμογής των διατάξεων της ΕΣΔΑ στο εσωτερικό του δίκαιο.

ιδιοκτησία, το δικαίωμα στην εκπαίδευση και το δικαίωμα συμμετοχής σε ελεύθερες εκλογές, με το Πρωτόκολλο αριθμ. 4 απαγορεύεται η στέρηση της ελευθερίας για μη εκπλήρωση συμβατικών υποχρεώσεων, με το Πρωτόκολλο αριθμ. 7 προστατεύονται οι αλλοδαποί που κατοικούν σε άλλη χώρα μέλος, και καθιερώνεται η αρχή *ne bis in idem*, με το Πρωτόκολλο αριθμ. 12 εισάγεται μία γενική αρχή ίσης μεταχείρισης, με το αριθμ. 13 καταργήθηκε πλήρως η θανατική ποινή κλπ.

2. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Η σημαντικότερη διαφορά μεταξύ της προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων, που διασφαλίζει η ΕΣΔΑ και της αντίστοιχης προστασίας από άλλα διεθνή κείμενα οφείλεται στην θεσμοθέτηση ενός υπερεθνικού Δικαστηρίου, του Δικαστηρίου της ΕΣΔΑ (Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- στο εξής ΕΔΔΑ). Το ΕΔΔΑ ερμηνεύει όλα αυτά τα χρόνια τις σχετικές διατάξεις, ως «living instrument», λαμβάνοντας υπόψιν τόσο τις επιμέρους ιδιαιτερότητες των συμβαλλόμενων κρατών όσο και τις αναγκαίες εξελίξεις στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η ερμηνευτική του λειτουργία αποτελεί ένα μοναδικό προσόν και το καλύτερο παράδειγμα ενός επιτυχημένου διεθνούς συστήματος προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων⁷. Επίσης, με τη νομολογία του αναδεικνύεται σε ανώτατο και τελικό εγγυητή της διαφύλαξης των θεμελιωδών δικαιωμάτων στα κράτη-μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Η λειτουργία του ΕΔΔΑ έχει μεταβληθεί σε σημαντικό βαθμό μετά την έναρξη ισχύος του Πρωτοκόλλου αριθμ. 11, το έτος 1998, οπότε και ιδρύθηκε μόνιμο

⁷ βλ. George Letsas, *The ECHR as a Living Instrument: its meaning and legitimacy* (March 14, 2012), σε SSRN: <http://ssrn.com/abstract=2021836> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2021836>

δικαστήριο, το σημερινό ΕΔΔΑ⁸. Αλλαγές στον τρόπο λειτουργίας του ΕΔΔΑ έχει επιφέρει και το Πρωτόκολλο αριθμ 14⁹.

Το ΕΔΔΑ αποτελείται από τόσους δικαστές όσα και τα κράτη μέλη (άρθρο 20 ΕΣΔΑ), οι οποίοι εκλέγονται από την Κοινοβουλευτική Συνέλευση βάσει συγκεκριμένων προσόντων (άρθρο 21 ΕΣΔΑ) για μία και μοναδική θητεία εννέα ετών (άρθρα 22 και 23 ΕΣΔΑ). Καθήκον του ΕΔΔΑ είναι να εξετάζει προσφυγές, που στρέφονται αποκλειστικά και μόνο κατά συμβαλλομένων στην ΕΣΔΑ κρατών. Οι κατηγορίες σε βάρος των συμβαλλομένων κρατών μπορούν να αφορούν μόνο παραβάσεις είτε της ΕΣΔΑ είτε των πρόσθετων Πρωτοκόλλων της. Οι προσφυγές ασκούνται τόσο από τα υπόλοιπα συμβαλλόμενα στην ΕΣΔΑ κράτη (διακρατικές υποθέσεις του άρθρου 33 ΕΣΔΑ)¹⁰ όσο και από ιδιώτες, φυσικά πρόσωπα, μη κυβερνητικούς οργανισμούς ή ομάδες ατόμων (ατομικές προσφυγές του άρθρου 34 ΕΣΔΑ). Η ατομική προσφυγή, που επιτρέπει στον απλό πολίτη, να στρέφεται κατά του κράτους του ή άλλου κράτους, ενώπιον υπερεθνικού δικαιοδοτικού οργάνου, παραπονούμενος για παραβάσεις θεμελιωδών δικαιωμάτων, αποτέλεσε επαναστατικό νεωτερισμό για τις σχέσεις πολίτη- κράτους. Η παρουσία της στο κείμενο της ΕΣΔΑ επέτρεψε, επίσης τη χειραφέτηση των πολιτών από τα

⁸ Το παλαιότερο δικαιοδοτικό σύστημα της ΕΣΔΑ αποτελούνταν από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Δικαστήριο. Π. Παραρά, Το κεκτημένο του ευρωπαϊκού συνταγματικού πολιτισμού, ΔτΑ 2001, σελ. 543 επ.

⁹ Έναρξη ισχύος την 1^η Ιουνίου 2010

¹⁰ Οι διακρατικές προσφυγές, κράτος μέλους κατά κράτους μέλους, είναι σπάνιες και κατά κανόνα αφορούν μείζονα πολιτικά θέματα στις σχέσεις μεταξύ των διάδικων πλευρών. Βλ. υποθέσεις Ελλάδα κατά UK, το έτος 1956-1957, που αφορούσαν το ζήτημα της Κύπρου, Κύπρος κατά Τουρκίας, που ασκήθηκαν κατά τα έτη 1974-1982 και αφορούσαν την τουρκική εισβολή και κατοχή, και τις προσφυγές κατά της Ελλάδας τα έτη 1967-1970, που αφορούσαν παραβάσεις της ΕΣΔΑ από το δικτατορικό καθεστώς των συνταγματαρχών στη χώρα μας.

κράτη τους , περιορίζοντας την ανάγκη παροχής διπλωματικής προστασίας εκ μέρους των κρατών σε ακραίες μόνο περιστάσεις.

Η ατομική προσφυγή τελούσε επί πολλά χρόνια υπό την προϋπόθεση της γενικής αποδοχής της εκ μέρους του καθ' ου η προσφυγή κράτους. Το σύστημα αυτό εγκαταλείφθηκε με το Πρωτόκολλο αριθμ. 11 και αντικαταστάθηκε από αυτόματο σύστημα αποδοχής της ατομικής προσφυγής¹¹. Δεν παύει πάντως η ατομική προσφυγή να εξαρτάται από την υποχρεωτική εξάντληση των ενδίκων βοηθημάτων και μέσων του εσωτερικού δικαίου και ασκείται εντός έξι μηνών από την έκδοση της τελικής δικαστικής απόφασης, με την οποία εξαντλήθηκαν τα ένδικα μέσα του εσωτερικού δικαίου¹². Εάν από την εξέταση της προσφυγής προκύψει πραγματική παράβαση κάποιου άρθρου της ΕΣΔΑ από πλευράς του συμβαλλόμενου κράτους, ο ενδιαφερόμενος μπορεί να ζητήσει αποζημίωση, και η απόφαση του ΕΔΔΑ καταδικάζει το εν λόγω κράτος σε καταβολή «δίκαιης ικανοποίησης» στον θιγόμενο πολίτη¹³. Οι αποφάσεις του ΕΔΔΑ είναι δεσμευτικές και τα κράτη είναι υποχρεωμένα να συμμορφώνονται προς το περιεχόμενό τους. Η Επιτροπή των Υπουργών εποπτεύει την εκτέλεση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ και τη συμμόρφωση των συμβαλλομένων κρατών¹⁴.

Οι αποτελεσματικοί υπερεθνικοί μηχανισμοί δικαστικού ελέγχου της διασφάλισης των θεμελιωδών δικαιωμάτων και η πλούσια νομολογία που προήλθε από το ΕΔΔΑ όλα αυτά τα χρόνια συγκρότησαν ήδη «έναν

¹¹ Π. Βογιατζής. Το «ζωντανό κείμενο» και η «ευρωπαϊκή συναίνεση» στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: η δύσκολη ισορροπία μεταξύ δικαστικού ακτιβισμού και αυτοπεριορισμού. ΝοΒ 2012 τ. 60,σελ. 1142-1161

¹² Άρθρο 35 ΕΣΔΑ

¹³ Άρθρο 41 ΕΣΔΑ

¹⁴ Άρθρα 42, 44 και 46 ΕΣΔΑ

συνταγματικό μηχανισμό ευρωπαϊκής δημόσιας τάξης»¹⁵, υπερκείμενο κατά κανόνα του κοινού δικαίου στο εσωτερικό των συμβαλλόμενων κρατών, στον οποίο αποδίδεται επίσης μεγάλος σεβασμός διεθνώς.

Με τη λειτουργία του ΕΔΔΑ ωστόσο, παρατηρήθηκαν και φαινόμενα που είναι πλέον συνήθη για αρκετά δικαστήρια τέτοιας περιωπής. Η συνεχής διόγκωση του αριθμού των προσφυγών ενώπιόν του επιβάρυνε σε μεγάλο βαθμό το φόρτο εργασίας του και επιβράδυνε την απονομή της δικαιοσύνης. Συχνά δίνεται η εντύπωση, ότι οι υποθέσεις του δεν τυγχάνουν της αναγκαίας προσοχής από την πλευρά του. Η μεγάλη αύξηση των μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης μετά τα τέλη της δεκαετίας του '80 και μέχρι σήμερα, ασφαλώς δε βοήθησε στην αντιμετώπιση του προβλήματος. Για το σκοπό αυτό, το Πρωτόκολλο αριθμ. 14 επιχειρεί να απλουστεύσει τις διαδικασίες ενώπιον του ΕΔΔΑ¹⁶. Καταβάλλεται επίσης προσπάθεια για επιτάχυνση της απονομής της δικαιοσύνης, ακόμη και με ανάθεση αρμοδιοτήτων σε μονοπρόσωπους δικαστικούς σχηματισμούς, καθώς και με εισαγωγή αυστηρότερων προϋποθέσεων σχετικά με το παραδεκτό των ατομικών προσφυγών¹⁷.

II. Το κανονιστικό σύστημα προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

1. Επισκόπηση της ανάπτυξης του δικαίου θεμελιωδών δικαιωμάτων της ΕΕ

¹⁵ Βλ. απόφαση ΕΔΔΑ Τ. Λοΐζιδου κατά Τουρκίας

¹⁶ Λ-Α Σισιλιάνος, Η αναθεώρηση του Ευρωπαϊκού Συστήματος προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου: το 14^ο Πρωτόκολλο στην ΕΣΔΑ, ΝοΒ 2005, σελ. 219 επ

¹⁷ Βλ. άρθρα 26,27 και 35 ΕΣΔΑ

Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο κοινοτικό δίκαιο διήλθε από διάφορα στάδια. Ούτε οι ιδρυτικές Συνθήκες των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων ούτε η Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά ούτε και κάποιο άλλο κοινοτικό κείμενο, περιελάμβανε έναν κατάλογο θεμελιωδών δικαιωμάτων. Η έλλειψη αυτή αποδόθηκε αρχικά στον τεχνοοικονομικό χαρακτήρα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας¹⁸. Στην πραγματικότητα το έλλειμμα δημοκρατίας και κράτους δικαίου, καθώς και οι υστερήσεις που διαπιστώθηκαν στην χάραξη της κοινωνικής αρχής στο θεσμικό οικοδόμημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης οφείλονται στο γεγονός, ότι η ευρωπαϊκή ενοποίηση συντελείται με διαφορετικές ταχύτητες. Ενώ προηγείτο πάντοτε η ενοποίηση στην οικονομία, ακολουθούσε με απόσταση η ενοποίηση στο πεδίο της πολιτικής με την προώθηση θεσμών και δράσεων, που άπτονται του σκληρού πυρήνα της εξουσίας. Έτσι εξηγείται η καθυστέρηση που παρατηρείται στην προστασία των δικαιωμάτων του ευρωπαίου πολίτη. Το κενό αυτό συνειδητοποιήθηκε κυρίως, όταν η ευρωπαϊκή ενοποίηση άρχισε να επεκτείνεται σε νέες περιοχές, όπου η ελευθερία του πολίτη και του ανθρώπου διακυβεύονταν με τρόπο απτό και εντονότερο¹⁹.

Μέσα στο πλαίσιο αυτό, κατά τα πρώτα στάδια της πορείας προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση είναι χαρακτηριστικές οι επιφυλάξεις των εθνικών δικαστηρίων, οι οποίες είχαν ως επίκεντρο τον προβληματισμό γύρω από την ήσσονα προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων σε κοινοτικό επίπεδο και οι δυσμενείς επιπτώσεις, που μπορεί να είχε σχετικά η υπεροχή του κοινοτικού δικαίου έναντι των προστατευόμενων από τα εκάστοτε εθνικά

¹⁸ Άννα Γκιζάρη-Ξανθοπούλου. Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας, ΕΕΕυΔ 2011, σελ. 11-17

¹⁹ Γ. Παπαδημητρίου. Η συνταγματοποίηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. 2002, Παπαζήση, σελ. 62 επ.

Συντάγματα ελευθεριών. Από τις μαχητικότερες αποφάσεις αμφισβήτησης της δημοκρατικής νομιμοποίησης του κοινοτικού δικαίου σε θέματα θεμελιωδών δικαιωμάτων ήταν αυτές του γερμανικού Συνταγματικού Δικαστηρίου, ενώ και το ιταλικό Συνταγματικό Δικαστήριο με αποφάσεις του, έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στα πρόβλημα της πρωταρχικότητας του κοινοτικού δικαίου έναντι του εσωτερικού. Αναλυτικότερα, το γερμανικό Δικαστήριο εξαρχής αποδέχθηκε την άμεση εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου και την κάμψη των αντίθετων προς αυτό εσωτερικών κανόνων υποσυνταγματικής ισχύος, με τη ρητή όμως επιφύλαξη της υπεροχής των διατάξεων του Θεμελιώδους Νόμου περί προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Στη γνωστή του απόφαση “Solange 1” εξαρτούσε τη θέση του αυτή υπό την αίρεση της δημιουργίας και σε επίπεδο Κοινοτήτων αντίστοιχης προστασίας, με την εξής επιχειρηματολογία:

“Όσο (“solange”) η διαδικασία ολοκλήρωσης/ενοποίησης της Κοινότητας δεν έχει προχωρήσει σε τέτοιο βαθμό, ώστε το κοινοτικό δίκαιο να αποκτήσει ισχύοντα κατάλογο θεμελιωδών δικαιωμάτων ψηφισμένο από Κοινοβούλιο, ο οποίος να είναι ανάλογος προς τον κατάλογο θεμελιωδών δικαιωμάτων του ΘΝ, επιτρέπεται και επιβάλλεται, μετά τη λήψη της κατά το άρθρο 177 ΣυνθΕΟΚ απαιτούμενης απόφασης του ΔΕΚ, η υποβολή της υπόθεσης εκ μέρους δικαστηρίου της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας στο ΒVerfGE κατά τη διαδικασία του κανονιστικού καταλόγου θεμελιωδών δικαιωμάτων ψηφισμένο από Κοινοβούλιο, ο οποίος να είναι ανάλογος προς τον κατάλογο θεμελιωδών δικαιωμάτων του ΘΝ, επιτρέπεται και επιβάλλεται, μετά τη λήψη της κατά το άρθρο 177 ΣυνθΕΟΚ απαιτούμενης απόφασης του ΔΕΚ, η υποβολή της υπόθεσης εκ μέρους δικαστηρίου της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας στο ΒVerfGE κατά τη διαδικασία του κανονιστικού ελέγχου (Normenkontrollverfahren) όταν το δικαστήριο

θεωρεί ως μη εφαρμοστέα την αποφασιστική (ευρωπαϊκή) διάταξη, όπως την ερμήνευσε το ΔΕΚ, επειδή και καθόσον συγκρούεται με κάποιο από τα θεμελιώδη δικαιώματα του ΘΝ”.

Το Δικαστήριο με την μεταγενέστερη απόφαση του “Solange 2” αναθεώρησε την νομολογία αυτή, κρίνοντας ότι η προαναφερθείσα αίρεση έχει ήδη πληρωθεί.

Μέσα σε αυτό το κλίμα τα κοινοτικά όργανα, ενέτειναν τις προσπάθειές τους για την αποτελεσματικότερη προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων για να διασκεδάσει τις ανησυχίες διεκήρυξε μέσα από τη νομολογία του, ότι μπορεί να μην υπάρχει ένας γραπτός κατάλογος θεμελιωδών δικαιωμάτων, υπάρχουν ωστόσο οι γενικές αρχές του δικαίου, που αποτελούν άγραφη πηγή του κοινοτικού δικαίου, στις οποίες εντάσσονται οι θεμελιώδεις αρχές και τα θεμελιώδη δικαιώματα αντλούμενα από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών-μελών και προσαρμοζόμενα στις ανάγκες της κοινοτικής έννομης τάξης²⁰. Παρά τον ασαφή σχετικά χαρακτήρα της, η νομολογία αυτή καθησύχασε σε ένα βαθμό τους αντιδραστικούς κύκλους, ενώ παράλληλα ώθησε το Δικαστήριο να αποδείξει, ότι μέσα από τη δικαιοδοσία του και με βάση τις γενικές αρχές του δικαίου μπορεί να εξασφαλίσει αποτελεσματική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα.

Βέβαια, παρά το γεγονός, ότι το Δικαστήριο δεν σταμάτησε να εφαρμόζει και να αναπτύσσει τα θεμελιώδη δικαιώματα, ως γενικές αρχές του δικαίου, υπήρχαν πάντα κάποιες ανησυχίες, καθώς αυτά τα δικαιώματα χορηγούνταν κατά τρόπο έμμεσο στους πολίτες και δεν ήταν άμεσα ορατά. Απάντηση σε

²⁰ ΔΕΚ 17.12.1970, Handelsgesellschaft 11/70

αυτή την πρόκληση προσπάθησε να δώσει πρώτα η Συνθήκη του Μάαστριχτ (1991) και έπειτα η Συνθήκη του Άμστερνταμ (1996). Αν και το έλλειμμα προστασίας των δικαιωμάτων εξακολουθούσε να παραμένει, η πρόοδος που σημειώθηκε, ειδικά στη Συνθήκη του Άμστερνταμ, δεν είναι ευκαταφρόνητη, καθώς σε αυτήν αναγορεύθηκαν ρητά η δημοκρατία και το κράτος δικαίου σε θεμελιώδεις αρχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης και αναδείχθηκε η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, όπως διαγράφεται στις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών και στην ΕΣΔΑ, σε συνιστώσα του θεσμικού οικοδομήματός της. Το άρθρο 6 παρ. 2 ΣυνθΕΕ δεν καθιστά πάντως την ΕΣΔΑ μέρος του πρωτογενούς κοινοτικού δικαίου μέσω της παραπομπής. Η ανωτέρω διάταξη ουσιαστικά επιβεβαιώνει τη νομολογία του ΔΕΚ, επιτάσσοντας το σεβασμό της ΕΣΔΑ από τα ενωσιακά- κοινοτικά όργανα κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων τους, καθώς και από τα όργανα των κρατών- μελών, όταν εκείνα ενεργούν κατ' εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου²¹. Από τα θεμελιώδη δικαιώματα, που προέκυψαν μέσω της διεργασίας αυτής, ενδεικτικά αναφέρονται η θρησκευτική ελευθερία²², το δικαίωμα ιδιοκτησίας²³, το δικαίωμα για σεβασμό της οικογενειακής ζωής²⁴,

²¹ Κ. Χρυσόγονος, Το μετέωρο βήμα της Ευρώπης. Η Συνθήκη για τη Θέσπιση Συντάγματος της Ευρώπης και το Μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Παπαζήση, 2005, σελ.85 επ.

²² ΔΕΚ 27.10.1976, Prais κατά Συμβουλίου C-130/75

²³ ΔΕΚ 14.5.1974, Nold κατά Επιτροπής C-4/73 σκ.14, Standley και Metson C- 293/97 σκ. 54, Schindler Holding C- 501/11 σκ. 124

Στις αποφάσεις αυτές διακηρύσσεται πως το δικαίωμα ιδιοκτησίας αποτελεί γενική αρχή του κοινοτικού δικαίου, χωρίς ωστόσο να είναι απόλυτο, πρέπει δε να νοείται σε σχέση προς την κοινωνική του λειτουργία

²⁴ ΔΕΚ 27.6.2006, ΕυρΚοιν κατά Συμβουλίου C- 540/03 σκ.52

η αρχή του τεκμηρίου της αθωότητας²⁵, η ιδιωτική ζωή και η προστασία του ιατρικού απορρήτου ως πτυχή του δικαιώματος της ιδιωτικής ζωής²⁶.

Η προσπάθεια αυτή αναγνωρίστηκε και από το γερμανικό Συνταγματικό Δικαστήριο, το οποίο με την απόφασή του «Solange 2» διακήρυξε, πως δε θα θεωρεί πλέον παραδεκτά τα αιτήματα για έλεγχο της συνταγματικότητας των κοινοτικών πράξεων, ενόσω η διασφαλιζόμενη από το ΔΕΚ έννομη προστασία ανταποκρίνεται στις αρχές και τα γνωρίσματα της παρεχόμενης από το ίδιο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Έγινε λοιπόν αποδεκτή με τον τρόπο αυτό η σοβαρότητα και η αποτελεσματικότητα της παρεχόμενης προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην κοινοτική έννομη τάξη. Αντιστοίχως, το ΕΔΔΑ με απόφασή του διακήρυξε, ότι η κατοχύρωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων, όπως επιτυγχάνεται μέσω της νομολογίας του ΔΕΚ είναι ισοδύναμη προς την έννομη προστασία στο πλαίσιο της ΕΣΔΑ²⁷. Ωστόσο, το ΕΔΔΑ είχε υποβάλει σε έλεγχο πράξη κράτους- μέλους, η οποία μετέφερε στο εσωτερικό δίκαιο κοινοτική οδηγία, υποστηρίζοντας, ότι οι εθνικές πράξεις δεν διαφεύγουν του ελέγχου του, επειδή απλώς επαναλαμβάνουν κοινοτικές πράξεις²⁸. Έτσι, μολονότι πράξεις και αποφάσεις των θεσμικών οργάνων της Ένωσης δεν μπορούσαν να αποτελέσουν απευθείας αντικείμενο ελέγχου εκ μέρους του ΕΔΔΑ, εφόσον η Ένωση δεν είχε προσχωρήσει στην ΕΣΔΑ, ο εκ πλαγίου έλεγχός τους με κριτήριο την ΕΣΔΑ ήταν πιθανός. Ακόμα και η διαπίστωση περί του «ισοδυνάμου» της

²⁵ ΠΕΚ 5.4.2006 Degussa κατά Επιτροπής σκ. 115

²⁶ ΔΕΚ 8.4.1992 Επιτροπή κατά Γερμανίας C-62/90 σκ. 23

²⁷ ΕΔΔΑ 30.6.2005, Bosphorus Hava Yollari κατά Ιρλανδίας

²⁸ ΕΔΔΑ 15.11.1996 Cantoni κατά Γαλλίας

κατοχύρωσης των θεμελιωδών δικαιωμάτων θα μπορούσε, να θεωρηθεί ως τεκμήριο μαχητό, το οποίο μπορούσε να ανατραπεί.

Από όλα τα παραπάνω ευκρινώς προκύπτει, πως η επαρκής κατοχύρωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ένωση εξακολουθούσε να απασχολεί, περιστρεφόμενη γύρω από δύο θέματα: αφενός την προσχώρηση της Ένωσης στην ΕΣΔΑ, αφετέρου δε την κατάρτιση ενός γραπτού καταλόγου θεμελιωδών δικαιωμάτων στο πλαίσιο της Ένωσης. Επί του δεύτερου αυτού ζητήματος τα κράτη- μέλη διαιρέθηκαν σε δύο ομάδες. Σε εκείνα, που προωθούσαν την ιδέα της δημιουργίας και υιοθέτησης ενός δεσμευτικού γραπτού καταλόγου θεμελιωδών δικαιωμάτων και σε εκείνα, που αντιδρούσαν, υπό τον φόβο, ότι κατ' αυτόν τον τρόπο θα προκύψει μία περαιτέρω δυνατότητα ανάμειξης των Κοινοτήτων- Ένωσης στο εσωτερικό τους δίκαιο και μάλιστα σε τομέα ιδιαίτερα ευαίσθητο. Επικεφαλής της δεύτερης κατηγορίας κρατών τέθηκε εξ αρχής το Ηνωμένο Βασίλειο, το οποίο και κατόρθωσε ουσιαστικά να παρεμποδίσει την επίσημη υιοθέτηση του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων τον Δεκέμβριο του 2000.

2. Επί του περιεχομένου και της ερμηνείας του άρθρου 6 της ΣυνθΕΕ

Η ανάγκη αντιμετώπισης του θέματος με αποφασιστικό τρόπο κατέστη εμφανής. Σε ένα ιδιαίτερα προχωρημένο στάδιο θεσμικής εξέλιξης, θα ήταν αδιανόητο να παραμερισθεί από τα αντικείμενα της Μεταρρυθμιστικής Συνθήκης το ζήτημα της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, ιδιαιτέρως, εφόσον ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής

Ένωσης, ο οποίος είχε διακηρυχθεί το Δεκέμβριο του 2000 στη Νίκαια, βρισκόταν ήδη ενσωματωμένος στο Σχέδιο Συνταγματικής Συνθήκης²⁹.

Στο πλαίσιο αυτό η Συνθήκη της Λισαβόνας αντέγραψε το άρθρο I- 9 της Συνταγματικής Συνθήκης και απέδωσε στο σημερινό άρθρο 6 ΣΕΕ την ισχύουσα κατάσταση της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο εσωτερικό της Ένωσης. Στις διατάξεις του άρθρου 6 ΣΕΕ απαριθμούνται κατ' αρχάς οι τρεις πηγές της εν λόγω προστασίας. Κατοχυρώνεται η κανονιστική δεσμευτικότητα του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, προβλέπεται η προσχώρηση της Ένωσης στην ΕΣΔΑ και αναγνωρίζεται ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως κατοχυρώνονται στην ΕΣΔΑ και όπως απορρέουν από τις συνταγματικές παραδόσεις των κρατών- μελών, αποτελούν μέρος των γενικών αρχών του δικαίου της Ένωσης. Είναι εμφανές, πως πρόκειται για μία περίπλοκη κατασκευή, που περιέχει τρεις δικλίδες ασφαλείας: το Χάρτη, την ΕΣΔΑ και τη νομολογία του ΕΔΔΑ, τη νομολογία του Δικαστηρίου μέσω των γενικών αρχών του δικαίου. Χαρακτηριστική επίσης είναι η διακήρυξη, πως δεν διευρύνονται οι αρμοδιότητες της Ένωσης σε βάρος των εθνικών αρμοδιοτήτων σε βαθμό μεγαλύτερο από ό, τι επιτρέπουν τα ίδια τα κείμενα του πρωτογενούς δικαίου.

Η έννοια των «κοινών συνταγματικών παραδόσεων», καθώς και η ερμηνευτική συλλογιστική του Δικαστηρίου απασχόλησε ιδιαίτερα τη συνταγματική θεωρία. Σχετικά με το περιεχόμενο της ανωτέρω έννοιας φαίνεται, να επικρατεί η απόψη, πως κρίσιμο κριτήριο για την οριοθέτησή του αποτελεί η αναζήτηση της κοινής συνισταμένης των παραδόσεων αυτών. Έτσι λοιπόν η διάταξη του άρθρου 6 ΣυνθΕΕ δεν προσδίδει σε κάθε εθνικό

²⁹ Άρθρα I-61 έως II-114

Σύνταγμα τα χαρακτηριστικά ενός ιεραρχικά ανωτάτου συντακτικού νόμου. Είναι απλά «ένα θεσμικό εργαλείο της Ευρωπαϊκής Ένωσης χρήσιμο για την επίτευξη των στόχων της»³⁰. Έτσι λοιπόν, οι συνταγματικές διατάξεις των κρατών- μελών «τίθενται σε σύγκριση και συναποτελούν μαζί με την ΕΣΔΑ τις δεξαμενές για την άντληση, σε ένα πρώτο στάδιο, του κοινού ευρωπαϊκού παρανομαστή»³¹. Στην πιο πάνω διαδικασία παρεισφρύουν και οι ιδιαιτερότητες της ευρωενωσιακής έννομης τάξης με αποτέλεσμα το εκάστοτε θεμελιώδες δικαίωμα να αποκτά ένα «κοινοτικό/ευρωενωσιακό νόημα»³². Πρόκειται λοιπόν για «μία πρωτόγνωρη, πολλαπλή και σύνθετη στάθμιση, χωρίς την οποία ο προσδιορισμός του νοήματος μίας αξιακής αρχής του ενωσιακού δικαίου, που έχει *ex legem* αναγωγές, σε άλλα ομοειδή αλλά όχι ταυτόσημα αξιακά συστήματα να μην είναι εφικτός»³³.

3. Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

3.1. Η πορεία προς τον ΧΘΔΕΕ

Μέσα στην προαναφερθείσα ατμόσφαιρα εκδηλώθηκε στη Σύνοδο Κορυφής της Κολωνίας τον Ιούνιο του 1999, η πρωτοβουλία για την εκπόνηση ενός Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων. Το φιλόδοξο αυτό έργο ανέλαβε ένα όργανο με μικτή σύνθεση, που δεν είχε προηγούμενο στην ιστορία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στο οποίο εκπροσωπήθηκαν οι Κυβερνήσεις, τα

³⁰ Γ. Δρόσος, Δοκίμιο ελληνικής συνταγματικής θεωρίας, Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1996, σελ. 644 επ

³¹ Ο. Τσόλκα, Ο σεβασμός των θεμελιωδών δικαιωμάτων- Κανονιστική σημασία και λειτουργία του ά. 6 παρ. 1 και 3 ΣυνθΕΕ και ΧΘΔΕΕ

³² Κασσιμάτης, Μορφές ερμηνείας και ιεραρχικής εναρμόνισης του δικαίου, το Σ, 2006, σελ.5

³³ Δ. Τσάτσος, Το αξιακό σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης- Εισαγωγή στη λειτουργία του, Παπαζήση 2005, σελ.45

Εθνικά Κοινοβούλια, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ενώ στις εργασίες συμμετείχαν, με την ιδιότητα του παρατηρητή, εκπρόσωποι του ΔΕΚ και του ΕΔΔΑ. Η Συνέλευση αποτελούνταν συγκεκριμένα από έναν αντιπρόσωπο του Αρχηγού του κράτους ή του Πρωθυπουργού κάθε χώρας, από δύο εκπροσώπους κάθε Εθνικού Κοινοβουλίου, από δεκαέξι εκπροσώπους του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και από έναν εκπρόσωπο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Με αυτή τη σύνθεση, η οποία διαπνέεται από μία έντονη μορφή δημοκρατικής νομιμοποίησης τόσο σε εθνικό όσο και σε ενωσιακό επίπεδο, κατέστη δυνατή για την εκπόνηση του Χάρτη η εποικοδομητική συνεργασία Εθνικών Κυβερνήσεων, εθνικών Κοινοβουλίων, Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Το νέο αυτό θεσμικό σώμα αποτέλεσε στη συνέχεια πρότυπο για τη Συνέλευση για το μέλλον της Ευρώπης, που ανέλαβε την εκπόνηση του Ευρωπαϊκού Συντάγματος. Κατά τη διάρκεια των εργασιών διατύπωσαν τις απόψεις τους επίσης η Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, η Επιτροπή των Περιφερειών, ο Ευρωπαίος Διαμεσολαβητής, οι υποψήφιας χώρες και μη κυβερνητικές οργανώσεις³⁴. Επίσης, αξίζει, να σημειωθεί, πως για πρώτη φορά επικράτησαν κατά την επεξεργασία ενός καταστατικού κειμένου της Ένωσης συνθήκες πλήρους δημοσιότητας και διαφάνειας³⁵. Όπως αναφέρει ο Γεώργιος Παπαδημητρίου, η Συνέλευση και ο τρόπος, που αυτή λειτούργησε, αποτέλεσε ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον «δείγμα γραφής για τη δημοκρατική

³⁴ Κ. Μποτόπουλος, Ελευθερίες- Δικαιώματα- Ασφάλεια στην ΕΕ, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Γενικό Τμήμα Δικαίου, Νομ. Βιβλιοθήκη 2010, σελ. 3 επ

³⁵ Ν. Κανελλοπούλου- Μαλούχου, Η χειραφέτηση της Ευρώπης, Συνταγματική θεωρία της Ευρωπαϊκής ενοποίησης, Παπαζήση, 2012, σελ.197

λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ένα δείγμα γραφής που θα επηρεάσει πολιτικά και θεσμικά το μέλλον της ευρωπαϊκής ενοποίησης»³⁶.

Οι εργασίες της Συνέλευσης διήρκεσαν από το Δεκέμβριο του 1999 έως τον Οκτώβριο του 2000. Το σχέδιο εγκρίθηκε ομόφωνα από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Μπιαρίτζ και στη συνέχεια η Χάρτα υπεγράφη και προκηρύχθηκε στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Νίκαιας στις 7 Δεκεμβρίου 2000, από τους Προέδρους του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου και της Επιτροπής. Οι αρχηγοί των κρατών και κυβερνήσεων, αν και ανγνώρισαν την πολιτική αξία του κειμένου του Χάρτη, αποφάσισαν να μην το συμπεριλάβουν στη Συνθήκη και να μεταφερθεί η απόφαση για το νομικό του καθεστώς στην επόμενη διακυβερνητική διασκέψη. Έτσι λοιπόν ο Χάρτης κατά το στάδιο αυτό υπεγράφη ως απλή διακήρυξη αρχών.

Το 2001 το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, που συνήλθε στο Λάακεν του Βελγίου, αποφάσισε να συγκαλέσει τη Συνέλευση για το Μέλλον της Ευρώπης και καθόρισε, πως ένα από τα βασικά καθήκοντα της Συνέλευσης αυτής είναι, να αποφασίσει σχετικά με το ενδεχόμενο της ενσωμάτωσης του Χάρτη στο Ευρωπαϊκό Δίκαιο. Επίσης, θα έπρεπε να αποφανθεί σχετικά με το αν η Ένωση θα προσχωρούσε στην ΕΣΔΑ. Η Συνέλευση υπέβαλε στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Θεσσαλονίκης το 2003 το σχέδιο Συνταγματικής Συνθήκης, στο οποίο ενσωμάτωνε το Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων με πλήρη νομική ισχύ. Η ενσωμάτωση αυτή αποτελεί ίσως τη σημαντικότερη καινοτομία, αφού δε σχετίζεται μόνο με τις κοινοτικές ελευθερίες, αλλά με τη γενικότερη προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων κατά την εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης. Άλλωστε και στη Δήλωση του Λάακεν τονίστηκε πως «το

³⁶ Γ. Παπαδημητρίου, Η συνταγματοποίηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. 2002, Παπαζήση, σελ. 63

μοναδικό σύνορο που χαράσσει η Ευρωπαϊκή Ένωση αφορά τη δημοκρατία και τα δικαιώματα του ανθρώπου»³⁷. Η Διακυβερνητική Διάσκεψη της Ρώμης κατά τα έτη 2003-2004, υιοθέτησε το έργο της Συνέλευσης, συμπεριλαμβανομένης της σχετικής για το Χάρτη πρόβλεψης, υπογράφοντας τη Συνταγματική Συνθήκη. Αποφάσισε επίσης την προσχώρηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ΕΣΔΑ.

Μετά την εγκατάλειψη του συνταγματικού εγχειρήματος, εξαιτίας των αρνητικών δημοψηφισμάτων στη Γαλλία και στην Ολλανδία, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο αποφάσισε τη σύγκληση μίας νέας Διακυβερνητικής Διάσκεψης επιφορτισμένης με τη σύνταξη και την υιοθέτηση της νέας Μεταρρυθμιστικής Συνθήκης (Συνθήκη της Λισαβόνας). Το ζήτημα Του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων αποτέλεσε ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα που συζητήθηκαν κατά τη διάρκεια των προπαρασκευαστικών εργασιών. Εξαιτίας της αρνητικής στάσης του Ηνωμένου Βασιλείου ως προς τη συμπερίληψη του Χάρτη στο κείμενο της Μεταρρυθμιστικής Συνθήκης, εξετάστηκαν δύο εναλλακτικές λύσεις: να περιληφθεί ως Πρωτόκολλο ή Παράρτημα της Συνθήκης, ή να υπάρξει απλώς παραπομπή στο κείμενο της Συνθήκης που θα προβλέπει τη δεσμευτικότητά της. Το Ηνωμένο Βασίλειο αντιτάχθηκε και στις δύο εναλλακτικές λύσεις, προτείνοντας της διατήρηση του υπάρχοντος καθεστώτος, δηλαδή την αναγνώριση του Χάρτη μόνο ως πολιτικής διακήρυξης. Σειρά κρατών- μελών αντέδρασαν στις αξιώσεις του Ηνωμένου Βασιλείου και τελικώς αποφασίστηκε η λύση της παραπομπής στο Χάρτη μέσω διάταξης της Συνθήκης για την ΕΕ, που της προσδίδει νομικά δεσμευτικό χαρακτήρα, χωρίς όμως να την ενσωματώνει σε αυτή ή σε

³⁷ Ν. Κανελλοπούλου- Μαλούχου, Η χειραφέτηση της Ευρώπης, Συνταγματική θεωρία της Ευρωπαϊκής ενοποίησης, Παπαζήση, 2012, σελ. 206-207

ξεχωριστό Πρωτόκολλο. Για να ικανοποιηθούν οι ανησυχίες του Ηνωμένου Βασιλείου, αλλά και της Πολωνίας, προστέθηκε ένα Πρωτόκολλο, το οποίο περιορίζει την εφαρμογή της στις δύο αυτές χώρες³⁸.

3.2. Το περιεχόμενο του ΧΘΔΕΕ

Ο Χάρτης προστατεύει θεμελιώδη δικαιώματα των τριών παραδοσιακών κατηγοριών σε ένα ενιαίο κείμενο. Περιλαμβάνει ατομικά, κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα. Θα μπορούσε κανείς να παρατηρήσει, πως όλα τα δικαιώματα, που μέχρι τότε ήταν διάσπαρτα στα διάφορα εθνικά Συντάγματα και τις Συμβάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης, των Ηνωμένων Εθνών, συγκεκριμενοποιήθηκαν σε έναν κατάλογο. Επίσης, ο Χάρτης προσανατολίζει το πεδίο προστασίας του και σε νέα δικαιώματα, που σχετίζονται και προέρχονται από την εκρηκτική ανάπτυξη της τεχνολογίας. Όπως παρατηρεί η Νέδα Κανελλοπούλου, «σηματοδοτεί τη μετεξέλιξη της ενωσιακής έννομης τάξης από την κοινή αγορά σε μία κοινότητα θεμελιωδών δικαιωμάτων»³⁹. Με το Χάρτη, λοιπόν, γίνεται μία ιδιαίτερη προσπάθεια σύνθεσης όλων αυτών των πηγών δικαιωμάτων σε μία νέα θεσμική ενότητα. Ενισχύεται ακόμα στο πλαίσιο της Ένωσης η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, η οποία στην προ του Χάρτη εποχή εξασφαλιζόταν μόνο από τη νομολογία του ΔΕΚ και από το άρθρο 6 της ΣυνθΕΕ.

Στο προοίμιο του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων εξαγγέλλονται για ακόμα μία φορά ως πηγές έμπνευσης των δικαιωμάτων, που κατοχυρώνει «τα

³⁸ Κ. Μποτόπουλος, Ελευθερίες- Δικαιώματα- Ασφάλεια στην ΕΕ, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Γενικό Τμήμα Δικαίου, Νομ. Βιβλιοθήκη 2010, σελ. 3 επ

³⁹ Ν. Κανελλοπούλου- Μαλούχου, Η χειραφέτηση της Ευρώπης, Συνταγματική θεωρία της Ευρωπαϊκής ενοποίησης, Παπαζήση, 2012, σελ.273

δικαιώματα που απορρέουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις και τις διεθνείς υποχρεώσεις των κρατών- μελών, την ΕΣΔΑ, τους Κοινωνικούς Χάρτες, που έχουν υιοθετηθεί από την Ένωση και το Συμβούλιο της Ευρώπης, καθώς και από τη νομολογία του ΕΔΔΑ». Επίσης επισημαίνεται, πως ένα από τα βασικά κριτήρια εκπόνησής του είναι, να λάβει υπόψη τις κοινωνικές αλλαγές. Ο Χάρτης καινοτομεί και δεν ακολουθεί το παραδοσιακό πρότυπο κατάταξης των δικαιωμάτων στις επιμέρους δικαιотаξιες. Πρωτοτυπώντας, τα κατατάσσει σε έξι διακριτές μεταξύ τους ενότητες, οι οποίες αντιστοιχούν σε έξι αρχές-αξίες⁴⁰. Συγκεκριμένα κατοχυρώνεται το δικαίωμα στην αξιοπρέπεια⁴¹, η ελευθερία⁴², η ισότητα⁴³, η αλληλεγγύη⁴⁴, η δημοκρατία⁴⁵ και η δικαιοσύνη⁴⁶. Από τις ενδιαφέρουσες και πρωτότυπες διατάξεις του Χάρτη, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε αυτές που σχετίζονται με την προστασία των προσωπικών δεδομένων, τη βιοηθική, την προστασία του

⁴⁰Γ. Παπαδημητρίου, Η συνταματοποίηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Παπαζήση 2002, σελ 68

⁴¹ Άρθρα 1-5. στην ενότητα αυτή περιλαμβάνονται ενδεικτικά το δικαίωμα στη ζωή, η απαγόρευση των βασανιστηρίων, η απαγόρευση της δουλείας κα

⁴² Άρθρα 6-19. Στην ενότητα αυτή περιλαμβάνονται ενδεικτικά ο σεβασμός της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, το δικαίωμα γάμου, η ελευθερία της σκέψης, η ελευθερία της τέχνης, το δικαίωμα της ιδιοκτησίας κα

⁴³ Άρθρα 20-26. Στην ενότητα αυτή περιλαμβάνονται ενδεικτικά η ισότητα απέναντι στο νόμο, η απαγόρευση των διακρίσεων, τα δικαιώματα του παιδιού, η ένταξη στην κοινωνία των ατόμων με ειδικές ανάγκες κα

⁴⁴ Άρθρα 27-38. Στην ενότητα αυτή περιλαμβάνονται ενδεικτικά το δικαίωμα της διαπραγμάτευσης και της συλλογικής δράσης, η διασφάλιση δίκαιων και πρόσφορων συνθηκών εργασίας, η οικογενειακή και επαγγελματική ζωή κα

⁴⁵ Άρθρα 39-46, Στην ενότητα αυτή περιλαμβάνονται ενδεικτικά το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι στις εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα, η ελευθερία κυκλοφορίας και διαμονής κα

⁴⁶ Άρθρα 47-50. Στην ενότητα αυτή περιλαμβάνονται ενδεικτικά το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου, το τεκμήριο αθωότητας, η αρχή της νομιμότητας και της αναλογικότητας η αρχή *ne bis in idem*

περιβάλλοντος και του καταναλωτή, τη χρηστή διοίκηση, την πρόσβαση σε υπηρεσίες γενικού οικονομικού ενδιαφέροντος, την προστασία της υγείας, τα δικαιώματα του παιδιού κλπ. Θα μπορούσαμε να παρατηρήσουμε πως σε όσες περιπτώσεις τα επιμέρους δικαιώματα δεν εμπίπτουν στο εύρος των αρμοδιοτήτων της Ένωσης, οι διατυπώσεις είναι ήπιες και είναι έντονο το στοιχείο των παραπομπών στο εσωτερικό δίκαιο των κρατών- μελών. Για παράδειγμα ο γάμος και η δημιουργία οικογένειας «διασφαλίζονται σύμφωνα με τις εθνικές νομοθεσίες που διέπουν την άσκησή τους». Προκύπτει λοιπόν, πως η Ένωση δεν μπορεί να επιβάλλει έναν συγκεκριμένο τύπο γάμου ή να θέσει προϋποθέσεις σύναψής του⁴⁷. Επιπλέον σε αντίθεση με το κείμενο της ΕΣΔΑ, κανένα από τα κατοχυρούμενα στο Χάρτη δικαιώματα δεν συνοδεύεται από ειδικούς περιορισμούς. Υπάρχει απλά η πρόβλεψη του άρθρου 52, στο οποίο αποτυπώνονται κάποιοι θεμιτοί περιορισμοί των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Γιώργος Παπαδημητρίου « Ο Χάρτης λειτουργεί ως μοχλός και επενεργεί ως πρόκριμα για τη νέα αρχιτεκτονική της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Φέρνει επιτέλους τον πολίτη στο επίκεντρο του ευρωπαϊκού πολιτικού συστήματος και δημιουργεί τις προϋποθέσεις, που του επιτρέπουν να καταστεί ενεργό υποκείμενο της συντελούμενης ιστορικής διεργασίας⁴⁸».

⁴⁷ Ε. Σαχπεκίδου, Ευρωπαϊκό Δίκαιο, Β' έκδοση, Σάκκουλας Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2013, σελ 134 επ.

⁴⁸ Γ. Παπαδημητρίου, Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, Σταθμός στη θεσμική ωρίμανση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Παπαζήση, 2001, σελ. 30

3.3. Φορείς- αποδέκτες των δικαιωμάτων του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και πεδίο εφαρμογής του

Φορείς των δικαιωμάτων είναι όλοι οι πολίτες της Ένωσης και κάθε πρόσωπο που διαμένει σε αυτή. Βέβαια υπάρχουν δικαιώματα, που αναγνωρίζονται μόνο υπέρ συγκεκριμένων κατηγοριών προσώπων, όπως είναι για παράδειγμα τα παιδιά και τα άτομα με ειδικές ικανότητες. Επίσης η πέμπτη ενότητα των δικαιωμάτων αντιστοιχεί στην ειδική κατάσταση του Ευρωπαίου πολίτη, αναφερόμενη σε δικαιώματα που ήδη προβλέπονται στις Συνθήκες, όπως για παράδειγμα η ελεύθερη κυκλοφορία και διαμονή, η διπλωματική και προξενική προστασία, το δικαίωμα προσφυγής στον Ευρωπαϊό Διαμεσολαβητή.

Αποδέκτες της προστασίας που απολαύουν τα θεμελιώδη δικαιώματα στο πλαίσιο του Χάρτη, είναι τα κράτη και οι Οργανισμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αυτό είναι λογικό, αν αναλογιστεί κανείς, πως ο κύριος στόχος του Χάρτη είναι η δημιουργία ενός προστατευτικού πλαισίου απέναντι στην κοινοτική εξουσία. Αποδέκτες επίσης είναι και τα κράτη- μέλη, όταν καλούνται να εφαρμόσουν το δίκαιο της Ένωσης. Η ρύθμιση αυτή θεωρείται αναγκαία, καθώς τα κράτη-μέλη είναι αυτά, που συνήθως καλούνται, να εφαρμόσουν το κοινοτικό δίκαιο. Παρατηρείται λοιπόν η διαμόρφωση ενός διακριτού πεδίου για την εφαρμογή του Χάρτη στο πλαίσιο όχι μόνο της Ένωσης, αλλά και της έννομης τάξης των κρατών-μελών παράλληλα με τα εθνικά Συντάγματα, την εθνική νομοθεσία και την ΕΣΔΑ⁴⁹. «Πρόκειται για το διπλό κύκλο αποδεκτών της υποχρέωσης σεβασμού των θεμελιωδών

⁴⁹ Γ. Παπαδημητρίου, Η συνταγματοποίηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Παπαζήση 2002, σελ 72

δικαιωμάτων της Ένωσης: αφενός τα ίδια της όργανα και αφετέρου τους κρατικούς φορείς άσκησης δημόσιας εξουσίας στο πλαίσιο της κανονιστικής διαπλοκής ευρωενωσιακού και εσωτερικού δικαίου».

Η βαρύνουσα αυτή υποχρέωση των εθνικών αρχών διασταυρώνεται με την αρχή της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας και τον αποκαλούμενο "αποκεντρωτικό" χαρακτήρα του συστήματος απονομής της δικαιοσύνης της Ένωσης. Η υποχρέωση αυτή έχει ως αποδέκτες τόσο τον εσωτερικό νομοθέτη, όσο και τα εθνικά δικαστήρια. Ο νομοθέτης είναι υποχρεωμένος να διασφαλίσει το δικαίωμα παροχής δικαστικής προστασίας έναντι παραβάσεων του δικαίου της Ένωσης, περιλαμβανομένων των θεμελιωδών δικαιωμάτων, που αυτή κατοχυρώνει και αναγνωρίζει. Τα δικαστικά όργανα επίσης, υποχρεούνται να ελέγχουν την τήρηση των γενικών αρχών του ευρωενωσιακού δικαίου και των διατάξεων του Χάρτη, εντός του πεδίου εφαρμογής τους»⁵⁰.

Στο άρθρο 51 παρ. 1 του Χάρτη επισημαίνεται η αρχή της επικουρικότητας ως προϋπόθεσης, που από την τήρησή της εξαρτάται η εφαρμογή των ουσιαστικών διατάξεων του Χάρτη στη δράση των κοινοτικών οργάνων. Επίσης τα δικαιώματα του Χάρτη απευθύνονται στα κράτη- μέλη «όταν αυτά εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης». Σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, αυτό δεν μπορεί να αξιολογήσει τη συμφωνία ενός εθνικού μέτρου έναντι του κοινοτικού δικαίου, όταν το μέτρο αυτό δεν παρουσιάζει κανένα στοιχείο σύνδεσης με κάποια από τις καταστάσεις που προβλέπει το

⁵⁰Ο. Τσόλκα, Ο σεβασμός των θεμελιωδών δικαιωμάτων- Κανονιστική σημασία και λειτουργία του ά. 6 παρ. 1 και 3 ΣυνθΕΕ και ΧΘΔΕΕ

κοινοτικό δίκαιο. Έτσι, μόνο από τη στιγμή που ένα εθνικό μέτρο «εντάσσεται στο πεδίο εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου», το ΔΕΚ μπορεί να αποφανθεί για τη συμβατότητα του μέτρου με τα θεμελιώδη δικαιώματα, για το σεβασμό των οποίων, στο πλαίσιο της κοινοτικής έννομης τάξης, μεριμνά το ίδιο. Το Δικαστήριο έχει αποφανθεί πως όταν το κράτος- μέλος επικαλείται τις διατάξεις της Συνθήκης όπως είναι, για να δικαιολογήσει ρύθμισή του, η οποία ενδέχεται να παρεμποδίζει την άσκηση κάποιου δικαιώματος, η δικαιολόγηση αυτή, οφείλει να ερμηνεύεται υπό το φως της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων⁵¹. Υπάρχει βέβαια και νομολογία του Δικαστηρίου, σύμφωνα με την οποία, αρκεί ο σύνδεσμος του επίδικου μέτρου με το κοινοτικό δίκαιο να είναι χαλαρός, προκειμένου να κρίνεται απαραίτητη η συμφωνία με τα θεμελιώδη δικαιώματα⁵².

3.4. Η σύνδεση θεμελιωδών δικαιωμάτων και γενικών αρχών του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Στο προοίμιο του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων αλλά και στο άρθρο 51 αυτού παρατηρείται ένας διαχωρισμός μεταξύ δικαιωμάτων και ελευθεριών από τη μία και αρχών από την άλλη. Σύμφωνα με την παραδοσιακή ερμηνεία τα δικαιώματα και οι ελευθερίες δημιουργούν υποκειμενικά προνόμια, τα οποία ο εκάστοτε φορέας τους μπορεί να επικαλεσθεί ενώπιον του Δικαστή και να ζητήσει την προστασία τους. Τα δικαιώματα εκείνα, που

⁵¹ Π. Στάγκος, Η δικαστική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην κοινοτική έννομη τάξη, Η σχέση της με τη συνταγματική εξέλιξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Σάκκουλας Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2004, σελ. 415 επ.

⁵² Βλ. ΔΕΚ 11.7.2002 C-60/ 00

χαρακτηρίζονται και ως αγώγιμα. Αντίθετα οι αρχές έχουν έναν προγραμματικό χαρακτήρα, από τον οποίο προκύπτει ότι χρειάζονται νομοθετικά ή εκτελεστικά μέτρα για την εφαρμογή τους. Έτσι έχουν περιορισμένη αγωγιμότητα, η οποία περιορίζεται στον έλεγχο και την ερμηνεία των πράξεων που τις εφαρμόζουν. Ο Χάρτης δεν προσδιορίζει ποιές από τις διατάξεις του εισάγουν αυτές τις αρχές. Μόνο στις επεξηγήσεις των διατάξεων του απλώς αναφέρονται αφηρημένα στο θέμα αυτό ως παραδείγματα αρχών το άρθρο που αφορά στα δικαιώματα των ηλικιωμένων, στην ένταξη των αναπήρων και στην προστασία του περιβάλλοντος. Ωστόσο παραμένει το στοιχείο της ασάφειας σχετικά με την κατάταξη των διατάξεων στην κατηγορία των κλασικών δικαιωμάτων ή των αρχών.

Οι ρυθμίσεις που επιχειρήθηκαν με τη Μεταρρυθμιστική Συνθήκη και τη δεσμευτικότητα του Χάρτη άμβλυαν κατά κάποιο τρόπο το θέμα. Προστέθηκε μία νέα διάταξη στο κείμενο του Χάρτη, η οποία τονίζει, ότι οι διατάξεις του Χάρτη, που περιλαμβάνουν αρχές, μπορούν, να εφαρμοστούν με νομοθετικές και εκτελεστικές πράξεις των οργάνων της Ένωσης και των κρατών - μελών⁵³. Προβλέφθηκε συνεπώς ρητά, ότι η εφαρμογή αυτών των αρχών εξαρτάται από την καλή θέληση των νομοθετικών και διοικητικών οργάνων και ότι τα δικαστήρια δεν οφείλουν να τις λαμβάνουν υπόψη παρά μόνο μετά την εφαρμογή τους από τα εθνικά ή ενωσιακά όργανα. Επίσης προστέθηκε στο πλαίσιο των επεξηγήσεων του Χάρτη «ότι οι αρχές δεν παράγουν άμεσα δικαιώματα». Ωστόσο, στο ίδιο το άρθρο 52 παρ. 5 του Χάρτη ορίζεται ρητά, ότι οι ιδιώτες μπορούν να επικαλεστούν τις αρχές για την ερμηνεία και τον έλεγχο της νομιμότητας των νομοθετικών ή

⁵³ Άρθρο 52 παρ. 5 ΧΘΔ

εκτελεστικών πράξεων που θέτουν σε εφαρμογή το δίκαιο της Ένωσης. Εξ αυτών προκύπτει, πως οι εν λόγω αρχές αν και χρειάζονται νομοθετικά ή εκτελεστικά μέτρα για να συγκεκριμενοποιηθούν, αυτό δεν σημαίνει ότι στερούνται νομικών αποτελεσμάτων, καθώς η δυνατότητα επίκλησής τους έχει ρητά προβλεφθεί στο Χάρτη⁵⁴. Οι γενικές αρχές του δικαίου, ως αφηρημένη πηγή του δικαίου της Ένωσης, μέσα από τις οποίες το ΔΕΕ διαμόρφωσε το κοινοτικό κεκτημένο, τα θεμελιώδη δικαιώματα δεν έχουν χάσει το κύρος τους και την εμβέλεια τους⁵⁵. Στο κείμενο της Συνθήκης της Λισσαβόνας αναφέρεται, πως ο άγραφος κατάλογος των θεμελιωδών δικαιωμάτων βασίζεται στις γενικές αρχές του δικαίου της Ένωσης και έχει ως αφετηρία του, αφενός τα θεμελιώδη δικαιώματα, που κατοχυρώνονται στην ΕΣΔΑ, αφετέρου δε τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών. Συνεπώς οι γενικές αρχές του δικαίου της Ένωσης αποτελούν πηγή προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Αυτό ουσιαστικά επιτρέπει στο ΔΕΕ να συνεχίσει την επεξεργασία και εξέλιξη, παράλληλα προς τις άλλες πηγές θεμελιωδών δικαιωμάτων, και του νομολογιακού καταλόγου θεμελιωδών δικαιωμάτων, μέσω της δικαιοδοτικής του δραστηριότητας.

Με τη νομολογία του ΔΕΕ τα θεμελιώδη δικαιώματα αποκρυσταλλώνονται. Πηγή άντλησης αυτών αποτελούν όχι μόνο η ΕΣΔΑ και οι κοινές συνταγματικές παραδόσεις, αλλά και ο ίδιος ο Χάρτης. Θα ήταν προβληματικό, αν το ΔΕΕ μπορούσε να προχωρήσει στη δημιουργία ενός νέου θεμελιώδους δικαιώματος, το οποίο δεν περιέχεται ούτε στο Χάρτη, ούτε στην ΕΣΔΑ αλλά προκύπτει από τις γενικές αρχές του δικαίου της

⁵⁴ Μέρος της θεωρίας υποστηρίζει πως οι αρχές αυτές θα μπορούσαν να θεωρηθούν και αμέσου αποτελέσματος από το ΔΕΕ με βάση τη θεωρία του περί άμεσης ισχύος.

⁵⁵ Άννα Γκιζάρη – Ξανθοπούλου, Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ μετά την Συνθήκη της Λισσαβόνας, ΕΕΕυρΔ 2011, σελ 12-17

Ένωσης. Το άρθρο 6 της Μεταρρυθμιστικής Συνθήκης δεν ρυθμίζει τις σχέσεις μεταξύ ΕΣΔΑ και των εθνικών εννόμων τάξεων, ούτε καθορίζει τις συνέπειες ,που πρέπει να συναγάγουν τα εθνικά δικαστήρια σε περίπτωση αντίθεσης κανόνων εθνικού δικαίου προς δικαιώματα της ΕΣΔΑ⁵⁶.

Β' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΣΧΕΣΗ ΤΩΝ ΔΥΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΔΙΚΑΙΟΤΑΞΙΩΝ ΣΤΟ ΠΕΔΙΟ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

I. Επί της στάσης του ΕΔΔΑ και του ΔΕΕ (ΔΕΚ) πριν από την θέση σε ισχύ του ΧΘΔΕΕ

Η ύπαρξη δύο μηχανισμών προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων στον ευρωπαϊκό χώρο, η οποία προέρχεται από τη συνύπαρξη δύο διαφορετικών κειμένων αναφοράς, της ΕΣΔΑ και του Χάρτη, καθώς και δύο διαφορετικών δικαστηρίων, του ΕΔΔΑ και του ΔΕΕ, οδηγεί αναμφίβολα στο ενδεχόμενο δημιουργίας διαφορετικού επιπέδου προστασίας επί του ιδίου δικαιώματος. Εκ του λόγου αυτού, και προκειμένου να αποφευχθεί το ενδεχόμενο χάραξης νέων διαχωριστικών γραμμών σχετικά με την υπερεθνική προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου ανάμεσα στη «μικρή» και τη «μεγάλη» Ευρώπη, παρατηρήθηκε από πολύ νωρίς το φαινόμενο μίας επαφής και μίας αλληλεπίδρασης μεταξύ της ενωσιακής- κοινοτικής έννομης τάξης και του συστήματος του Συμβουλίου της Ευρώπης.

⁵⁶ ΔΕΚ 24.04.2012, Kamperaj, C-571/10 σκ. 62-63, ΔΕΕ 26.02.2013 Akermperg Fransson C-617/10 σκ.

Καθοριστική στην προσπάθεια αυτή αναδείχθηκε η τάση τόσο του ΕΔΔΑ όσο και του τότε ΔΕΚ να συντονίσουν τη νομολογία τους σε θέματα δικαιωμάτων του ανθρώπου, διατηρώντας συγχρόνως την αυτοτέλεια και την αυτοδυναμία τους. Η προσπάθεια των δύο αυτών Δικαστηρίων προς αυτή την κατεύθυνση καθίσταται ολοφάνερη εκ του γεγονότος ότι σε κάθε σχεδόν απόφαση του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, που αφορά το επίπεδο προστασίας ενός θεμελιώδους δικαιώματος, γίνεται σαφής αναφορά στο σχετικό άρθρο της ΕΣΔΑ, που προβλέπει το δικαίωμα αυτό. Η αναφορά αυτή περικλείει ακόμα την τυχόν προϋπάρχουσα νομολογία του ΕΔΔΑ, η οποία ερμηνεύει το πλαίσιο άσκησης του δικαιώματος και τα υποκείμενά του. Η προνομιακή αυτή θέση, που επεφύλαξε το ΔΕΚ και γενικότερα η κοινοτική έννομη τάξη στην ΕΣΔΑ, έγινε αισθητή ήδη από τη δεκαετία του 1970⁵⁷. Το Δικαστήριο με κάθε ευκαιρία υπογράμμιζε πως στην προσπάθειά του να εξασφαλίσει την τήρηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων ως γενικών αρχών του δικαίου, «διεθνείς συνθήκες για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, στις οποίες τα κράτη- μέλη συνεργάστηκαν ή προσχώρησαν, μπορούν επίσης να δώσουν κατευθυντήριες γραμμές, οι οποίες θα πρέπει να ληφθούν υπόψη στο πλαίσιο του κοινοτικού δικαίου» και πως η ΕΣΔΑ «ενέχει ιδιαίτερη προστασία»⁵⁸. Υπάρχουν ακόμα και αποφάσεις του ΔΕΚ, όπου η παραπομπή στην ΕΣΔΑ είναι ρητή και αναφέρεται αντιστοίχως προς το άρθρο 3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση πως «η Ένωση σέβεται τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως κατοχυρώνονται με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών».

⁵⁷ Στ. Περράκης, Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ασκήσεις επί χάρτου ή ένα νέο εργαλείο πολιτικής για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου; Δικαιώματα του Ανθρώπου 5/2000, σελ. 1931 επ

⁵⁸ ΔΕΚ 14.5.1974, Nold 4/73, ΔΕΚ 13.12.1979, Hauer 44/79, ΔΕΚ 21.12.1989, Hoechst 46/87

Αναμφίβολα, η ΕΣΔΑ αποτέλεσε την κυριότερη πηγή έμνευσης για τον κοινοτικό δικαστή κατά την προσπάθειά του να διαμορφώσει τους κανόνες προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων εντός του κοινοτικού πλαισίου⁵⁹. Βέβαια, σε αντίθεση με το ΕΔΔΑ, το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, δεν είχε ως αυτοσκοπό την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά εξαρχής αποτέλεσε των πρόδρομο πολύ σημαντικών ρυθμίσεων, όπως είναι η διασφάλιση της υπεροχής του κοινοτικού δικαίου απέναντι στις εθνικές νομοθεσίες. Άλλωστε, θα έλεγε κανείς, πως και η έμμεση κατοχύρωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων, εξυπηρέτησε το σκοπό αυτό. Από όλα τα ανωτέρω συνάγεται πως το ΕΔΔΑ και το ΔΕΚ, ακολουθούν μία κοινή πορεία, αποφεύγοντας τις συγκρούσεις, «είτε με δικονομικά μέσα είτε χάρις σε μία γόνιμη αλληλεπίδραση σε ό, τι αφορά τόσο τα ερμηνευτικά τους εργαλεία όσο και την ουσία του νομολογιακού του έργου»⁶⁰.

⁵⁹ Ωστόσο υπήρξαν και περιπτώσεις, όπου η νομολογία του ΔΕΚ αντιτέθηκε σε εκείνη του ΕΔΔΑ. Χαρακτηριστική είναι η απόφαση της 21.9.1989 Hoechst 46/87 και 227/88 Dow Benelux κατά Επιτροπής 85/87, Dow Chemica Ibirica κατά Επιτροπής 97-99/87.

Αν και το ΔΕΚ αναγνώρισε ως γενική αρχή του κοινοτικού δικαίου το απαραβίαστο της ιδιωτικής κατοικίας των φυσικών προσώπων, αρνήθηκε να κατοχυρώσει το δικαίωμα στην προστασία των εμπορικών εγκαταστάσεων των επιχειρήσεων, θεωρώντας ότι το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ αφορά το πεδίο ανάπτυξης της προσωπικής ελευθερίας του ανθρώπου και επομένως δεν μπορεί να επεκταθεί σε χώρους εμπορικών δραστηριοτήτων. Ωστόσο το ΕΔΔΑ νωρίτερα, είχε υιοθετήσει την αντίθετη άποψη με την απόφαση της 30.3.1989 Charpell κατά Ηνωμένου Βασιλείου

⁶⁰ Χρ. Παπαδημητρίου, Η σημασία της προσχώρησης της Ε.Κ στην ΕΣΔΑ για την ενίσχυση της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην κοινοτική έννομη τάξη, Αρχείο Νομολογίας, 2007, τ. ΝΗ, σελ. 24

II. Η σχέση μεταξύ ΕΣΔΑ και ΧΘΔΕΕ

1. Οι κανονιστικές ρυθμίσεις

Στο πλαίσιο λοιπόν αυτό, με δεδομένη την αλληλεπίδραση της νομολογίας των εφαρμοστών του δικαίου της Ένωσης, θα ήταν παράλογο ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων να μείνει ανεπηρέαστος, και πολύ περισσότερο, να μην παραπέμπει στην ΕΣΔΑ. Παρατηρείται βέβαια, πως ο Χάρτης προχωρά ακόμα περισσότερο σε σχέση με την ΕΣΔΑ, ως προς το εύρος των δικαιωμάτων που προστατεύει. Διαφορά θα μπορούσαμε ακόμα να εντοπίσουμε στη δομή, αλλά και στην έντονη λακωνικότητα των διατάξεων του Χάρτη, σε σχέση με εκείνων της ΕΣΔΑ.

Θεωρώ σκόπιμο στο σημείο αυτό να σταχυολογήσουμε τις διατάξεις εκείνες του Ευρωπαϊκού Δικαίου, όπου ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και η ΕΣΔΑ, διασταυρώνονται:

- Άρθρο 6 παρ. 3 ΣΕΕ.

«Τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως κατοχυρώνονται από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών και όπως απορρέουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών- μελών, αποτελούν μέρος των γενικών αρχών του δικαίου της Ένωσης»

- Άρθρο 52 παρ. 3 ΧΘΔ

«Στο βαθμό που ο παρών Χάρτης περιλαμβάνει δικαιώματα που αντιστοιχούν σε δικαιώματα, τα οποία διασφαλίζονται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, η έννοια και η εμβέλειά τους είναι ίδιες με εκείνες που τους αποδίδει η εν λόγω Σύμβαση. Η διάταξη αυτή δεν εμποδίζει το δίκαιο της Ένωσης να παρέχει ευρύτερη προστασία»

«Η παράγραφος αυτή επιδιώκει τη διασφάλιση της αναγκαίας συνοχής μεταξύ Χάρτη και ΕΣΔΑ, θέτοντας τον κανόνα ότι, στο μέτρο που τα δικαιώματα του παρόντος Χάρτη αντιστοιχούν επίσης σε δικαιώματα που διασφαλίζονται από την ΕΣΔΑ, η έννοια και η εμβέλειά τους, συμπεριλαμβανομένων των αποδεκτών περιορισμών, είναι ίδιες με αυτές που προβλέπει η ΕΣΔΑ. Από αυτό προκύπτει ιδίως ότι ο νομοθέτης, θέτοντας περιορισμούς στα δικαιώματα αυτά, πρέπει να τηρεί τα ίδια πρότυπα με αυτά, που ορίζονται από το λεπτομερές καθεστώς των περιορισμών που προβλέπεται στην ΕΣΔΑ, τα οποία καθίστανται με τον τρόπο αυτό εφαρμοστέα επί των δικαιωμάτων που καλύπτονται από την παρούσα παράγραφο, χωρίς αυτό να θίγει την αυτονομία του δικαίου της Ένωσης και του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Εν ολίγοις, η παράγραφος 3 δεν περιέχει απλώς έναν ερμηνευτικό κανόνα, αλλά καθιστά την ΕΣΔΑ και ένα είδος υποκατάστατου για τους κατά κανόνα ελλείποντες περιορισμούς στα κατ' ιδίαν δικαιώματα του Χάρτη.

- Άρθρο 53 ΧΘΔ

«Καμία διάταξη του παρόντος Χάρτη δεν πρέπει να ερμηνεύεται ως περιορίζουσα ή θίγουσα τα δικαιώματα του ανθρώπου και τις θεμελιώδεις ελευθερίες που αναγνωρίζονται στα αντίστοιχα πεδία εφαρμογής από το

δίκαιο της Ένωσης και ιδίως από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, καθώς και από τα Συντάγματα των κρατών μελών»

Από το συνδυασμό των ανωτέρω διατάξεων καταλήγουμε λοιπόν στο συμπέρασμα, πως η ΕΣΔΑ αποτελεί πηγή έμπνευσης για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο πλαίσιο της ΕΕ. Τα επιμέρους αυτά δικαιώματα, όταν προστατεύονται τόσο από τις διατάξεις του καταστατικού κειμένου προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων της ΕΕ, του Χάρτη, όσο και από το κείμενο της ΕΔΣΑ, έχουν την ίδια έννοια και εμβέλεια. Μπορεί ωστόσο να μην έχουν το ίδιο εύρος προστασίας, καθώς το δίκαιο της Ένωσης, μπορεί να παρέχει ευρύτερη σε σχέση με την ΕΣΔΑ προστασία. Ενώ λοιπόν, η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ένωση είναι "ανοιχτή προς τα πάνω", κάτι τέτοιο δεν ισχύει ως προς το κατώτατο όριο προστασίας τους, που είναι η ίδια η ΕΣΔΑ. Εξ αυτού προκύπτει, πως η κατοχύρωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ένωση σε επίπεδο κατώτερο αυτού της ΕΣΔΑ, συνιστά παράβαση κανόνα ίσης αξίας με το πρωτογενές δίκαιο. Καταληκτικά λοιπόν, η ανάγκη διασφάλισης της συνοχής των δύο δικαιοταξιών, που διασταυρώνονται στο πλαίσιο της Ένωσης καθιστά την ΕΣΔΑ, εκτός από πηγή έμπνευσης του Χάρτη, επιπρόσθετα και εργαλείο ερμηνείας αυτού. Όλα τα παραπάνω έχουν ήδη βρει πεδίο εφαρμογής στη νομολογία του ΔΕΕ.

2. Η νομολογία του ΔΕΕ

2.1. Η απόφαση C- 400/10 της 5.10.2010

Η απόφαση αυτή εκδόθηκε στο πλαίσιο προδικαστικής παραπομπής, προκειμένου να ερμηνευθούν οι διατάξεις του κανονισμού 2201/2003 του Συμβουλίου, ο οποίος αφορά τη διεθνή δικαιοδοσία και την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε γαμικές διαφορές και διαφορές γονικής μέριμνας, και ο οποίος κατήργησε τον κανονισμό 1347/2000. Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε από τον McB, πατέρα τριών παιδιών και της μητέρας αυτών. Το Δικαστήριο, αφού επί των αρχικών ερωτημάτων διεκήρυξε τις αρχές της ομοιόμορφης εφαρμογής και της αυτονομίας του δικαίου της Ένωσης, καλείται στη συνέχεια να απαντήσει επί του ζητήματος του καθορισμού του προσώπου, στο οποίο πρέπει να ανατεθεί η επιμέλεια του τέκνου. Με βάση τον επί κρίσει κανονισμό, ο παράνομος χαρακτήρας της μετακινήσεως του παιδιού, εξαρτάται από την ύπαρξη δικαιώματος επιμέλειας, το οποίο να προκύπτει από δικαστική απόφαση ή από το νόμο ή από συμφωνία που ισχύει σύμφωνα με το δίκαιο του κράτους μέλους, στο οποίο το παιδί είχε τη συνήθη διαμονή του αμέσως πριν τη μετακίνηση ή κατακράτησή του. Στον κανονισμό 2201/2003 δεν ορίζεται ποιο πρόσωπο πρέπει να έχει το δικαίωμα επιμέλειας, λόγω του οποίου η μετακίνηση του παιδιού μπορεί να καταστεί παράνομη, αλλά παραπέμπει για τον καθορισμό του προσώπου, που έχει το δικαίωμα αυτό, στο δίκαιο του κράτους- μέλους, όπου διαμένει το παιδί αμέσως πριν τη μετακίνησή του. Έτσι το δίκαιο αυτού του κράτους- μέλους ορίζει τις προϋποθέσεις, υπό τις οποίες ο φυσικός πατέρας αποκτά το δικαίωμα επιμέλειας του τέκνου του. Το Δικαστήριο από όλα τα παραπάνω συμπέρανε πως ο κανονισμός θα πρέπει να ερμηνευτεί υπό την έννοια ότι ο παράνομος χαρακτήρας της μετακινήσεως του παιδιού εξαρτάται

αποκλειστικά από την ύπαρξη επιμέλειας, το οποίο έχει αναγνωριστεί από το εφαρμοστέο δίκαιο και προσβολή του οποίου συνιστά η εν συνεχεία μετακίνηση του παιδιού.

Έπειτα ωστόσο, το Δικαστήριο διατυπώνει το ερώτημα αν το άρθρο 7 του Χάρτη, το οποίο αξιώνει το σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, επιδρά στην ερμηνεία του εν λόγω κανονισμού. Παρατηρώντας το Δικαστήριο το περιορισμένο εύρος των δικαιωμάτων του πατέρα στο ιρλανδικό δίκαιο, συνεχίζει αποφαινόμενο πως ο σεβασμός των θεμελιωδών δικαιωμάτων του πατέρα και των τέκνων του, αποκλείει την προηγηθείσα ερμηνεία. Συνεχίζει λέγοντας πως, όταν ο Χάρτης περιλαμβάνει δικαιώματα που κατοχυρώνονται στην ΕΣΔΑ, η έννοια και η έκτασή τους είναι ίδιες με εκείνες που τους αποδίδει η Σύμβαση. Κατά το άρθρο 7 του Χάρτη « κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στο σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του, της κατοικίας του και των επικοινωνιών του». Το άρθρο 8 παρ. 1 της ΕΣΔΑ είναι πανομοιότυπο με αυτό. Με βάση λοιπόν τα παραπάνω, το Δικαστήριο κατέληξε στο ότι πρέπει στο άρθρο 7 του Χάρτη να δοθεί η ίδια έννοια και έκταση με το άρθρο 8 παρ. 2 της ΕΣΔΑ, όπως αυτό ερμηνεύεται από τη νομολογία του ΕΔΔΑ.

Το ΕΔΔΑ είχε αποφανθεί σε υπόθεση αντίστοιχων πραγματικών περιστατικών της κύριας δίκης, την οποία το Δικαστήριο στην παρούσα διαφορά επικαλέστηκε, προκειμένου να ερμηνεύσει τον κανονισμό 2201/2003 προς το σκοπό της αποτελεσματικής προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων κατά τρόπο που να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της ΕΣΔΑ και κατ' επέκταση του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων.

2.2. Οι αποφάσεις C-411/10 και C-493/10 της 21.12.2011

Οι αποφάσεις αυτές εκδόθηκαν στο πλαίσιο προδικαστικής παραπομπής για την ερμηνεία αφενός του κανονισμού 343/2003 του Συμβουλίου σχετικά με τη θέσπιση κριτηρίων και μηχανισμών ως προς τον προσδιορισμό του κράτους- μέλους, που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αίτησης ασύλου που υποβάλλεται σε κράτος-μέλος από υπήκοο τρίτης χώρας, και αφετέρου των θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, περιλαμβανομένων των δικαιωμάτων που διαλαμβάνονται στα άρθρα 1, 4, 18, 19 παρ. 2 και 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι αιτήσεις αυτές υποβλήθηκαν στο πλαίσιο ένδικων διαφορών μεταξύ αιτούντων άσυλο, των οποίων είχε διαταχθεί η επιστροφή στην Ελλάδα κατ' εφαρμογή του κανονισμού 343/2003.

Επιγραμματικά οι υποθέσεις αυτές αφορούν πρόσφυγες, οι οποίοι είχαν διέλθει από την ελληνική επικράτεια, όπου και είχαν συλληφθεί λόγω της παράνομης εισόδου τους στη χώρα. Στη συνέχεια, στην πρώτη περίπτωση ο προσφεύγων προωθήθηκε στην Τουρκία και αφού διέφυγε από εκεί μετέβη στο Ηνωμένο Βασίλειο. Στη δεύτερη περίπτωση, οι προσφεύγοντες μετέβησαν στην Ιρλανδία. Κανείς από τους προσφεύγοντες δεν υπέβαλε στην Ελλάδα αίτηση ασύλου και ενόψει της επικείμενης επαναπροώθησής τους σε αυτή, υπέβαλαν αντιρρήσεις.

Το καθεστώς των προσφύγων στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου, συγκροτείται από τη σχετική Σύμβαση που υπογράφηκε στη Γενεύη το 1951, η οποία συμπληρώνεται από το Πρωτόκολλο της 31^{ης}.1.1967. Παρ' όλο που στη Σύμβαση αυτή η Ένωση δεν είναι συμβαλλόμενο μέλος, κατά το άρθρο 47 ΣΛΕΕ και το άρθρο 18 του Χάρτη το δικαίωμα του ασύλου διασφαλίζεται

κατά τρόπο, που συνάδει προς τη Σύμβαση και το Πρωτόκολλο. Άλλωστε άπαντα τα κράτη-μέλη της Ένωσης είναι συμβαλλόμενα σε αυτή.

Στην ευρωπαϊκή έννομη τάξη τα κράτη μέλη υπέγραψαν στις 15.6.1990 στο Δουβλίνο τη Σύμβαση περί του καθορισμού του κράτους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αιτήσεως χορηγήσεως ασύλου, η οποία υποβάλλεται σε ένα από τα κράτη μέλη των ευρωπαϊκών κοινοτήτων. Για τα περισσότερα κράτη η Σύμβαση αυτή τέθηκε σε ισχύ στην 1^η.9.1997. Από τη Σύνοδο του Τάμπερε έως και τη θέση σε ισχύ της Συνθήκης της Λισαβόνας, προωθήθηκε η θέσπιση ενός κοινού ευρωπαϊκού συστήματος για το άσυλο, βασιζόμενο στην εφαρμογή της Σύμβασης της Γενεύης. Στη Συνθήκη του Άμστερνταμ επισυνάφθηκε Πρωτόκολλο αριθμ. 24 για το δικαίωμα του ασύλου των υπηκόων των κρατών- μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κατά το οποίο τα κράτη αυτά θεωρούνται ότι συνιστούν έναντι αλλήλων ασφαλείς χώρες καταγωγής, γα όλα τα νομικά και πρακτικά ζητήματα σχετικά με το δικαίωμα του ασύλου. Ο κανονισμός 343/2003 αποτέλεσε στη συνέχεια τη νομική βάση για την έκδοση των οδηγιών που εφαρμόζονται στις περιπτώσεις αυτές⁶¹, προσανατολιζόμενα βέβαια τα μέσα αυτά προς την προώθηση της θέσπισης

⁶¹ οδηγία 2003/9/ΕΚ του Συμβουλίου, της 27ης Ιανουαρίου 2003, σχετικά με τις ελάχιστες απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων άσυλο στα κράτη μέλη (ΕΕ L 31, σ. 18)

οδηγία 2004/83/ΕΚ του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, για θέσπιση ελάχιστων απαιτήσεων για την αναγνώριση και το καθεστώς των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως προσφύγων ή ως προσώπων που χρήζουν διεθνούς προστασίας για άλλους λόγους (ΕΕ L 304, σ. 12)

οδηγία 2005/85/ΕΚ του Συμβουλίου, της 1ης Δεκεμβρίου 2005, σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές για τις διαδικασίες με τις οποίες τα κράτη μέλη χορηγούν και ανακαλούν το καθεστώς του πρόσφυγα (ΕΕ L 326, σ. 13 και διορθωτικό ΕΕ 2006, L 236, σ. 36).

ενός κοινού ευρωπαϊκού συστήματος ασύλου. Στη Συνθήκη της Λισαβόνας τα θέματα ασύλου εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 78, το οποίο επαναλαμβάνει τον προαναφερθέντα στόχο, και του άρθρου 80, το οποίο αναφέρεται στην αρχή της αλληλεγγύης και της δίκαιης κατανομής ευθυνών μεταξύ των κρατών- μελών.

«Σε όλα τα νομοθετήματα αυτά, επισημαίνεται ο σεβασμός προς τα θεμελιώδη δικαιώματα και η τήρηση των αρχών που αναγνωρίζονται, ιδίως, βάσει του Χάρτη. Ειδικότερα, με τη δέκατη πέμπτη αιτιολογική σκέψη του κανονισμού 343/2003 διευκρινίζεται ότι ο κανονισμός αυτός σκοπεί να διασφαλίσει τον πλήρη σεβασμό του δικαιώματος ασύλου το οποίο εγγυάται το άρθρο 18 του Χάρτη, με την πέμπτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 2003/9 επισημαίνεται ότι η οδηγία αυτή σκοπεί στη διασφάλιση του πλήρους σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και στο να καταστήσει ευχερέστερη την εφαρμογή των άρθρων 1 και 18 του Χάρτη, ενώ με τη δέκατη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 2004/83 διευκρινίζεται ότι, ειδικότερα, η εν λόγω οδηγία σκοπεί να διασφαλίσει τον πλήρη σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και του δικαιώματος ασύλου των αιτούντων άσυλο και των μελών της οικογενείας τους, τα οποία τους συνοδεύουν».

Το Δικαστήριο στην απάντηση του αρχικά υπενθυμίζει πως το κοινό ευρωπαϊκό σύστημα ασύλου βασίζεται στην πλήρη και συνολική εφαρμογή της Σύμβασης της Γενεύης, με βάση την οποία κανείς δε θα αποστέλλεται σε χώρα, όπου υπάρχει κίνδυνος να διωχθεί εκ νέου. Με τους διάφορους κανονισμούς και οδηγίες που έχουν εφαρμογή στις υπό κρίση υποθέσεις, επιβάλλεται η συμμόρφωση με τα θεμελιώδη δικαιώματα και η τήρηση των αρχών, που αναγνωρίζονται βάσει του Χάρτη. Επισημαίνει ακόμα πως τα κράτη- μέλη οφείλουν όχι μόνο να ερμηνεύουν το εθνικό τους δίκαιο κατά

τρόπο σύμφωνο με το δίκαιο της Ένωσης, αλλά και να μεριμνούν ώστε να μην ερμηνεύουν νομοθέτημα του παράγωγου δικαίου κατά τρόπο αντίθετο προς τα θεμελιώδη δικαιώματα που προασπίζει η έννομη τάξη της Ένωσης ή προς τις λοιπές γενικές αρχές του δικαίου της Ένωσης. Έτσι λοιπόν όλα τα κράτη-μέλη οφείλουν να σέβονται τα θεμελιώδη δικαιώματα που προστατεύονται στη Σύμβαση της Γενεύης, στο Πρωτόκολλο αυτής και στην ΕΣΔΑ. Μόνο με τον τρόπο αυτό είναι δυνατό να υλοποιηθεί η αξίωση αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των κρατών- μελών της Ένωσης. Έτσι λοιπόν το Δικαστήριο καταλήγει στο συμπέρασμα πως η μεταχείριση των αιτούντων άσυλο σε κάθε κράτος- μέλος, πρέπει να είναι σύμφωνη με τις απαιτήσεις του Χάρτη και της ΕΣΔΑ.

Ιδιαίτερως ενδιαφέρουσα είναι η αναφορά του Δικαστηρίου στην απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου της 21.1.2011⁶², η οποία εκδόθηκε σε παρόμοια με την επίδικη διαφορά υπόθεση μεταφοράς αιτούντος άσυλο στην Ελλάδα. Το ΕΔΔΑ έκρινε πως το Βασίλειο του Βελγίου στην υπόθεση αυτή παραβίασε το άρθρο ε της ΕΣΔΑ, αφού εξέθεσε τον αιτούντα το άσυλο στους κινδύνους που ενέχουν οι πλημμέλειες της διαδικασίας ασύλου στην Ελλάδα, καθώς οι βελγικές αρχές όφειλαν να γνωρίζουν πως δεν υπήρχε καμία εγγύηση για το ότι οι ελληνικές αρχές θα εξέταζαν την αίτηση ασύλου. Πολλώ δε μάλλον οι βελγικές αρχές εξέθεσαν εν γνώσει τους τον αιτούντα σε συνθήκες κράτησης και διαβίωσης, που συνιστούν εξευτελιστική μεταχείριση. Το ΕΔΔΑ προκειμένου να κρίνει την κατάσταση που επικρατούσε στην Ελλάδα κατά το κρίσιμο χρονικό διάστημα, έλαβε υπόψη του εκθέσεις διεθνών μη κυβερνητικών οργανώσεων, οι οποίες καταδείκνυαν το γεγονός της δυσχέρειας εφαρμογής

⁶² ΕΔΔΑ, 21.1.2011 M.S.S κατά Βελγίου και Ελλάδας

του ευρωπαϊκού συστήματος ασύλου στην Ελλάδα. Κατέληξε λοιπόν στο συμπέρασμα πως τα κράτη έχουν τη δυνατότητα να αξιολογούν τη λειτουργία του συστήματος ασύλου στο εκάστοτε υπεύθυνο κράτος και να προβλέψουν μία ενδεχόμενη παραβίαση των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Προσανατολιζόμενο το Δικαστήριο στην προαναφερθείσα απόφαση του ΕΔΔΑ, κατέληξε στο συμπέρασμα πως δε συνάδει στη σύμφωνη με τα θεμελιώδη δικαιώματα ερμηνεία του ευρωενωσιακού δικαίου, η κρίση βάσει αμάχητου τεκμηρίου περί του ότι ένα κράτος- μέλος σέβεται τα θεμελιώδη δικαιώματα. Το άρθρο 4 του Χάρτη έχει την έννοια ότι απόκειται στα κράτη μέλη, περιλαμβανομένων και των εθνικών δικαστηρίων, να μη μεταφέρουν αιτούντα άσυλο προς το «υπεύθυνο κράτος μέλος», κατά την έννοια του κανονισμού 343/2003, οσάκις είναι αδύνατο να αγνοούν ότι οι συστημικές πλημμέλειες όσον αφορά τη διαδικασία χορηγήσεως ασύλου και τις συνθήκες υποδοχής των αιτούντων άσυλο στο κράτος μέλος αυτό αποτελούν σοβαρούς και αποδεδειγμένους λόγους, που να πείθουν ότι ο αιτών θα διατρέξει ουσιαστικό κίνδυνο να υποστεί απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση κατά την έννοια της διατάξεως αυτής.

III. Η Προσχώρηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ΕΣΔΑ

1. Η συμβολική σημασία της προσχώρησης και οι ουσιαστικής φύσης συνέπειές της

Όπως προαναφέρθηκε, στη μέχρι σήμερα πορεία προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, η ΕΣΔΑ αποτέλεσε το κύριο σημείο αναφοράς για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων αρχικά στις Κοινότητες και σήμερα στην Ένωση. Η διαλεκτική πορεία της Σύμβασης και του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων αποτυπώθηκε στην αλληλεπίδραση της νομολογίας του ΕΔΔΑ

και του ΔΕΕ. Εδώ και δεκαετίες συζητείται στην Ένωση το ζήτημα της προσχώρησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ΕΣΔΑ. Η προσχώρηση αυτή θα μπορούσε να ικανοποιήσει το ζητούμενο της επαρκούς προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην ευρωπαϊκή έννομη τάξη.

Και αυτό, γιατί μόνη η ύπαρξη δύο διαφορετικών κειμένων προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων, που πρέπει να ερμηνευθούν από δύο διακριτά δικαστήρια, λειτουργούντα σε διαφορετικά πλαίσια, δεν είναι ευνοϊκή για την ασφάλεια του δικαίου. Οδηγεί τελικά στην ύπαρξη δύο καταστατικών κειμένων θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ένωση, όπου η συμμετοχή σε αυτή και στο Συμβούλιο της Ευρώπης επικαλύπτονται. Η επικάλυψη των συστημάτων προστασίας ενέχει τον κίνδυνο της αποδυνάμωσης της γενικής προστασίας. Επίσης, τα εθνικά δικαστικά όργανα είναι αντιμέτωπα με διαφορετικά νομικώς δεσμευτικά κείμενα, τα οποία πρέπει να εφαρμόσουν συγχρόνως (το εσωτερικό τους δίκαιο, την ΕΣΔΑ και τα Πρωτόκολλα, το ευρωπαϊκό δίκαιο και το Χάρτη). Ωστόσο η ύπαρξη σαφήνειας, αναφορικά με τα κατώτατα όρια προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων είναι απαραίτητη. Άλλωστε τα ανθρώπινα δικαιώματα βασίζονται σε οικουμενικές αξίες, οι οποίες ξεπερνούν τις διάφορες εγχώριες έννομες τάξεις. Η ιδέα αυτή, στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης εκδηλώνεται στην ΕΣΔΑ και στη λειτουργία του ΕΔΔΑ ως ενός ανεξάρτητου εποπτικού οργάνου. Από την άλλη, και η Ένωση είναι βασισμένη στις ίδιες αρχές και αξίες. Η σχεδιαζόμενη Προσχώρηση λοιπόν, θα προσδώσει συνοχή στην εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ένωση και θα προωθήσει μία αρμονική ανάπτυξη της σχετικής νομολογίας του ΕΔΔΑ και του ΔΕΕ⁶³.

⁶³ Jorg Polakiewich, EU law and thw ECHR: Will EU accession to the European Convention on Human Rights square the circle, fundamental Rights In Europe: A Matter For Two Courts Oxford Brookes University, 18.1.2013

Μια από τις σοβαρότερες κινήσεις προς την κατεύθυνση αυτή έγινε περί τις αρχές της δεκαετίας του '90, όταν η Επιτροπή, έχοντας τη συμπαράσταση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, έθεσε το θέμα. Το Συμβούλιο υπέβαλε αίτηση γνωμοδότησης ενώπιον του ΔΕΚ, σχετικά με την προοπτική της προσχώρησης της Κοινότητας στην ΕΣΔΑ, ιδίως σχετικά με το κατάλληλο νομικό έρεισμα της προσχώρησης, για την οποία προτεινέτο το τότε άρθρο 235 ΣΕΚ, μετέπειτα 308 ΣΕΚ και σημερινό -με κάποιες αλλαγές- 352 ΣΛΕΕ. Το ΔΕΚ διακήρυξε, πως καμία από τις διατάξεις της Συνθήκης δεν παρέχει στα κοινοτικά όργανα κατά τρόπο γενικό εξουσία θέσπισης κανόνων στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή και της σύναψης αντίστοιχων διεθνών συνθηκών. Το ΔΕΚ στη συνέχεια έκρινε, πως θα έπρεπε να ερευνηθεί το ενδεχόμενο η προσχώρηση να λάβει χώρα με βάση το άρθρο 235 της Συνθήκης, το οποίο πάγια είχε χρησιμοποιηθεί ως νομική βάση για την έκδοση κοινοτικών πράξεων, όταν οι σχετικές εξουσίες αφενός δεν είχαν χορηγηθεί στα κοινοτικά όργανα, αφετέρου όμως κρίνονταν αναγκαίες, προκειμένου να πραγματοποιηθούν στόχοι καθορισμένοι από τη Συνθήκη. Το ΔΕΚ κατέληξε πως ούτε το άρθρο αυτό είναι σε θέση να διευρύνει το εύρος των κοινοτικών αρμοδιοτήτων. Ως αντίποδα σε αυτή την αρνητική του γνωμοδότηση το ΔΕΚ, επεσήμανε πως ο σεβασμός των θεμελιωδών δικαιωμάτων αποτελεί ήδη μέριμνα της Ένωσης. Υπενθύμισε ακόμα πως η ΕΣΔΑ κατείχε εξέχουσα θέση μεταξύ των πηγών, που αποτέλεσαν πηγή έμπνευσης της νομολογίας του, επισημαίνοντας ωστόσο πως η ενσωμάτωση συνεπάγεται συνταγματικής εμβέλειας μεταβολές⁶⁴. Ο μόνος τρόπος θα ήταν λοιπόν, η αναθεώρηση του πρωτογενούς κοινοτικού δικαίου. Η πραγματικότητα είναι ωστόσο, πως και από την πλευρά της ΕΣΔΑ υπήρχαν εμπόδια, καθώς στο άρθρο 59 προέβλεπε τη δυνατότητα προσχώρησης μόνο κρατών και όχι διεθνών οργανισμών.

⁶⁴ Σαχτεκίδου, Γνωμοδότηση 2/94 του ΔΕΚ, ΕΕΕυρΔ 1996, σελ. 593

Το ζήτημα αυτό δε θα μπορούσε να μην αποτελέσει αντικείμενο ρύθμισης στο σχέδιο της Συνταγματικής Συνθήκης, αλλά και στο σημερινό άρθρο 6 ΣΕΕ. Η τελευταία αυτή διάταξη συνιστά ένα τεράστιο βήμα προς τη δημιουργία ενός συνεκτικού συστήματος προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων⁶⁵ και αποτελεί τη νομιμοποιητική βάση, που έλειπε, για την έναρξη των διαδικασιών προσχώρησης⁶⁶. Αν και δεν τίθεται κάποιο χρονικό όριο, εντός του οποίου θα πρέπει να πραγματοποιηθεί η προσχώρηση, θεσπίζεται ωστόσο η υποχρέωση των θεσμικών οργάνων και των κρατών –μελών να θέσουν σε κίνηση τη διαδικασία της προσχώρησης. Από την πλευρά της ΕΣΔΑ, τα εμπόδια που υπήρχαν έχουν ήδη αρθεί, καθώς τον Ιούνιο του 2010, προστέθηκε στο άρθρο 59 ΕΣΔΑ μία δεύτερη παράγραφος, η οποία προβλέπει ότι «η Ευρωπαϊκή Ένωση μπορεί να προσχωρήσει στην παρούσα Σύμβαση».

Βέβαια παρά το γεγονός ότι υπάρχει πλέον η νομική βάση, στην πράξη η διαδικασία της προσχώρησης διακρίνεται από περιπλοκότητα⁶⁷. Η διαδικασία καθορίζεται από το άρθρο 218 ΣΛΕΕ και προβλέπονται τρεις περαιτέρω όροι, οι οποίοι αποκλίνουν από τα συνήθη και δυσχεραίνουν το εγχείρημα, προσδίδοντάς του σοβαρότητα μεγαλύτερη από τη συνήθη διαδικασία υπογραφής των κοινών διεθνών συμφωνιών της Ένωσης. Πρέπει καταρχήν να δοθεί η έγκριση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Καθ' όλη τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων το Συμβούλιο θα πρέπει να αποφασίζει ομόφωνα, ενώ σε όλες τις άλλες περιπτώσεις αποφασίζει με ειδική πλειοψηφία. Επίσης, τα

⁶⁵ Jorg Polakiewicz, EU law and the ECHR: will EU accession to the European Convention on Human Rights square the circle?, (September 26, 2013) σε SSRN: <http://ssrn.com/abstract=2331497>

⁶⁶ Ε. Σαχπεκίδου, Ευρωπαϊκό Δίκαιο, Σάκκουλας Αθήνα- Θεσσαλονίκη, Β' έκδοση, 2013, σελ. 149

⁶⁷ Α. Γκιζάρη- Ξανθοπούλου, Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας, ΕΕΕυρΔ 2011, σελ.16

κράτη –μέλη θα πρέπει να κυρώσουν στη συνέχεια τη συμφωνία προσχώρησης στην ΕΣΔΑ, με βάση τις διατάξεις του εθνικού τους Συντάγματος.

Η προσχώρηση της Ένωσης στην ΕΣΔΑ, πέραν του συμβολικού της χαρακτήρα της, θα δεσμεύσει την πρώτη βάση του διεθνούς δικαίου και μάλιστα, όπως κάθε άλλη διεθνής σύμβαση, την οποία καταρτίζει η Ένωση, δηλαδή δυνάμει του άρθρου 216 II ΣΛΕΕ. Επιπλέον, θα προωθήσει την καλύτερη προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, υπό την έννοια πως με τον τρόπο αυτό, δημιουργούνται οι προϋποθέσεις του εξωτερικού δικαστικού ελέγχου των πράξεων της Ένωσης. Ενώπιον του ΕΔΔΑ, θα μπορούν να προσφεύγουν τόσο φυσικά και νομικά πρόσωπα, όσο και κράτη- μέλη, αλλά και τρίτα κράτη, εναντίον πράξεων ή παραλείψεων των θεσμικών οργάνων της Ένωσης, ακόμη και του ίδιου του ΔΕΕ, για ενδεχόμενη παράβαση της ΕΣΔΑ. Βέβαια η προσφυγή στο δικαιοδοτικό όργανο της ΕΣΔΑ, είναι παραδεκτή μόνο εφόσον έχουν εξαντληθεί τα ένδικα μέσα του εσωτερικού δικαίου. Κατ' αντίστοιχη ρύθμιση, τα φυσικά ή νομικά πρόσωπα θα πρέπει να έχουν ασκήσει προηγουμένως ενώπιον του ΔΕΕ αλλά και ενώπιον των εθνικών τους δικαστηρίων, όποιες προσφυγές προβλέπει το δίκαιο της Ένωσης. Αλλά και τα κράτη- μέλη οφείλουν και αυτά να επιδιώξουν να επιλύσουν τις διαφορές τους με την Ένωση πρώτα στο εσωτερικό αυτής ενώπιον του ΔΕΕ και έπειτα με προσφυγή στο ΕΔΔΑ. Επειδή σύμφωνα με το Δικαστήριο, μόνο το ίδιο έχει την εξουσία να κηρύσσει πράξη της Ένωσης άκυρη, το ΕΔΔΑ, αν τεθεί ενώπιόν του ζήτημα αντίθεσης ενωσιακής πράξης προς την ΕΣΔΑ, δεν θα αποφασίζει, πριν δοθεί στο ΔΕΕ η δυνατότητα να εξετάσει το ίδιο πρώτο το επίδικο ζήτημα της νομιμότητας της ενωσιακής πράξης.

Μεγάλη θα είναι ακόμα, όπως προελέχθη, η συμβολή στη συνοχή των επιμέρους συστημάτων εντός της Ένωσης, με τη συμβολή φυσικά των δύο

ευρωπαϊκών δικαστηρίων, μέσω της δημιουργίας ενός «συνεκτικού συστήματος νομολογίας». Η προσχώρηση θα λειτουργήσει θετικά και προς την κατεύθυνση της δημιουργίας ενός κατώτατου και ίσως επαρκώς προσδιορισμένου επιπέδου προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Η αλληλεπίδραση της νομολογίας των δύο δικαστηρίων θα αυξηθεί με την ερμηνεία του Χάρτη και ως βάση ερμηνείας αυτού, θα χρησιμοποιηθεί η ΕΣΔΑ. Η ύπαρξη βέβαια νέων δικαιωμάτων σε αυτόν, σηματοδοτεί το γεγονός πως η επιρροή θα είναι αμφίδρομη. Το ΕΔΔΑ θα επηρεάσει το ΔΕΕ για τα αντίστοιχα δικαιώματα, αλλά και το ΔΕΕ θα επηρεάσει το ΕΔΔΑ για τα καινούρια. «Ειδικότερα δε, για τη σχέση μεταξύ των δύο συστημάτων, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο τονίζει, ότι η προσχώρηση ουδόλως πρόκειται να θέσει υπό αμφισβήτηση την αρχή της αυτονομίας του δικαίου της Ένωσης, διότι για τα ζητήματα που άπτονται του δικαίου της Ένωσης και της εγκυρότητας των πράξεών της, το ΔΕΕ θα εξακολουθήσει να είναι το μοναδικό ανώτατο δικαιοδοτικό όργανο. Η σχέση των δύο ευρωπαϊκών δικαστηρίων δεν είναι ιεραρχική, αλλά σχέση εξειδίκευσης. Το ΔΕΕ θα έχει καθεστώς ανάλογο με αυτό, που έχουν σήμερα τα ανώτατα δικαστήρια των κρατών – μελών σε σχέση με αυτό. Παρατηρούμε λοιπόν, πως με την προσχώρηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ΕΣΔΑ δημιουργούνται παρόμοιοι προβληματισμοί, που αφορούν τη σχέση μεταξύ εθνικού Συντάγματος και ΕΣΔΑ. Αναγκαία καθίσταται και πάλι η αναζήτηση κανόνων, που θα συμπροσδιορίσουν την σχέση των επιμέρους συστημάτων»⁶⁸.

Προβληματισμός ακόμα γεννάται σχετικά με την ανάγκη να διαφυλαχθούν τα ειδικά χαρακτηριστικά της Ένωσης και του δικαίου της. Η αρχή της

⁶⁸Ο. Τσόλκα, Ο σεβασμός των θεμελιωδών δικαιωμάτων- Κανονιστική σημασία και λειτουργία του ά. 6 παρ. 1 και 3 ΣυνθΕΕ και ΧΘΔΕΕ

ερμηνευτικής αυτονομίας της έννομης τάξης της Ένωσης επιβάλλει στα κράτη – μέλη να μην μπορούν να χρησιμοποιήσουν την οδό της προσφυγής, που διανοίγεται από την ΕΣΔΑ εναντίον της Ένωσης, από την στιγμή που η διαφορά αφορά αποκλειστικά στην ερμηνεία και την εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου. Μία αντίθετη λύση θα παρέκαμπτε την αρμοδιότητα του ΔΕΕ και θα ήταν αντίθετη στο άρθρο 344 ΣΛΕΕ. Έτσι η εξάντληση όλων των εσωτερικών προσφυγών (και της προδικαστικής παραπομπής στο ΔΕΕ) θα μπορούσε να συνιστά ένα ουσιαστικό στοιχείο στο μετά την προσχώρηση σύστημα έννομης προστασίας.

2. Οι διαπραγματεύσεις στο παρόν στάδιο εξέλιξης

Οι διαπραγματεύσεις άρχισαν την άνοιξη του 2010 και διεξήχθησαν από ειδική επιτροπή, την Steering Committee for Human Rights (CDDH) εκ μέρους του Συμβουλίου της Επιτροπής, και από εκπρόσωπο της Επιτροπής εκ μέρους της Ένωσης. Αντιπροσωπείες του ΔΕΕ και του ΕΔΔΑ διαβουλευθήκαν για τα ζητήματα των σχέσεων των δύο Δικαστηρίων μετά την προσχώρηση⁶⁹. Στις 05.04.2013 οι διαπραγματεύσεις ολοκληρώθηκαν με την κατάθεση ενός σχεδίου συμφωνίας προσχώρησης από ειδική διαπραγματευτική ομάδα του συμβουλίου της Ευρώπης στην CDDH⁷⁰. Προς εδραίωση της ασφάλειας δικαίου, η Επιτροπή υπέβαλε στις 4.7.2013 αίτηση προς το Δικαστήριο, σύμφωνα με το άρθρο 218 παρ.11 ΣΛΕΕ, για την έκδοση γνωμοδοτήσεως επί του ακόλουθου ερωτήματος: «είναι το σχέδιο συμφωνίας για την

⁶⁹ Βλ. κοινή δήλωση των προέδρων των δύο δικαστηρίων της 24.01.2011 για την παράλληλη ερμηνεία των διατάξεων του χάρτη και της ΕΣΔΑ

⁷⁰ 5th negotiation meeting between the CDDH ad hoc negotiation group and the European Commission on the accession of the European Union to the European Convention of Human Rights. Final report to the CDDH, δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα του Συμβουλίου της Ευρώπης

προσχώρηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ΕΣΔΑ συμβατό με τις Συνθήκες;». Η αίτηση γνωμοδότησεως της Επιτροπής αποτέλεσε αντικείμενο έγγραφης και προφορική διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου (5 και 6 Μαΐου 2014).

Τη δεδομένη χρονική στιγμή, υπό το φως της πρόσφατης και πολυαναμενόμενης γνωμοδότησης του ΔΕΕ⁷¹, παρατηρείται ένα πισωγύρισμα. Το ΔΕΕ τελικώς έκρινε, πως «η συμφωνία προσχώρησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ΕΣΔΑ δεν είναι συμβατή με το άρθρο 6 παρ.2 ΣΕΕ, ούτε με το Πρωτόκολλο (αριθμ. 8) σχετικά με το άρθρο 6 παρ. 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση για την προσχώρηση της Ένωσης στην ΕΣΔΑ». Αντίθετα, η Γενική Εισαγγελέας J. Kokott, στις προτάσεις της στις 13.6.2014, υιοθέτησε μία μετριοπαθή προσέγγιση. Σε αυτές επεσήμανε πως το αποτέλεσμα της προσχώρησης θα είναι ότι, όσον αφορά την τήρηση των ουσιωδών κανόνων προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, η ένωση θα υπόκειται σε εξωτερικό έλεγχο, όπως ζητούσαν επί μακρόν διάφορες πλευρές, και θα δεσμεύεται από τους ίδιους κανόνες με αυτούς των οποίων ζητεί παγίως την αναγνώριση από τα κράτη- μέλη της, τόσο τα νυν όσο και τα μελλοντικά. Τέλος θεώρησε ότι το Δικαστήριο θα έπρεπε να αποφανθεί πως το σχέδιο συμφωνίας είναι συμβατό με τις Συνθήκες υπό τον όρο ότι θα περιληφθούν σε αυτό ορισμένες τροποποιήσεις, συμπληρώσεις και διευκρινήσεις τις οποίες η ίδια πρότεινε ώστε να διασφαλιστεί κατά δεσμευτικό τρόπο από απόψεως διεθνούς δικαίου η ιδιαίτερη κατάσταση των κρατών- μελών και της Ένωσης, ιδίως στο επίπεδο του δικαστικού ελέγχου. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το σημείο 171 των προτάσεών της, στο οποίο επισημαίνει πως «αν στο μέλλον προκύψει η μάλλον απίθανη περίπτωση να προκαλέσει μία απόφαση του ΕΔΔΑ αμφιβολίες ως προς τη

⁷¹ ΔΕΕ 18.12.2014, γνωμοδότηση 2/13

συμβατότητά της με τις θεμελιώδεις αρχές της έννομης τάξης της Ένωσης ή με τα δομικά χαρακτηριστικά του θεσμικού οικοδομήματος της Ένωσης, θα είναι καθήκον όχι μόνο του Δικαστηρίου , αλλά και των πολιτικών οργάνων καθώς και των κρατών- μελών της Ένωσης να αναζητήσουν κατάλληλες λύσεις. Το φάσμα των πιθανών λύσεων εκτείνεται από την τροποποίηση του δικαίου της ένωσης, συμπεριλαμβανομένου του πρωτογενούς δικαίου, έως την αποχώρηση της Ένωσης από το σύστημα της ΕΣΔΑ (άρθρο 58 της ΕΣΔΑ)». Επίσης θεώρησε ότι στο παρόν στάδιο, δεν υφίσταται κανένας λόγος για να επιφυλάξει το Δικαστήριο στον εαυτό του την εξουσία να μην αναγνωρίζει εκείνες τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ που έρχονται σε σύγκρουση με τη συνταγματική ταυτότητα της Ένωσης, δηλαδή με την κατά κάποιον τρόπο ενωσιακή δημόσια τάξη, ή που έχουν προδήλως εκδοθεί καθ' υπέρβαση των αρμοδιοτήτων του δικαιοδοτικού οργάνου του Στρασβούργου. Αυτό γιατί αφενός η ΕΣΔΑ δεν ιδρύει καμία υπερεθνική έννομη τάξη ανάλογη με το δίκαιο της Ένωσης που να έχει αφ' εαυτής υπεροχή και άμεσα αποτελέσματα στις έννομες τάξεις των συμβαλλομένων μερών και αφετέρου τα συμβαλλόμενα μέρη στην ΕΣΔΑ, όταν συμμορφώνονται προς τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ , διατηρούν κατά τα παγίως ισχύοντα ένα σαφώς μεγαλύτερο περιθώριο εκτίμησης από αυτό που διαθέτουν κατά κανόνα τα κράτη- μέλη της Ένωσης σε σχέση με τη νομολογία των δικαιοδοτικών οργάνων της Ένωσης».

Το Δικαστήριο διατήρησε ωστόσο την ίδια επιφυλακτική στάση, που είχε τηρήσει και στην προηγούμενη γνωμοδότησή του (1/19), που αφορούσε την προσχώρηση της Ένωσης στην ΕΣΔΑ. Το ΔΕΕ αναλύει ενδελεχώς στην παρούσα γνωμοδότησή του, με παραπομπές στην προγενέστερη νομολογία του, τις ιδιαιτερότητες της προσχώρησης της ΕΕ στην ΕΣΔΑ, οι οποίες ανάγονται αφενός στη νομική φύση της Ένωσης , που δεν αποτελεί κρατική

οντότητα όπως τα άλλα συμβαλλόμενα μέρη της ΕΣΔΑ και αφετέρου στην ιδιομορφία και πρωτοτυπία της ενωσιακής έννομης τάξης, που έχει δικό της συνταγματικό πλαίσιο και δικές της θεμελιακές αρχές. Οι αρχές αυτές, σύμφωνα με το Δικαστήριο, συνθέτουν μία ανεπτυγμένη θεσμική δομή, καθώς και ένα πλήρες σύνολο κανόνων δικαίου, που διασφαλίζουν τη λειτουργία της. Επισημαίνεται ακόμα, πως η προσχώρηση θα πρέπει να γίνει κατά τρόπο που θα διασφαλίζει τη διατήρηση των ιδιαιτεροτήτων της έννομης τάξης της Ένωσης. Επομένως, αυτό οφείλει να ελέγξει αν οι λεπτομερείς νομικοί κανόνες για τη σχεδιαζόμενη προσχώρηση της Ένωσης στην ΕΣΔΑ είναι σύμφωνοι με τις προαναφερθείσες επιταγές και γενικότερα με το βασικό συνταγματικό χάρτη της Ένωσης, που αποτελούν οι Συνθήκες. Το Δικαστήριο αναφέρεται ακόμα στα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του δικαίου της Ένωσης, τα οποία είναι η προέλευσή του από αυτόνομη πηγή δικαίου, την οποία αποτελούν οι Συνθήκες, η υπεροχή του έναντι του δικαίου των κρατών- μελών, καθώς και το άμεσο αποτέλεσμα πλήθους διατάξεών του, που εφαρμόζονται στα κράτη- μέλη. Παρατηρεί λοιπόν την ύπαρξη ενός συγκροτημένου πλέγματος αρχών, κανόνων και εννόμων σχέσεων, που τελούν σε αλληλεξάρτηση μεταξύ τους και δεσμεύουν αμοιβαία την Ένωση και τα κράτη- μέλη της. Στον πυρήνα του ανωτέρω νομικού μορφώματος βρίσκονται τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως έχουν αναγνωρισθεί από το Χάρτη, και ο σεβασμός αυτών αποτελεί όρο νομιμότητας των πράξεων της Ένωσης. Το Δικαστήριο ακόμα αναγνωρίζει τη διαδικασία της προδικαστικής παραπομπής ως τον ακρογωνιαίο λίθο του δικαιοδοτικού συστήματος της Ένωσης, με τον οποίο εξασφαλίζεται η ενότητα της ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης.

Σχετικά με τη συμφωνία του άρθρου 53 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και του άρθρου 53 της ΕΣΔΑ, το Δικαστήριο αναφέρει, πως σύμφωνα με το

άρθρο 6 παρ. 3 ΣΕΕ, τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως κατοχυρώνονται από την ΕΣΔΑ, αποτελούν μέρος των γενικών αρχών του δικαίου της Ένωσης. Ωστόσο, η εν λόγω Σύμβαση, δεν συνιστά νομική πράξη τυπικά ενταγμένη στην έννομη τάξη της Ένωσης. Με την προσχώρηση όμως η ΕΣΔΑ θα δεσμεύσει τα θεσμικά όργανα της Ένωσης και τα κράτη- μέλη βάσει του άρθρου 216 παρ.2 ΣΛΕΕ και επομένως θα καταστεί αναπόσπαστο τμήμα του ενωσιακού δικαίου. Αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα η Ένωση να υπόκειται σε εξωτερικό έλεγχο σχετικά με την προστασία των δικαιωμάτων και ελευθεριών που αυτή θα δεσμευτεί να σέβεται σύμφωνα με το άρθρο 1 της ΕΣΔΑ. Στο πλαίσιο αυτό, η Ένωση και τα όργανά της, συμπεριλαμβανομένου και του Δικαστηρίου, θα υπόκεινται στους μηχανισμούς ελέγχου, που προβλέπει η Σύμβαση και πιο συγκεκριμένα στις αποφάσεις του ΕΔΔΑ. Βεβαίως, η αρμοδιότητα που έχει η ένωση στον τομέα των διεθνών σχέσεων και η ικανότητά της να συνάπτει διεθνείς συμφωνίες, συνεπάγεται κατά λογική αναγκαιότητα τη δυνατότητά της να δεσμεύεται από αποφάσεις δικαιοδοτικού οργάνου που έχει συσταθεί ή ορισθεί δυνάμει τέτοιων συμφωνιών, όσον αφορά την ερμηνεία και την εφαρμογή των διατάξεών τους. Εντούτοις, έχει επανειλημμένως διευκρινιστεί από το Δικαστήριο ότι μία διεθνής συμφωνία μπορεί να έχει συνέπειες επί των αρμοδιοτήτων ,που έχουν ανατεθεί σε αυτό, μόνο εφόσον πληρούνται οι ουσιώδεις προϋποθέσεις για τη διαφύλαξη της φύσεως των εν λόγω αρμοδιοτήτων, και ακολούθως, μόνο εφόσον δεν θίγεται η αυτονομία της έννομης τάξεως της Ένωσης. Ειδικότερα, η παρεμβολή οργάνων, στα οποία η ΕΣΔΑ έχει αναθέσει αρμοδιότητες προς λήψη αποφάσεων, όπως αυτή προβλέπεται από τη σχεδιαζόμενη συμφωνία, δεν πρέπει να έχει ως αποτέλεσμα να επιβάλλει στην Ένωση και στα θεσμικά όργανά της, κατά την άσκηση των εσωτερικών αρμοδιοτήτων τους, μια συγκεκριμένη ερμηνεία των κανόνων του δικαίου της Ένωσης.

Το Δικαστήριο τονίζει στο σημείο αυτό ότι εγγενές γνώρισμα της ίδιας της έννοιας του εξωτερικού ελέγχου είναι ότι, αφενός, η ερμηνεία της ΕΣΔΑ από το ΕΔΔΑ θα δεσμεύει, βάσει του διεθνούς δικαίου, την Ένωση και τα θεσμικά όργανά της, συμπεριλαμβανομένου του Δικαστηρίου, και ότι, αφετέρου, η ερμηνεία από το Δικαστήριο δικαιώματος, που κατοχυρώνει η εν λόγω Σύμβαση, δεν θα δεσμεύει τους προβλεπόμενους από αυτή μηχανισμούς ελέγχου και, ειδικότερα, το ΕΔΔΑ. Τα ανωτέρω όμως δεν μπορούν να ισχύουν όσον αφορά την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης από το Δικαστήριο, συμπεριλαμβανομένου του Χάρτη. Ειδικότερα, οι εκτιμήσεις στις οποίες προβαίνει το Δικαστήριο σχετικά με το καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης, προκειμένου, ιδίως, να καθορίσει αν ένα κράτος- μέλος υποχρεούται να σέβεται τα θεμελιώδη δικαιώματα της Ένωσης, δεν θα πρέπει να μπορούν να αμφισβητηθούν από το ΕΔΔΑ. Συναφώς, επιβάλλεται η υπόμνηση ότι το άρθρο 53 του Χάρτη προβλέπει ότι καμία διάταξη αυτού δεν πρέπει να ερμηνεύεται ως περιορίζουσα ή θίγουσα τα θεμελιώδη δικαιώματα, που αναγνωρίζονται στα αντίστοιχα πεδία εφαρμογής από το δίκαιο της Ένωσης, το διεθνές δίκαιο καθώς και από τις διεθνείς συμβάσεις, στις οποίες είναι συμβαλλόμενα μέρη η Ένωση, ή όλα τα κράτη μέλη, και ιδίως από την ΕΣΔΑ, καθώς και από τα Συντάγματα των κρατών μελών. Πάντως, το Δικαστήριο έχει ερμηνεύσει τη διάταξη αυτή υπό την έννοια ότι η εφαρμογή εθνικών προδιαγραφών προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων δεν πρέπει να διακυβεύει, αφενός, το επίπεδο προστασίας που προβλέπει ο Χάρτης και, αφετέρου, την υπεροχή, την ενότητα και την αποτελεσματικότητα του ενωσιακού δικαίου. Στο μέτρο ακριβώς που το άρθρο 53 της ΕΣΔΑ επιφυλάσσει, κατ' ουσίαν, στα Συμβαλλόμενα μέρη την ευχέρεια να καθορίζουν προδιαγραφές προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων σε υψηλότερο επίπεδο από τις αντίστοιχες προδιαγραφές που

κατοχυρώνει η Σύμβαση αυτή, πρέπει να διασφαλιστεί ο συντονισμός μεταξύ της ως άνω διατάξεως και του άρθρου 53 του Χάρτη, όπως αυτό έχει ερμηνευθεί από το Δικαστήριο, προκειμένου η ευχέρεια που παρέχει στα κράτη μέλη το άρθρο 53 της ΕΣΔΑ να εξακολουθήσει, όσον αφορά τα αναγνωρισμένα με τον Χάρτη δικαιώματα που αντιστοιχούν σε δικαιώματα που κατοχυρώνει η προαναφερθείσα Σύμβαση, να μην υπερβαίνει αυτό που είναι αναγκαίο για την αποτροπή τυχόν διακυβεύσεως του επιπέδου προστασίας που προβλέπει ο Χάρτης, καθώς και της υπεροχής, της ενότητας και της αποτελεσματικότητας του δικαίου της Ένωσης. Το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι στη σχεδιαζόμενη συμφωνία δεν έχει προβλεφθεί καμία διάταξη με σκοπό τη διασφάλιση του προαναφερθέντος συντονισμού.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η σκέψη του Δικαστηρίου σχετικά με τη θεμελιώδη στο δίκαιο της Ένωσης αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των κρατών- μελών. Στο πλαίσιο του χώρου ελευθερίας –ασφάλειας και δικαιοσύνης η αρχή αυτή επιβάλλει στα κράτη- μέλη να δέχονται ότι όλα τα υπόλοιπα κράτη- μέλη τηρούν το δίκαιο της Ένωσης και ειδικότερα ότι σέβονται τα θεμελιώδη δικαιώματα, που αναγνωρίζονται στο δίκαιο αυτό. Μεταξύ των κρατών- μελών υπάρχει απόλυτη εμπιστοσύνη πως τηρούνται τα θεμελιώδη δικαιώματα, καθώς αυτά με την ένταξή τους στην Ένωση αποδέχθηκαν ότι οι μεταξύ τους σχέσεις, στους τομείς που αποτελούν αντικείμενο μεταβίβασης αρμοδιοτήτων από αυτά στην Ένωση, θα διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης αποκλεισμένου οποιουδήποτε άλλου δικαίου. Επίσης αναφέρει πως το σχέδιο Προσχώρησης λανθασμένα αντιμετωπίζει την Ένωση ως ένα κράτος- μέλος, ως ένα απλό συμβαλλόμενο μέρος. Η ΕΣΔΑ μπορεί να υποχρεώσει ένα κράτος- μέλος να ελέγχει αν κάποιο άλλο κράτος- μέλος σέβεται τα θεμελιώδη δικαιώματα, αντίθετα από το δίκαιο της Ένωσης. Με βάση το σχέδιο Προσχώρησης επίσης, δεν υπάρχει καμία πρόβλεψη για

τη σχέση του Πρωτ. Αριθμ. 16 ΕΣΔΑ με το οποίο δίνεται η δυνατότητα στα κράτη- μέλη να υποβάλουν στο ΕΔΔΑ αιτήσεις για την ερμηνεία των δικαιωμάτων και ελευθεριών, που αυτή περιλαμβάνει, και του ενωσιακού θεσμού της προδικαστικής παραπομπής(αρθρ. 257 ΣΛΕΕ). Σε κάθε περίπτωση το Δικαστήριο καταλήγει πως με το υπάρχον σχέδιο Προσχώρησης διακυβεύεται η ισορροπία της Ένωσης, η αυτονομία του δικαίου της και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της.

Γ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η κανονιστική σημασία του ΧΘΔΕΕ και της ΕΣΔΑ στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Ι. Επί της “δεσμευτικότητας” του ΧΘΔΕΕ και της ΕΣΔΑ

1. Στο πλαίσιο της εσωτερικής έννομης τάξης

1.1. Η συμμόρφωση επιμέρους διατάξεων του ΚΠΔ με τη νομολογία του ΕΔΔΑ

Η σχέση της ΕΣΔΑ με την εθνική έννομη τάξη έχει ιστορία μισού και πλέον αιώνα, αφότου η ΕΣΔΑ κυρώθηκε και κατέστη τμήμα του ελληνικού δικαίου με υπερνομοθετική ισχύ. Κατά το αρχικό στάδιο μετά την κύρωσή της δεν υπήρξε πραγματική αφομοίωση. Τα πρώτα μάλλον χρόνια αγνοήθηκε, ενώ σταδιακά αναγνωρίστηκε με την προσαρμογή της εθνικής νομολογίας από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα κυρίως στις αποφάσεις του ΕΔΔΑ. Η ιστορική εξέλιξη των σχέσεων της ΕΣΔΑ με την εσωτερική μας έννομη τάξη συνεχεται

με το γενικότερο πρόβλημα της σημασίας που έχει η καθιέρωση μίας «Ευρωπαϊκής Δημόσιας Τάξης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου». Με βάση την αντίληψη αυτή, σε ένα κράτος δικαίου η ανάδειξη των σχέσεων της ΕΣΔΑ με την απονομή της δικαιοσύνης και ειδικότερα με την ποινική δίκη μορφοποιείται στην κεφαλαιώδη αρχή της «δίκαιης δίκης»⁷². Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Ανδρουλάκης, σχετικά με το περιεχόμενο της αρχής αυτής «δεν μπορεί να συναχθεί ένας ορισμός της “δίκαιης δίκης” και να συναχθεί ένας αξιόπιστος κατάλογος των κριτηρίων, που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κάθε φορά για την εκτίμηση της “δικαιότητας” μίας δικαστικής διαδικασίας»⁷³. Και το ΕΔΔΑ επίσης από πολύ νωρίς είχε επισημάνει πως «το άρθρο 6, χωρίς να δίνει συγκεκριμένο ορισμό, περιλαμβάνει σειρά χωριστών δικαιωμάτων, που απορρέουν από την αυτή θεμελιώδη ιδέα και τα οποία, στο σύνολό τους αποτελούν ενιαίο δεσμό»⁷⁴. Η νομολογιακή πορεία του ΕΔΔΑ στον προσδιορισμό των επιμέρους δικαιωμάτων ακολουθήσε μία διασταλτική ερμηνεία της ΕΣΔΑ. Όπως χαρακτηριστικά αποτυπώθηκε «σε μία δημοκρατική κοινωνία υπό την έννοια της Σύμβασης, το δικαίωμα σε χρηστή απονομή δικαιοσύνης καταλαμβάνει μία θέση τόσο περίοπτη, ώστε μία συσταλτική ερμηνεία του άρθρου 6 παρ. 1 δε θα ανταποκρινόταν στο σκοπό και το αντικείμενο της διατάξεως αυτής»⁷⁵. Στο περιεχόμενο της αρχής της «δίκαιης δίκης» περιλαμβάνονται πέρα από το δικαίωμα του προσώπου να δικαστεί δίκαιως, σε δημόσια συνεδρίαση και εντός εύλογης προθεσμίας, και τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στα

⁷² Α. Παπαδαμάκης, Η νομολογία του Αρείου Πάγου στο χώρο της Ποινικής Δικονομίας υπό το φως των προβλέψεων της ΕΣΔΑ σε ΠοινΔικ 5/2004 σελ. 582-587

⁷³ Ι. Ανδρουλάκης, Κριτήρια της Δίκαιης Ποινικής Δίκης κατά το άρθρ. 6 της ΕΣΔΑ, Π.Ν. Σάκκουλας, 2000, σελ. 4

⁷⁴ Βλ. απόφαση ΕΔΔΑ Golder κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 1975

⁷⁵ Βλ. αστική υπόθεση, Delcourt κατά Βελγίου, 1970

άρθρα 2, 3 και 4 του 7^{ου} Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ. Επίσης υποστηρίζεται, πως στη χρηστή απονομή της δικαιοσύνης προσανατολίζεται και η απαγόρευση της αναδρομικότητας των ποινικών νόμων του άρθρου 7 της ΕΣΔΑ.

Στο ίδιο το κείμενο της Σύμβασης, αλλά και στη νομολογία του ΕΔΔΑ ανιχνεύονται οι απαρχές της δημιουργίας ενός ευρωπαϊκού ποινικοδικονομικού συστήματος, που θα παρέχει ένα minimum εγγυήσεων στον κατηγορούμενο. Αυτό κρίνεται απολύτως αναγκαίο, καθώς ο εκάστοτε κατηγορούμενος στην εκάστοτε έννομη τάξη αποτελεί μεν το κεντρικό πρόσωπο της ποινικής δίκης, αλλά παράλληλα συνιστά και το πρόσωπο που βρίσκεται στη δυσχερέστερη θέση λόγω της αποδιδόμενης σε αυτόν κατηγορίας. Η προστασία της θέσεώς του αυτής σε ένα ανθρωποκεντρικό σύστημα απονομής δικαιοσύνης επιτυγχάνεται με την αναγνώριση και κατοχύρωση των υπερασπιστικών του δικαιωμάτων. Στην ελληνική έννομη τάξη η εμπέδωση από την πλευρά του νομοθέτη της δεσμευτικότητας του κειμένου της Σύμβασης, αλλά και της ανάγκης συμμόρφωσης με τη νομολογία του ΕΔΔΑ τόσο σε επίπεδο ερμηνείας των σχετικών διατάξεων, όσο και σε επίπεδο άρσης των ήδη διαπιστωθέντων συστημικών παραλείψεων με καταδικαστικές αποφάσεις, έγινε αισθητή με την τροποποίηση- θέσπιση επιμέρους διατάξεων στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας. Στη συνέχεια θα αναφερθούμε ενδεικτικά στα άρθρα 525 ΚΠΔ και ειδικότερα στην προσθήκη της πέμπτης παραγράφου σε αυτό το έτος 2000, αλλά και στην προσθήκη του άρθρου 525 Α ΚΠΔ. Οι διατάξεις αυτές αναμφίβολα αποτυπώνουν τη "δεσμευτικότητα" των αποφάσεων του ΕΔΔΑ και κατ' επέκταση της ΕΣΔΑ στο πλαίσιο της εσωτερικής έννομης τάξης, αφού κατοχυρώνουν τη δυνατότητα ασκήσεως του ενδίκου βοηθήματος της επανάληψης της διαδικασίας σε περίπτωση ύπαρξης καταδικαστικής απόφασης σε βάρος της χώρας μας από το ΕΔΔΑ. Έπειτα θα γίνει συνοπτική

αναφορά στο άρθρο 171 ΚΠΔ και συγκεκριμένα στην πρόσφατη τροποποίηση του, με την οποία προστέθηκε ως λόγος απόλυτης ακυρότητας της ποινικής διαδικασίας η μη τήρηση των διατάξεων της ΕΣΔΑ και των δικαιωμάτων που αυτή κατοχυρώνει.

- **Το άρθρο 525 παρ. 5 ΚΠΔ**

Στο άρθρο αυτό προβλέπεται η δυνατότητα επανάληψης της διαδικασίας, σε περίπτωση που «με απόφαση του ΕΔΔΑ διαπιστώνεται παραβίαση δικαιώματος, που αφορά το δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας που τηρήθηκε ή την ουσιαστική διάταξη που εφαρμόστηκε» και προστέθηκε στον ΚΠΔ με το άρθρο 11 του Ν. 2865/2000. Με την προσθήκη αυτή η χώρα μας ανταποκρίθηκε στη Σύσταση της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης⁷⁶ σχετικά με την επανεξέταση ή επανάληψη ορισμένων υποθέσεων σε εθνικό επίπεδο, προς συμμόρφωση με τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ. Παράλληλα ανταποκρίθηκε στην προβλεπόμενη στο άρθρο 46 παρ. 1 της ΕΣΔΑ υποχρέωση των συμβαλλομένων κρατών να συμμορφώνονται στις οριστικές αποφάσεις του Δικαστηρίου, που αφορούν διαφορές τους ως διαδίκων μερών. Οι αποφάσεις αυτές του ΕΔΔΑ δεν προσβάλλονται με κανένα ένδικο μέσο και επομένως περιβάλλονται με ένα αμάχητο «τεκμήριο αληθείας». Καθώς οι ανωτέρω αποφάσεις δεν επιφέρουν την αυτόθροη κατάργηση της εκδοθείσας- αμετάκλητης απόφασης των κατά περίπτωση εθνικών δικαστηρίων, η προσθήκη της διατάξεως αυτής στον ΚΠΔ συνιστά έναν εκ των πλέον εύσχημων τρόπων αντιμετώπισης της υποχρέωσης των κρατών προς τη συμμόρφωση με την ΕΣΔΑ.

⁷⁶ Σύσταση της Επιτροπής Υπουργών 2/19.1.2000, Re-examination or reopening of certain cases at domestic level following judgments of the European Court of Human Rights

Με βάση την αιτιολογική έκθεση του ανωτέρω νόμου, «η ελληνική κυβέρνηση, στην προσπάθειά της για πληρέστερη κατοχύρωση των ατομικών δικαιωμάτων, όπως αυτά περιέχονται στην ΕΣΔΑ, έρχεται να καλύψει ένα κενό που υπάρχει στο εθνικό νομικό πλαίσιο. Συγκεκριμένα, δεν υπάρχει η δυνατότητα επανάληψης της ποινικής δίκης κάποιου, ο οποίος καταδικάστηκε αμετάκλητα από τα ελληνικά δικαστήρια, πλην όμως προσέφυγε στο ΕΔΔΑ, το οποίο διαπίστωσε ότι με την καταδίκη παραβιάστηκαν διατάξεις της ΕΣΔΑ. Πρέπει να σημειωθεί ότι μία απόφαση του ΕΔΔΑ δεν ανατρέπει το δεδικασμένο που δημιουργείται από την απόφαση του εθνικού δικαστηρίου, με την οποία συντελέστηκε η προσβολή ενός δικαιώματος. Η έλλειψη αυτή αποτέλεσε αντικείμενο κριτικής από πλευράς του Συμβουλίου της Ευρώπης, ιδιαίτερα μάλιστα καθώς στις ποινικές υποθέσεις, λόγω των συνεπειών τους, η χρηματική αποζημίωση που επιδικάζει το ΕΔΔΑ συχνά δεν επαρκεί για την πραγματική άρση της βλάβης του αδίκως καταδικασθέντος».

Με τη διάταξη αυτή λοιπόν, ο ελληνικός νομοθέτης συμμορφώνεται με την απαίτηση της αποτελεσματικής προστασίας των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου που κατοχυρώνονται στην ΕΣΔΑ, καλύπτοντας το διαπιστωθέν κενό της ελληνικής έννομης τάξης περί της ανυπαρξίας δυνατότητας ανατροπής του δεδικασμένου μίας ποινικής απόφασης, κατά την έκδοση της οποίας δεν λήφθηκαν υπόψη τα εν πλήρη ισχύ θεμελιώδη δικαιώματα. Η διαπιστωθείσα παραβίαση πρέπει να αφορά είτε το δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας, είτε την ουσιαστική διάταξη που εφαρμόστηκε. Σε αντίθεση λοιπόν με τους υπόλοιπους λόγους επανάληψης, οι οποίοι αναφέρονται αποκλειστικά σε πραγματικά σφάλματα της αμετάκλητης απόφασης, καθώς και σε περιπτώσεις ακαταλληλότητας της αποδεικτικής βάσης της, ο λόγος επανάληψης της διαδικασίας του άρθρου 525 παρ. 1 ε' ΚΠΔ

αφορά σε νομικά σφάλματα υπό την έννοια της ΕΣΔΑ, και δεν συνδέεται με τις αποδείξεις στις οποίες στηρίχθηκε η καταδικαστική απόφαση ούτε είναι αναγκαία η ύπαρξη εσφαλμένης ουσιαστικής κρίσης του δικαστηρίου. Έτσι, κατά την επαναληφθείσα διαδικασία, το δικαστήριο ενώπιον του οποίου δικάζεται εκ νέου η υπόθεση έχει την υποχρέωση λήψης των απαραίτητων μέτρων για την αποκατάσταση της βλάβης, που υπέστη ο κατηγορούμενος, από την διαπιστωθείσα από το ΕΔΔΑ παραβίαση δικαιώματός του.

Προϋπόθεση για το παραδεκτό της αιτήσεως υπό τους πιο πάνω λόγους είναι, όπως άλλωστε προαναφέρθηκε, η ύπαρξη απόφασης του ΕΔΔΑ, η οποία να διαπιστώνει παραβίαση δικαιώματος που αφορά το δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας που τηρήθηκε ή την ουσιαστική διάταξη που εφαρμόστηκε. Εξαιτίας αυτής της ρητής αναφοράς στο νόμο, δεν είναι δυνατή η ανάλογη εφαρμογή του εν λόγω άρθρου σε περιπτώσεις παραβίασης της ΕΣΔΑ, για τις οποίες όμως δεν υπάρχει συγκεκριμένη απόφαση του ΕΔΔΑ, που να την διαπιστώνει. Αντίθετες απόψεις έχουν διατυπωθεί από την θεωρία, σχετικά με τη δυνατότητα ασκήσεως του ενδίκου αυτού βοηθήματος από διάδικο, ο οποίος στηρίζει την αίτησή του όχι σε απόφαση του ΕΔΔΑ, που εκδόθηκε κατόπιν προσφυγής αυτού, αλλά κατόπιν προσφυγής τρίτου προσώπου, που είχε καταδικαστεί έπειτα από εφαρμογή της ίδιας ουσιαστικής διάταξης ή που η καταδικαστική σε βάρος του απόφαση έπασχε από τα ίδια διαδικαστικά σφάλματα με αυτή του αιτούντος την επανάληψη της διαδικασίας. Επιχειρήματα υπέρ της άποψης αυτής είναι η πληρέστερη προώθηση της ανάγκης για ταχεία και αποτελεσματική προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και η ευθεία συμμόρφωση της χώρας στο ερμηνευτικό δεδικασμένο των αποφάσεων του ΕΔΔΑ. Από την άλλη πλευρά όμως, ο δεσμευτικός χαρακτήρας της απόφασης του ΕΔΔΑ προϋποθέτει την ύπαρξη ατομικής προσφυγής, επί της οποίας

εκφέρεται *in concreto* δικαστική κρίση, ενώ και στο πλαίσιο του εσωτερικού μας δικαίου η άσκηση των ενδίκων μέσων και βοηθημάτων σχετίζεται με την αρχή της διαθέσεως. Αντίθετη θεώρηση του πράγματος θα οδηγούσε σε αναγνώριση της δεσμευτικότητας της νομολογίας των δικαστηρίων και άρα πρόσδοση σε αυτή της ισχύος νόμου.

Η έννοια του “δικαιώματος” που παραβιάστηκε, περιλαμβάνει τα δικαιώματα και της ελευθερίας του τίτλου Ι της ΕΣΔΑ, αλλά και τα δικαιώματα που καθιερώνονται με πρόσθετα Πρωτόκολλα και έχουν κυρωθεί από την Ελλάδα. Η παραβίαση μπορεί να έχει διαδικαστικό χαρακτήρα, δηλαδή η ποινική διαδικασία να μην είχε σε ένα ή περισσότερα σημεία δίκαιο χαρακτήρα, είτε ουσιαστικό (δηλαδή η ερμηνεία και εφαρμογή των εθνικών ουσιαστικών διατάξεων από τα ελληνικά ποινικά δικαστήρια ήταν αντίθετη με τις απαιτήσεις της ΕΣΔΑ). Ο νέος αυτός λόγος λοιπόν, δεν εντάσσεται από δογματική άποψη στο σύστημα, που διέπει την εξεταζόμενη έκτακτη διαδικασία, αφού εμφανίζει χαρακτηριστικά που παραπέμπουν ευθέως στα ένδικα μέσα⁷⁷.

Αναλυτικότερα, στο άρθρο 6 της ΕΣΔΑ αναφέρεται το δικαίωμα κάθε κατηγορουμένου να πληροφορηθεί, στη συντομότερη προθεσμία και σε γλώσσα που κατανοεί με λεπτομέρεια τη φύση και το λόγο της εναντίον του κατηγορίας, να διαθέτει το χρόνο και τις αναγκαίες ευκολίες προς προετοιμασία της υπεράσπισής του, να υπερασπίζεται ο ίδιος τον εαυτό του ή να αναθέτει την υπεράσπισή του σε συνήγορο της επιλογής του, σε περίπτωση δε που δε διαθέτει τα μέσα να πληρώσει συνήγορο να του παρασχεθεί τέτοιος δωρεάν, να εξετάζει ή να ζητήσει να εξετασθούν οι μάρτυρες κατηγορίας και να επιτύχει την πρόσκληση και εξέταση μαρτύρων

⁷⁷ Θ. Δαλακούρας, Εμβάθυνση στο Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, Νομική Βιβλιοθήκη, 2014 σελ. 431

υπεράσπισης, να τύχει δωρεάν παράστασης διερμηνέα. Όπως ανωτέρω αναφέρθηκε, τα ειδικότερα αυτά δικαιώματα δεν είναι τα μοναδικά, αφού σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ η απαρίθμηση των δικαιωμάτων στο άρθρο 6 δεν είναι εξαντλητική, όπως και η τήρηση αυτών δε συνεπάγεται απαραίτητα τη δικαιοσύνη της διαδικασίας. Σε γενικότερο επίπεδο, ως δίκαιη μπορεί να χαρακτηριστεί μία δίκη, η οποία διεξάγεται με την ουσιαστική τήρηση όλων των δικαιωμάτων των διαδίκων, καθώς και των υποχρεώσεων των οργάνων απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, επιδιώκοντας συνάμα την πληρέστερη διαμόρφωση ή και τη διεύρυνση του υφιστάμενου νομοθετικού πλέγματος αποτελεσματικής υπεράσπισης των διαδίκων και διασφάλισης της ακεραιότητας της διαδικασίας⁷⁸.

Οι ειδικότερες αποφάσεις του ΕΔΔΑ σε βάρος της χώρας μας, των οποίων έγινε επίκληση κατά τη θέσπιση του σχετικού λόγου επανάληψης της διαδικασίας στο επί κρίσει άρθρο του ΚΠΔ, συνθέτουν τρεις επιμέρους κατηγορίες περιπτώσεων παραβίασης δικαιωμάτων, που αφορούν τον δίκαιο χαρακτήρα της ποινικής διαδικασίας. Η πρώτη αφορά το δικαίωμα παροχής επαρκούς χρόνου και αναγκαίων ευκολιών στον κατηγορούμενο προς προετοιμασία της υπεράσπισής του σε όλα τα διαδικαστικά στάδια της ποινικής δίκης⁷⁹. Η δεύτερη αφορά το δικαίωμα κλήτευσης και εξέτασης μαρτύρων πέρα από το στάδιο της ακροαματικής διαδικασίας και σε κάθε άλλο δικονομικό στάδιο, όπου παρέχεται ένα ικανό πεδίο ανάπτυξης και υλοποίησης της δυνατότητας αυτής⁸⁰. Η τρίτη αφορά το δικαίωμα σε εύλογο

⁷⁸ Κ. Καρράς, Επίτομη Ερμηνεία του ΚΠΔ, 2^η έκδοση, 2005, σελ. 34

⁷⁹ Βλ. απόφαση ΕΔΔΑ Χατζηαναστασίου κατά Ελλάδος, 16.12.2002. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και το γεγονός πως η απόφαση αυτή οδήγησε στη μεταρρύθμιση του Στρατιωτικού ΠΚ προς την κατεύθυνση της παροχής επαρκών προθεσμιών ασκήσεως ενδίκων μέσων

⁸⁰ Βλ. απόφαση ΕΔΔΑ Παπαγεωργίου κατά Ελλάδος, 12.10.1997, με την οποία η Ελλάδα καταδικάστηκε λόγω της άρνησης των δικαστικών αρχών να διατάξουν την προσαγωγή των

χρόνο διεξαγωγής της δίκης, ώστε να αποτραπεί η επιβάρυνση του κατηγορουμένου με τις συνέπειες της κατηγορίας για δυσανάλογα μεγάλο χρονικό διάστημα.

Η αξίωση που απορρέει από το τελευταίο αυτό δικαίωμα, αντανακλά την ανάγκη επιτάχυνσης της διαδικασίας σε βάρος της αδράνειας και των αδικαιολόγητα άπρακτων χρονικών διαστημάτων, που μεσολαβούν μεταξύ των διαφόρων διαδικαστικών πράξεων της ποινικής δίκης. Τα συμβαλλόμενα κράτη έχουν την υποχρέωση να οργανώσουν τα δικαστηριά τους κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να αποτρέπεται αποφασιστικά η υπερβολική διάρκεια της ποινικής διαδικασίας⁸¹. Η κρίση περί τον εύλογο ή μη χαρακτήρα της διαδικασίας γίνεται σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση και ως αφετηρία της ποινικής διαδικασίας θεωρείται το χρονικό σημείο, κατά το οποίο επήλθε η πρώτη επίσημη γνώση της κατηγορίας εκ μέρους του κατηγορουμένου ή των σε βάρος του υπονοιών⁸². Το πέρας της ταυτίζεται με την έκδοση αμετάκλητης απόφασης. Ως κριτήρια για τον προσδιορισμό του ευλόγου χρόνου της ποινικής διαδικασίας από το ΕΔΔΑ χρησιμοποιούνται: η πολυπλοκότητα της υπόθεσης, ο τρόπος διεξαγωγής της διαδικασίας, η σημασία και η βαρύτητα της υπόθεσης και η συμπεριφορά του προσφεύγοντος στα διάφορα στάδια της ποινικής διαδικασίας⁸³. Ενόψει των

πρωτότυπων εγγράφων, τα οποία χρησίμευσαν ως βάση για την καταδίκη (ηλεκτρονικές σελίδες του ηλεκτρονικού υπολογιστή τράπεζας και πρωτότυπα των επίδικων επιταγών)

⁸¹ Βλ. απόφαση ΕΔΔΑ Subman κατά Γερμανίας 16.9.1996

⁸² Βλ απόφασεις ΕΔΔΑ Eckle κατά Γερμανίας 16.9.1996, Neumeister κατά Αυστρίας 27.6.2968 , Bertin- Mourot καατά Γαλλίας 2.8.2000

⁸³ Συμμεωνίδης, σε Π. Νάσκου –Περράκη/ Γ. Κτιστάκη (επιμ.), σελ. 216 επ.

ανωτέρω, είναι αρκετές οι καταδικαστικές αποφάσεις του ΕΔΔΑ σε βάρος της Ελλάδος⁸⁴.

Ωστόσο, νομολογιακά έχει κριθεί από τον ΑΠ⁸⁵ ως απορριπτέα η αίτηση επανάληψης της διαδικασίας, η οποία βασίζεται στο ότι έγινε δεκτή προσφυγή από το ΕΔΔΑ για παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ λόγω υπερβολικής διάρκειας της ποινικής διαδικασίας. Και αυτό, καθώς κρίθηκε ότι η υπέρβαση της λογικής προθεσμίας εκδίκασης μίας υπόθεσης δεν συνεπάγεται ότι είχε αρνητική επίδραση στην κρίση των ποινικών δικαστών και πως αποτελεί ένα γεγονός τετελεσμένο, που δεν μπορεί να αναιρεθεί αναδρομικά, αφού δεν είναι δυνατή η επανόρθωση της βλάβης του αιτούντος με την επανάληψη της διαδικασίας. Επίσης, κρίθηκε πως η επιζητούμενη από τον αιτούντα αναγνώριση μέσω της επανάληψης της διαδικασίας ως ελαφρυντικής περιστάσης της υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της διαδικασίας, ώστε να του επιβληθεί μειωμένη ποινή, δεν έχει σχέση με τη διάρκεια της ποινικής δίκης και την ατία, η οποία προκάλεσε τη βλάβη του αιτούντος.

Η ευχέρεια διαφορετικής αντιμετώπισης των περιπτώσεων αυτών, με τη καθιέρωση δύο πρόσθετων προϋποθέσεων ευδοκίμησης της αίτησης επανάληψης της διαδικασίας, από τον ΑΠ, δημιουργεί κάποια ερωτηματικά. Και αυτό, γιατί όπως πιο πάνω τονίστηκε, η απόφαση του ΕΔΔΑ είναι δεσμευτική για το αρμόδιο για την κρίση της αιτήσεως όργανο. Αυτή και μόνη αποτελεί εξ' ορισμού πρόσφορο πραγματικό στοιχείο για τη θεμελίωση

⁸⁴ Βλ. ενδεικτικά αποφάσεις ΕΔΔΑ: Ζαρμακούπης/ Σακελλαρόπουλος κατά Ελλάδος 19.10.2000, Αρβελάκης κατά Ελλάδος 12.4.2001, Γαρυφάλλου ΑΕΒΕ κατά Ελλάδος 24.9.1997, Οικονομίτσιος κατά Ελλάδος 19.10.2000

⁸⁵ Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 717/2004, ΠοινΛογ 2004, σελ. 826, ΑΠ 1638/2002 ΠοινΧρ 2003, σελ. 607, ΣυμβΑΠ 1808/2010 ΠοινΧρ 2011, σελ. 694, ΣυμβΑΠ 1940/2010 ΠοινΧρ 2011, σελ. 733, ΣυμβΑΠ 554/2010 ΠοινΧρ 2011, σελ. 191

του λόγου του άρθρου 252 παρ.1 ε' ΚΠΔ. Άλλωστε, όπως έχει ήδη επισημανθεί η ως άνω διάταξη δε σχετίζεται με πραγματικά στοιχεία και με την ουσιαστική κρίση του δικάσαντος δικαστηρίου, αλλά με διαδικαστικά μεγέθη, σε αντίθεση με όλους τους άλλους προβλεπόμενους λόγους επανάληψης της διαδικασίας. Η παραβίαση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, στο βαθμό που αφορά ένα αμιγώς διαδικαστικό μέγεθος, δεν συνδέεται με την ουσιαστική κρίση και την ορθότητά της. Θα μπορούσαμε να πούμε πως όπως στην περίπτωση μίας άκυρης κατάθεσης μη εξεταζόμενων ως μαρτύρων στο ακροατήριο ανακριτικών υπαλλήλων, δεν ενδιαφέρει αν η κατάθεσή τους επηρέασε αρνητικά την κρίση των δικαστών, έτσι και στην προκειμένη περίπτωση δεν μπορεί για τη βασιμότητα της αίτησης επανάληψη της διαδικασίας να ενδιαφέρει αν η παραβίαση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη επηρέασε την κρίση του δικαστηρίου. Καταληκτικά λοιπόν θα λέγαμε, πως η στάση του Ακυρωτικού επί του εν λόγω θέματος, δεν συμβιβάζεται με τις απαιτήσεις της ΕΣΔΑ και με τους λόγους θέσπισης της διατάξεως του άρθρου 525 παρ. 1 ε', οι οποίοι εναργώς αναφέρονται στην αιτιολογική έκθεση του νόμου θέσπισής του.

- **Το άρθρο 525 Α ΚΠΔ**

Σύνμφωνα με το άρθρο 525 Α, «επανάληψη της διαδικασίας κατά το μέρος που κρίθηκε ότι το Δημόσιο δεν υπέχει υποχρέωση σε αποζημίωση ή επιδικάστηκε ανεπαρκής αποζημίωση στις περιπτώσεις του άρθρου 533 μπορεί να ζητήσει εκείνος που ζημιώθηκε, εφόσον έχει διαπιστωθεί με απόφαση του ΕΔΑ παραβίαση, εκ μέρους του Ελληνικού κράτους, της ΕΣΔΑ κατά τη διαμόρφωση της οικείας κρίσης».

Η ρύθμιση αυτή εισήχθη στην ελληνική έννομη τάξη με το άρθρο 12 του Ν. 3060/2002 και συμπληρώνει τη διαδικασία συμμόρφωσης της χώρας μας

προς το ουσιαστικό δεδικασμένο των αποφάσεων του ΕΔΔΑ, οι οποίες καταδικάζουν τη χώρα μας λόγω παραβίασης των κατοχυρωμένων στη Σύμβαση δικαιωμάτων. Σημαντική δικαιολογητική βάση για τη θέσπισή της αποτέλεσε η ανάγκη εξορθολογισμού του θεσμού της αποζημίωσης των κρατηθέντων και μετέπειτα αθωωθέντων, αλλά και οι επανειλημμένες καταδίκες της Ελλάδας από το ΕΔΔΑ για παραβίαση του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ κατά τη διαμόρφωση της περί αποζημίωσης κρίσης⁸⁶. Η εισηγητική έκθεση του νόμου αναφέρει πως «δίδεται το δικαίωμα να ζητήσουν επανάληψη της διαδικασίας αυτοί, που κρατήθηκαν αδικώς και δεν αποζημιώθηκαν καθόλου ή επαρκώς από τα ελληνικά δικαστήρια, και οι οποίοι προσέφυγαν στη συνέχεια στο ΕΔΔΑ, το οποίο διαπίστωσε σχετική παραβίαση της ΕΣΔΑ».

Σκοπός της διατάξεως αυτής είναι η αποκατάσταση της παραβίασης των κατοχυρωμένων στην ΕΣΔΑ δικαιωμάτων, η οποία διαπιστώθηκε με απόφαση του ΕΔΔΑ και αφορά τη διαδικασία διαμόρφωσης της θεματικά εξειδικευμένης οικείας κρίσης του εθνικού δικαστηρίου για άρνηση επιδίκασης ή για ανεπαρκή επιδίκαση αποζημίωσης⁸⁷. Έχει λοιπόν, ένα εξειδικευμένο περιεχόμενο και ένα περιορισμένο πεδίο εφαρμογής ιδιαίτερα και σε σχέση με τη ρύθμιση του άρθρου 525 παρ. 1 ε', η οποία κατοχυρώνει έναν γενικότερο λόγο επανάληψης της διαδικασίας. Ο ειδικότερος λόγος επανάληψης της διαδικασίας που προβλέπεται, αφορά νομικά σφάλματα και αναφέρεται μόνο στο τμήμα της ποινικής διαδικασίας που σχετίζεται με τη διαδικασία περί της κρίσης για την αποζημίωση ή μη των κρατηθέντων και μετέπειτα αθωωθέντων και δικαιωθέντων από το ΕΔΔΑ. Η ευδοκίμηση της

⁸⁶ Βλ. ενδεικτικά αποφάσεις ΕΔΔΑ: Γεωργιάδης κατά Ελλάδος 26.5.1997, Καρακάσης κατά Ελλάδας 17.10.2000, ΠοινΔικ 2001, σελ. 156, Sajtos κατά Ελλάδας 21.3.2002 ΠοινΔικ 2002, σελ 1038

⁸⁷ Θ. Δαλακούρας, Επανάληψη της Διαδικασίας- Συστηματική θεώρηση του κατ' άρθρο 525 ΚΠΔ ενδίκου βοηθήματος και των λόγων θεμελίωσής του, Π.Ν. Σάκκουλας, 2007, σελ. 303

αίτησης επανάληψης οδηγεί στην εκ νέου συζήτηση μόνο του τμήματος εκείνου της απόφασης, όπου εντοπίζεται η παραβίαση της ΕΣΔΑ κατά την απόρριψη του αιτήματος για αποζημίωση.

Για την εφαρμογή της διατάξεως του άρθρου 252 Α είναι απαραίτητη ύπαρξη καταδικαστικής για τη χώρα μας αποφάσεως του ΕΔΔΑ. Δεν υφίσταται δυνατότητα ανάλογης εφαρμογής σε περιπτώσεις παραβιάσεων της ΕΣΔΑ, οι οποίες δεν διαπιστώθηκαν με απόφαση του ΕΔΔΑ. Αντίστοιχα και με την ακριβώς προηγούμενη διάταξη του ΚΠΔ, ως παραβίαση της ΕΣΔΑ νοείται η παραβίαση οπουδήποτε από τα κατοχυρωμένα στον τίτλο Ι της Σύμβασης δικαιώματα, καθώς και των αναφερόμενων στα πρόσθετα Πρωτόκολλα, που έχουν κυρωθεί, δικαιωμάτων. Παραβίαση λοιπών της ΕΣΔΑ υφίσταται, τόσο όταν οι σχετικές με το θεσμό της αποζημίωσης διατάξεις της εθνικής ποινικής διαδικασίας δεν εναρμονίζονται με τις αξιώσεις της δίκαιης δίκης, όσο και όταν το Δημόσιο αρνείται να καταβάλει τη νόμιμα επιδικασθείσα αποζημίωση, όσο όμως και όταν τα εθνικά δικαστήρια ερμηνεύουν εσφαλμένα και εφαρμόζουν πλημμελώς το εσωτερικό ή το δίκαιο της ΕΣΔΑ. Η ως άνω παραβίαση βέβαια, θα πρέπει να έχει λάβει χώρα στο πλαίσιο της εξειδικευμένης ποινικής διαδικασίας, που αφορά τη λήψη απόφασης για τη μη υποχρέωση του Δημοσίου σε αποζημίωση του αθωθέντος. Υπό τα δεδομένα αυτά το Συμβούλιο, που θα επιληφθεί της αιτήσεως θα πρέπει να διατάξει την επανάληψη της διαδικασίας άνευ ετέρου. Ο ρόλος του στην παρούσα διαδικασία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως απλώς διεκπεραιωτικός. Τέλος, στο επιληφθέν δικαστήριο η υπόθεση επανακρίνεται μόνο κατά το τμήμα αυτής, που αφορά στο αυτοτελές ζήτημα της αποζημίωσης και τα αρμόδια δικαστικά όργανα είναι υποχρεωμένα να άρουν τις προενεργηθείσες παραβάσεις της ΕΣΔΑ.

- **το άρθρο 171 παρ. 1δ ΚΠΑ**

Σύμφωνα με τη διάταξη αυτή, επέρχεται απόλυτη ακυρότητα με τη μη τήρηση των διατάξεων που καθορίζουν «την εμφάνιση, την εκπροσώπηση και την υπεράσπιση του κατηγορουμένου και την άσκηση των δικαιωμάτων που του παρέχονται από το νόμο, την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών και το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα».

Το άρθρο αυτό αντικαταστάθηκε με το άρθρο 11 παρ. 2 του Ν. 3904/2010. Σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση του νόμου αυτού « η ΕΣΔΑ και το ΔΣΑΠΔ περιέχουν θεμελιώδη δικαιώματα, με τα οποία ολοκληρώνεται με επάρκεια η προστασία των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου (αλλά και γενικότερα των διαδίκων) και δημιουργείται έτσι μία συμπαγής ομπρέλα προστασίας, που ευθυγραμμίζεται με τα ισχύοντα στο διεθνή και ευρωπαϊκό χώρο. Η νομολογική πρακτική των δικαστηρίων έχει επιδείξει μία διστακτικότητα στην πρακτική ενσωμάτωση της προστασίας σοβαρών θεμελιωδών δικαιωμάτων (όπως π.χ της δίκαιης δίκης, του τεκμηρίου της αθωότητας, του δικαιώματος της μη αυτοενοχοποίησης κλπ) με αποτέλεσμα να καταδικάζεται η χώρα μας με ανησυχητική συχνότητα στο ΕΔΔΑ..... Με την προσθήκη στις απόλυτες ακυρότητες και της παραβίασης των προστατευόμενων δικαιωμάτων από τις ανωτέρω διεθνείς συμβάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τις οποίες έχει επικυρώσει η χώρα μας και οι διατάξεις τους υπερισχύουν των κοινών νόμων, αποκαθίσταται πλήρως η εμβέλειά τους και στη δικαστηριακή πρακτική, η οποία είναι απαραίτητη για την ουσιαστική και αποτελεσματική εφαρμογή τους. Πλέον αυτών η χώρα μας, με τη ρύθμιση αυτή εναρμονίζεται στο προσφάτως επικυρωθέν από όλα τα μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης 14^ο Πρωτόκολλο της ΕΣΔΑ, που προωθεί ακόμα περισσότερο την αρχή της

επικουρικότητας, σύμφωνα με την οποία τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που κατοχυρώνονται στη Σύμβαση πρέπει να προστατεύονται αποτελεσματικά και ουσιαστικά πρωτίστως σε εθνικό επίπεδο».

Η απόλυτη ακυρότητα ανακύπτει σε όλες τις περιπτώσεις, κατά τις οποίες υπάρχει από το νόμο υποχρέωση του δικαστή να προκαλέσει τις προϋποθέσεις εκείνες, οι οποίες καθιστούν δυνατή την άσκηση των προστατευόμενων δικαιωμάτων "αυτεπαγγέλτως" και χωρίς την υποβολή σχετικής αίτησης από τον κατηγορούμενο⁸⁸. Παρατηρητέο το γεγονός πως η εμφάνιση, εκπροσώπηση και υπεράσπιση συμπλέκονται με τα παρεχόμενα από την ΕΣΔΑ δικαιώματα του κατηγορουμένου, τα οποία αναφέρονται στο άρθρο 6 παρ. 2 αυτής και εξειδικεύονται περαιτέρω από τη νομολογία του ΕΔΔΑ. Τα δικαιώματα αυτά επίσης αναγνωρίζονται όχι μόνο κατά την επ' ακροατηρίω κύρια διαδικασία, αλλά και κατά την προδικασία. Η σημασία της ακώλυτης άσκησης των κατοχυρωμένων στην ΕΣΔΑ δικαιωμάτων του κατηγορουμένου, γίνεται εμφανής και εκ του γεγονότος ότι η αντίθετη περίπτωση αποτελεί λόγο αναιρέσεως της αποφάσεως κατ' αρθρ. 510 παρ. 1^α ΚΠΔ.

1.2. Η συμμόρφωση της νομολογίας του ΑΠ με το περιεχόμενο του ΧΘΔΕΕ

Παράλληλα με τη δραστηριότητα της χώρας μας στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης και της ΕΣΔΑ, παρατηρείται πως με τη Συνθήκη της Λισαβόνας ενισχύεται ταυτόχρονα ο ρόλος της Ένωσης στον τομέα των ποινικών υποθέσεων και στην προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Η τυπική εξίσωση του ΧΘΔΕΕ στη Μεταρρυθμιστική Συνθήκη προς το πρωτογενές δίκαιο της Ένωσης έχει ως αποτέλεσμα τα εθνικά δικαστήρια να έχουν ως βάση υποχρεωτικώς ένα επίσημο και δεσμευτικό κείμενο κατά την ερμηνεία

⁸⁸ Μ. Μαργαρίτης, Ερμηνεία ΚΠΔ- αρθρ. 171 , 2008, σελ. 348

και την εφαρμογή του εσωτερικού δικαίου ιδιαίτερα προς την κατεύθυνση της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών.

Χαρακτηριστική είναι προς την κατεύθυνση αυτή η υπ' αριθμ. 1/2011 απόφαση της Ολομέλειας του ΑΠ, με την οποία αναγνωρίζεται η "δεσμευτικότητα" του ΧΘΔΕΕ στην εσωτερική έννομη τάξη. Εν προκειμένω, ο ΑΠ ήρθε αντιμέτωπος με την άσκηση ποινικής δίωξης σε βάρος προσώπων, τα οποία καταδικάστηκαν προηγουμένως για την ίδια πράξη (αγορά, κατοχή, διακίνηση και εισαγωγή στην Ιταλία ναρκωτικών ουσιών) από αλλοδαπό δικαστήριο.

Ο ΑΠ στην εν λόγω υπόθεση δέχθηκε ότι: «Η αρχή *ne bis in idem* είχε προβλεφθεί ήδη από τον ημεδαπό νομοθέτη, με τη διάταξη του άρθρου 57 ΚΠΔ και επαναλήφθηκε και με τη διάταξη του άρθρου 4 παρ. 1 του 7ου Πρωτοκόλλου της Σύμβασης για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών (ΕΣΔΑ), το οποίο κυρώθηκε με το Ν.1705/1987, σύμφωνα με την οποία "κανένας δεν μπορεί να διωχθεί ή καταδικασθεί ποινικά από τα δικαστήρια του ίδιου Κράτους για μία παράβαση για την οποία ήδη αθώωθηκε ή καταδικάσθηκε με αμετάκλητη απόφαση, σύμφωνα με το νόμο και την ποινική δικονομία του Κράτους αυτού" (Ολομ. ΑΠ. 7/2002). Εξάλλου, η Σύμβαση για την εφαρμογή της Συμφωνίας Σένγκεν, που έχει συναφθεί μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ και έχει κυρωθεί στην Ελλάδα με τον Ν.2514/1997, ορίζει στο άρθρο 54 ότι "όποιος δικάσθηκε τελεσίδικα από ένα Συμβαλλόμενο Μέρος δεν μπορεί να διωχθεί από ένα άλλο Συμβαλλόμενο Μέρος για τα ίδια πραγματικά περιστατικά, υπό τον όρο όμως ότι, σε περίπτωση καταδίκης, η ποινή έχει εκτιθεί ή εκτίεται ή δεν μπορεί πλέον να εκτιθεί σύμφωνα με τους νόμους του Συμβαλλόμενου Μέρους που επέβαλε την καταδίκη". Η χώρα μας, ωστόσο, επικαλούμενη το άρθρο 55 της Συμβάσεως, το οποίο παρέχει τη δυνατότητα

στα συμβαλλόμενα μέρη να διατυπώσουν δηλώσεις περί μη δεσμεύσεώς τους από το προηγούμενο άρθρο 54, διατύπωσε, με το άρθρο τέταρτο του κυρωτικού νόμου, τέτοιες επιφυλάξεις, αποκλείοντας, μεταξύ άλλων, την εφαρμογή του άρθρου 54, στα εγκλήματα παράνομης διακινήσεως ναρκωτικών και ψυχοτρόπων ουσιών. Ακολούθησε όμως η σύμβαση της Λισσαβόνας, όπου ορίστηκε ότι "Η Ένωση αναγνωρίζει τα δικαιώματα, τις ελευθερίες και τις αρχές που περιέχονται στο ΧΘΔΕΕ, ο οποίος έχει το ίδιο νομικό κύρος με τις Συνθήκες". Περαιτέρω ο Χάρτης στο άρθρο 50 ορίζει ότι: "Κανείς δεν διώκεται ούτε τιμωρείται ποινικά για αδίκημα για το οποίο έχει ήδη αθωωθεί ή καταδικασθεί εντός της Ένωσης με οριστική απόφαση ποινικού δικαστηρίου σύμφωνα με το νόμο". Ανάγει έτσι την αρχή *ne bis in idem* σε θεμελιώδες δικαίωμα. Πρέπει μάλιστα να σημειωθεί, ότι η διάταξη αυτή αποτελεί εξειδίκευση της γενικότερης αρχής της αμοιβαίας αναγνωρίσεως των δικαστικών αποφάσεων και διαταγών, που περιέχεται στην παράγραφο 1 του άρθρου 69Α του κεφαλαίου 4 με τίτλο "Δικαστική Συνεργασία σε Ποινικές Υποθέσεις", που ενσωματώθηκε στη Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ενώσεως με τη Συνθήκη της Λισσαβόνας. Και είναι μεν αληθές, ότι με το δεύτερο εδάφιο της ίδιας παραγράφου του άρθρου 69Α ανατίθεται στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο να λαμβάνουν μέτρα που αφορούν "τον καθορισμό κανόνων και διαδικασιών για να εξασφαλίζεται η αναγνώριση, σε ολόκληρη την Ένωση, όλων των τύπων δικαστικών αποφάσεων και διαταγών", αλλά για το ειδικότερο θέμα της εφαρμογής της αρχής *ne bis in idem*, που προβλέπεται στον ισόκυρο, κατά τα προλεχθέντα, με την Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ενώσεως, Χάρτη, δεν απαιτείται προφανώς η θέσπιση εκτελεστικών κανόνων και διαδικασιών, αφού η διάταξη του άρθρου 50 του τελευταίου (του Χάρτη) είναι σαφής και πλήρης και αμέσως εφαρμόσιμη, όπως το τελευταίο προκύπτει από το άρθρο 51 §1 του Χάρτη, οι

δε προϋποθέσεις εφαρμογής της μπορούν να συναχθούν από την αυτόνομη ερμηνεία της. Οι τυχόν γενόμενες δηλώσεις (επιφυλάξεις) των κρατών-μελών, κατ' εφαρμογή του άρθρου 55 της Συμβάσεως για την εφαρμογή της Συμφωνίας Σένγκεν, όπως η γενομένη από την Ελλάδα με το τέταρτο άρθρο του κυρωτικού της Συμβάσεως για την εφαρμογή της Συμφωνίας Σένγκεν Ν.2514/1997, έπαυσαν να ισχύουν, διότι στο άρθρο 50 του Χάρτη της Συνθήκης της Λισσαβόνας δεν προβλέπονται δυνητικές εξαιρέσεις από τη διακρατική ισχύ της αρχής *ne bis in idem*, ανάλογες με αυτές που προβλέπει το άρθρο 55 της ΣΕΣΣ (Συμβάσεως Σένγκεν), ενόψει της αδιάσπικτης διατυπώσεως του άρθρου 50 του Χάρτη. Εξάλλου, κατά τη διάταξη του άρθρου 52 §1 του Χάρτη "Κάθε περιορισμός στην άσκηση των δικαιωμάτων και ελευθεριών που αναγνωρίζονται στο Χάρτη αυτόν πρέπει να προβλέπεται από το νόμο και να σέβεται το βασικό περιεχόμενο των εν λόγω δικαιωμάτων και ελευθεριών". Οι κατά την αληθή έννοια της διατάξεως αυτής (άρ. 52 §1) του Χάρτη της Λισσαβόνας προβλεπόμενοι από το νόμο περιορισμοί πρέπει, όπως ρητά ορίζεται, "τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας. ..να επιβάλλονται μόνον εφόσον είναι αναγκαίοι και ανταποκρίνονται πραγματικά σε στόχους γενικού ενδιαφέροντος που αναγνωρίζει η Ένωση". Η απόκλιση από τον κανόνα- θεμελιώδες δικαίωμα, η οποία διατυπώνεται στο άρθρο 8 ΠΚ, όσον αφορά την εξαίρεση από αυτόν της εμπορίας ναρκωτικών φαρμάκων, δεν είναι αναγκαία και δεν ανταποκρίνεται πραγματικά σε στόχους γενικού ενδιαφέροντος, διότι, ενόψει και της, κατά τα ουσιώδη, ταυτότητας των αξιών και του νομικού πολιτισμού των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο ποινικός κολασμός της εν λόγω πράξεως, σύμφωνα με τους ελληνικούς νόμους και τις ημέτερες αντιλήψεις, δεν μπορεί να αναχθεί σε στόχο αναγκαίο και γενικού ενδιαφέροντος, αναγνωριζόμενο από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Παρέπεται ότι μετά τη Συνθήκη της Λισσαβόνας η

αρχή ne bis in idem έχει αποκτήσει διακρατική ισχύ στον χώρο της Ευρωπαϊκής Ενώσεως...».

1.3. Οι συναγόμενες υποχρεώσεις των εθνικών δικαστικών αρχών

Στο πλαίσιο της Ένωσης, ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων ισχύει πλέον ως πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο, και υπό το φως της νομολογίας του Δικαστηρίου, δημιουργεί μαζί με την ΕΣΔΑ ένα ευρωπαϊκό δίκαιο προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Έτσι, κάθε φορά που προκύπτει θέμα παραβίασης ατομικού δικαιώματος στο εσωτερικό κάποιου κράτους- μέλους, υποχρεωτικά πρέπει να γίνεται αναγωγή στο δίκαιο της ΕΣΔΑ και του Χάρτη. Και αυτό, γιατί οι επιμέρους κανόνες προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ένωση και ιδίως αυτοί της προστασίας των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου, έχουν πάψει να έχουν αμιγώς εθνικό χαρακτήρα. Ενόψει αυτού, ο εθνικός δικαστής όταν καλείται να εφαρμόσει τόσο το εθνικό όσο και το ενωσιακό δίκαιο, πρέπει να αναπτύσσει με τον ευρωπαϊκό δικαστή, τόσο του ΔΕΕ όσο και του ΕΔΔΑ, τον αναγκαίο “διάλογο”⁸⁹. Άλλωστε στην Ένωση ο “διάλογος” αυτός είναι θεσμοθετημένος μέσω της διαδικασίας της προδικαστικής παραπομπής. Ο εθνικός δικαστής λοιπόν, όταν καλείται να εφαρμόσει τους εσωτερικούς ποινικοδικονομικούς κανόνες δικαίου, οφείλει να τους ερμηνεύει προς το σκοπό της προστασίας των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου, των οποίων το κατώτατο όριο προστασίας καθορίζεται από το ευρωπαϊκό δίκαιο. Επίσης, κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας και σε όλα τα στάδια αυτής, από την προδικασία μέχρι και την αμετάκλητη απόφαση του

⁸⁹ Γ-Δ. Τσαπρατζή, Διάλογος μεταξύ ελληνικών δικαστηρίων και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Σχόλια με αφορμή την 9/2009 απόφαση του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου και την από 25.6.2009 απόφαση του ΕΔΔΑ Ζουμπουλίδης κατά Ελλάδας και την υποδοχή τους από τα τακτικά διοικητικά δικαστήρια. ΔτΑ 50/2011, σελ. 567 επ.

δικαστηρίου, υποχρεούται να διασφαλίζει “αυτεπαγγέλτως” την ακώλυτη άσκηση των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου, εκλαμβάνοντας αυτόν ως το αδύναμο μέρος της όλης διαδικασίας. Οι υποχρεώσεις αυτές προκύπτουν ευκρινώς από τις τροποποιηθείσες διατάξεις του ΚΠΔ, οι οποίες εξαγγέλλουν την ακυρότητα της διαδικασίας και κατοχυρώνουν το δικαίωμα επανάληψης της διαδικασίας, προφανώς εξαιτίας διαδικαστικών σφαλμάτων των αρμοδίων δικαστικών οργάνων με τη μη τήρηση των απορρευσών από τις διεθνείς Συμβάσεις υποχρεώσεων, αλλά και από τη νομολογία του Ακυρωτικού δικαστηρίου, η οποία επιτάσσει την ερμηνεία των εθνικών διατάξεων υπό το φως των διεθνών κειμένων.

2. Στο πλαίσιο της ενωσιακής έννομης τάξης

Η Συνθήκη της Λισαβόνας επέφερε ρηξικέλευθες μεταβολές στον τρόπο διαμόρφωσης του ποινικού δικαίου των κρατών- μελών της Ένωσης. Η Συνθήκη όχι μόνο ενίσχυσε και επεξέτεινε τη δυνατότητα θέσπισης ποινικών κανόνων από την πλευρά της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά επιπλέον προσπάθησε και να την κατοχυρώσει θεσμικά με την καθιέρωση μηχανισμών, μέσω των οποίων αμβλύνεται το λεγόμενο “δημοκρατικό έλλειμα”. Ιδιαίτερα σημαντικές εξελίξεις στην περιοχή του Ευρωπαϊκού Ποινικού Δικαίου, που επήλθαν με τη Συνθήκη της Λισαβόνας συνιστούν η διευρυμένη εξουσιοδότηση των οργάνων της Ένωσης προς ποινική νομοθέτηση (αρθρ. 83, 79 και 325 ΣΛΕΕ), η διεύρυνση της δικαστικής και αστυνομικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις με ταυτόχρονη επέκταση της “αμοιβαίας αναγνώρισης των δικαστικών αποφάσεων” (αρθρ. 82, 85 επ, 87 επ ΣΛΕΕ) και η αναγνώριση στο ΧΘΔΕΕ του ιδίου νομικού κύρους με τις Συνθήκες (αρθρ. 6 παρ.1,2 ΣΕΕ).

Υπό το παλαιότερο καθεστώς, μοναδική επιδίωξη του ευρωπαϊού νομοθέτη ήταν η επιδίωξη συγκεκριμένων σκοπών, σχετιζομένων με την εσωτερική ασφάλεια, η καταστολή ορισμένων ιδιαιτέρως απεχθών πράξεων είτε η προστασία των δημοσιονομικών συμφερόντων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Οι σκοποί αυτοί προωθούνταν με την διατύπωση των αποφάσεων- πλαίσιο, οι οποίες δεν οργανώνονταν σε ένα σύστημα, ούτε θεμελιώνονταν σε κάποια οργανωμένη ποινική θεωρία. Αντίθετα, τα ζητήματα αυτά εναπετίθεντο στην ποινική νομοθεσία των επιμέρους κρατών- μελών. Αντίθετα, με τη Συνθήκη της Λισαβόνας παρέχεται στα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης ευρύτατη δυνατότητα θέσπισης ποινικών κανόνων τόσο από πλευράς αντικειμένου όσο και από πλευράς μέσου, αφού εγκαταλείπεται για το μέλλον το παλιό νομικό εργαλείο των αποφάσεων-πλαίσιο (και των κοινών δράσεων) και καθιερώνεται πλέον εισαγωγή ποινικών διατάξεων μέσω Οδηγιών και Κανονισμών. Στο άρθρο 83 παρ. 1 ΣΛΕΕ κατοχυρώνεται η δυνατότητα θέσπισης από την Ένωση ελάχιστων κανόνων για τον ορισμό των ποινικών αδικημάτων και των συναφών κυρώσεων, σε περιπτώσεις ιδιαίτερα σοβαρής εγκληματικότητας. Εξ αυτού συνάγεται πως ο νομοθέτης της Ευρωπαϊκής Ένωσης προσδιορίζει τα ελάχιστα στοιχεία της ειδικής υπόστασης, αλλά και των ποινών των αξιόποινων πράξεων. Έτσι, σε περίπτωση Οδηγίας του άρθρου 83 ΣΛΕΕ το κράτος- μέλος δεν έχει περιθώριο επιλογής.

Πολύ σημαντικό είναι επίσης ότι σήμερα πλέον οι ποινικοί κανόνες της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπόκεινται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και επομένως στις εκεί περιλαμβανόμενες γενικές αρχές ουσιαστικού και δικονομικού ποινικού δικαίου. Η ΣΕΕ προβλέπει (άρθρ. 6 παρ. 2) ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση «προσχωρεί στην ΕΣΔΑ», τα δε θεμελιώδη δικαιώματα, όπως κατοχυρώνονται από την ΕΣΔΑ και όπως απορρέουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών-

μελών, αποτελούν «μέρος του δικαίου της Ένωσης» (άρθρ. 6 παρ. 3 ΣΕΕ). Επιπλέον, σύμφωνα με το ΧΘΔΕΕ «στο βαθμό που ο παρών Χάρτης περιλαμβάνει δικαιώματα που αντιστοιχούν σε δικαιώματα τα οποία διασφαλίζονται στην ΕΣΔΑ, η έννοια και η εμβέλειά τους είναι ίδιες με εκείνες που τους αποδίδει η εν λόγω Σύμβαση» (άρθρ. 52 παρ. 3 της Χάρτη). Σύμφωνα, τώρα με το άρθρ. 6 ΣΕΕ ο ανωτέρω Χάρτης έχει πλέον «το ίδιο νομικό κύρος με τις συνθήκες», καθιστάμενος έτσι ισοδύναμος με αυτές. Από τα ανωτέρω προκύπτει πως τα μεν ατομικά δικαιώματα της ΕΣΔΑ που ταυτίζονται με εκείνα του Χάρτη έχουν στην ευρωπαϊκή έννομη τάξη το ίδιο περιεχόμενο και εμβέλεια, αποτελούν δηλ. ήδη δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εκείνα δε που δεν ταυτίζονται θα καταστούν μόλις ολοκληρωθούν οι διαδικασίες προσχώρησης. Ένα θεμελιώδες δικαίωμα, επομένως, που προβλέπεται τόσο από την ΕΣΔΑ όσο και από το Χάρτη, έχει πλέον, κατά το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το αυτό νόημα και το αυτό περιεχόμενο με το καθιερούμενο από την ΕΣΔΑ και κατά συνέπεια δεν μπορεί παρά να ερμηνεύεται και να εφαρμόζεται κατά τρόπο ενιαίο. Τούτο έχει ιδιαίτερη σημασία για την έννοια της ποινής (άρθρ. 49 Χάρτη) και για τη διάκριση ποινικού και διοικητικού αδικήματος (ήδη κατά το άρθρ. 50 της Χάρτη, που καθιερώνει την αρχή *ne bis in idem*, απαγορεύεται η σώρευση ποινικών κυρώσεων και όχι ετερογενών). Η κανονιστική “δεσμευτικότητα” λοιπόν της ΕΣΔΑ και του ΧΘΔΕΕ καταλαμβάνει και τον ευρωπαϊό νομοθέτη κατά τη θέσπιση ποινικών κανόνων. Από τα ανωτέρω προκύπτει, επομένως, ότι μια ποινική διάταξη οδηγίας ή κανονισμού, η οποία καθίσταται ασύμβατη προς την ΕΣΔΑ, είναι ήδη εκ του λόγου αυτού, βάσει των άρθρ. 6 ΣΕΕ και 52 του Χάρτη, αντίθετη προς τις γενικές αρχές του ευρωπαϊκού δικαίου και έτσι υπόκειται στη δικαιοδοσία του ΔΕΕ. Τα αυτά ισχύουν βέβαια πέρα από τα νομοθετικά όργανα της Ένωσης και για όλα τα υπόλοιπα όργανά της.

Ιδιαίτερως σημαντική καθίσταται η “δέσμευση” των δικαστικών οργάνων της Ένωσης, τα οποία έχουν συσταθεί και λειτουργούν με βάση τη διεύρυνση της δικαστικής και αστυνομικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις (Europol, Eurojust, OLAF)⁹⁰.

3. Η μεταξύ τους σχέση στο πλαίσιο της απονομής της ποινικής δικαιοσύνης εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης σύμφωνα με τη νομολογία του ΔΕΕ

- **Η Απόφαση C-617/10 της 26.2.2013**

Η απόφαση αυτή εκδόθηκε στο πλαίσιο προδικαστικής παραπομπής για την ερμηνεία της αρχής *ne bis in idem* στο δίκαιο της Ένωσης. Η ανωτέρω αίτηση υπεβλήθη ύστερα από ποινική δίωξη που άσκησε η εισαγγελική αρχή της Σουηδίας για σοβαρή φοροδιαφυγή.

Η αρχή *ne bis in idem* κατοχυρώνεται για πρώτη φορά στο Πρωτόκολλο αριθμ. 7 που προσαρτήθηκε στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών. Ορίζεται λοιπόν πως «κανείς δεν μπορεί να διωχθεί ή να καταδικαστεί ποινικά από τα δικαστήρια του ίδιου κράτους, για μία παράβαση, για την οποία ήδη αθώωθηκε ή καταδικάστηκε με αμετάκλητη απόφαση, σύμφωνα με το νόμο και την ποινική δικονομία του κράτους αυτού». Όσον αφορά το δίκαιο της Ένωσης, η αρχή αυτή αποτυπώνεται στο άρθρο 50 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και έχει ως εξής «κανείς δε διώκεται ούτε τιμωρείται ποινικά για αδίκημα, για το οποίο έχει ήδη αθωωθεί ή καταδικαστεί εντός της Ένωσης με οριστική απόφαση ποινικού δικαστηρίου σύμφωνα με το νόμο».

⁹⁰ Χ. Μυλωνόπουλος, Το Ευρωπαϊκό Ποινικό Δίκαιο μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας- Η ουσιαστική νομιμοποίηση του Ευρωπαϊκού Ποινικού Δικαίου και η σημασία της ποινικής δογματικής για τη διαμόρφωσή του. ΠoinXp ΞΑ/ 2011, σελ 81 επ.

Στην παρούσα υπόθεση, το εθνικό δικαστήριο ερωτά καταρχήν κατά πόσον η ποινική δίωξη, η οποία ασκήθηκε από την εισαγγελική αρχή για το αδίκημα της φοροδιαφυγής, προσκρούει στην απαγόρευση επιβολής διττής κύρωσης που προβλέπεται στην ΕΣΔΑ και στο Χάρτη, όταν για την ίδια πράξη έχει ήδη επιβληθεί στο πλαίσιο άλλης διαδικασίας, φορολογική κύρωση με τη μορφή του προστίμου. Σε ένα δεύτερο επίπεδο το δικαστήριο ερωτά ακόμα, αν μία εθνική δικαστική πρακτική, η οποία εξαρτά την υποχρέωση του εθνικού δικαστηρίου να μην εφαρμόζει κάθε διάταξη που είναι αντίθετη προς κατοχυρωμένο στην ΕΣΔΑ και το Χάρτη θεμελιώδες δικαίωμα, είναι συμβατή με το δίκαιο της Ένωσης.

Στο πρώτο ερώτημα το Δικαστήριο απεφάνθη πως καταρχάς το άρθρο 50 του Χάρτη δεν εμποδίζει την επιβολή για την ίδια πράξη έναν συνδυασμό φορολογικών και ποινικών κυρώσεων. Άλλωστε όπως τονίζει, τα κράτη- μέλη έχουν την ελευθερία της επιλογής των κυρώσεων που επιβάλλουν, ενόψει της προστασίας των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης. Εξαίρεση από τον ανωτέρω κανόνα αποτελεί μόνον η περίπτωση, κατά την οποία η φορολογική κύρωση έχει ποινικό χαρακτήρα και έχει καταστεί απρόσβλητη. Ο ποινικός χαρακτήρας της φορολογικής κύρωσης κρίνεται από το εκάστοτε αρμόδιο εθνικό δικαστήριο και βασίζεται σε τρία κριτήρια: ο νομικό χαρακτηρισμό της πράξης κατά το εσωτερικό δίκαιο, τη φύση της παράβασης και τη βαρύτητα της κύρωσης. Το Δικαστήριο λοιπόν, και στην παρούσα υπόθεση επαναλαμβάνει τη νομολογία του ΕΔΔΑ ως προς την ερμηνεία της αρχής *ne bis in idem* (κριτήρια Engel).

Η ενδιαφέρουσα απάντηση του Δικαστηρίου στο δεύτερο αυτό ερώτημα έχει ως εξής: Καταρχάς επιβεβαιώνει πως τα αναγνωρισμένα από την ΕΣΔΑ θεμελιώδη δικαιώματα αποτελούν τμήμα του δικαίου της Ένωσης ως γενικές

αρχές, όπως άλλωστε εξαγγέλλεται στο άρθρο 6 παρ. 3 ΣΕΕ. Επίσης υπενθυμίζει πως στα αναφερόμενα στο Χάρτη θεμελιώδη δικαιώματα, τα οποία κατοχυρώνονται και από την ΕΣΔΑ, αναγνωρίζεται η ίδια έννοια και εμβέλεια που τους επιφυλάσσει η Σύμβαση. Ωστόσο συνεχίζει λέγοντας πως το δίκαιο της Ένωσης δεν ρυθμίζει τις σχέσεις μεταξύ της ΕΣΔΑ και των εθνικών δικαίων, ούτε καθορίζει τα συνέπειες που πρέπει να συνάγουν τα εθνικά δικαστήρια σε περίπτωση σύγκρουσης ενός εσωτερικού κανόνα δικαίου με τα κατοχυρωμένα στην εν λόγω Σύμβαση δικαιώματα. Αυτό οφείλεται στο γεγονός πως η Ένωση δεν έχει ακόμα προσχωρήσει στην ΕΣΔΑ οπότε η τελευταία δεν αποτελεί «νομική πράξη τυπικώς ενταγμένη στην Ένωση»⁹¹.

Σε περίπτωση ωστόσο σύγκρουσης ενός κανόνα του εθνικού δικαίου με τα δικαιώματα, που αναγνωρίζονται στην Ένωση και κατοχυρώνονται στο Χάρτη, το εθνικό δικαστήριο είναι υποχρεωμένο να διασφαλίζει την πλήρη αποτελεσματικότητα των κανόνων του δικαίου της Ένωσης, αφήνοντας ανεφάρμοστη κάθε αντίθετη διάταξη της εθνικής νομοθεσίας. Είναι απαραίτητη η αναγνώριση στο αρμόδιο για την εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης εθνικό δικαστήριο της εξουσίας να πράττει οτιδήποτε είναι αναγκαίο ώστε να αποκλείεται η εφαρμογή των εθνικών νομοθετικών διατάξεων που εμποδίζουν την πλήρη αποτελεσματικότητα των κανόνων της Ένωσης. Βέβαια

⁹¹ Προς αυτή την κατεύθυνση και η απόφαση της 24.4.2012, C-571/10 Kamberaj σκ. 62, στην οποία αναφέρεται πως το άρθρο 6 παρ. 3 ΣΕΕ δεν ρυθμίζει τη σχέση μεταξύ της ΕΣΔΑ και των ενόμων τάξεων των κρατών μελών, ούτε καθορίζει τις συνέπειες που πρέπει να συνάγουν τα εθνικά δικαστήρια σε περίπτωση αντίθεσης ενός κανόνα του εθνικού δικαίου προς τα θεμελιώδη δικαιώματα, που κατοχυρώνονται στην ΕΣΔΑ. Η παραπομπή στην ΕΣΔΑ δεν επιβάλλει στον εθνικό δικαστή την υποχρέωση, σε περίπτωση αντίθεσης ενός κανόνα του εθνικού δικαίου προς την ΕΣΔΑ, να εφαρμόζει άμεσα τις διατάξεις της εν λόγω Σύμβασης και να μην εφαρμόζει τον κανόνα του εθνικού δικαίου, που δε συμβιβάζεται με αυτή.

η εν λόγω αντίθεση θα πρέπει να προκύπτει σαφώς από το κείμενο του Χάρτη ή τη σχετική νομολογία.

Στην παρούσα υπόθεση οι προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα P. Villalon παρουσιάζουν μία εμφανή αντίθεση με την προαναφερθείσα απόφαση του Δικαστηρίου. Σχετικά με το ζήτημα που μας απασχόλησε αρχικά, δηλαδή της ερμηνείας της αρχής *ne bis in idem* της ευρωπαϊκής έννομης τάξης υπό το πρίσμα της εννοίας, που η αρχή αυτή προσλαμβάνει στο πλαίσιο της ερμηνείας της ΕΣΔΑ, το Δικαστήριο έμεινε πιστό στην προγενέστερη νομολογία του, αναγνωρίζοντας το ίδιο περιεχόμενο.

Η αντίθεση του Γενικού Εισαγγελέως ερίδεται στο γεγονός πως η αρχή *ne bis in idem* δεν περιλαμβάνεται στο κυρίως κείμενο της ΕΣΔΑ, αλλά προσαρτάται σε αυτή με το υπ' αριθμ. Πρωτόκολλο, το οποίο άρχισε να ισχύει από το Νοέμβριο του 1988. Σε αντίθεση με τα υπόλοιπα δικαιώματα της ΕΣΔΑ, το δικαίωμα που προβλέφθηκε στο άρθρο 4 του Πρωτοκόλλου 7 της ΕΣΔΑ δεν έγινε ομόφωνα δεκτό από τα συμβαλλόμενα στην ΕΣΔΑ κράτη, πολλά από τα οποία είναι και μέλη της Ένωσης. Για παράδειγμα η Γαλλία έχει διατυπώσει επιφύλαξη ως προς το άρθρο 4 του Πρωτοκόλλου, περιορίζοντας την εφαρμογή του μόνο στις παραβάσεις που έχουν ποινικό χαρακτήρα. Σύμφωνα με τον Γενικό Εισαγγελέα, ο λόγος τη μη κυρώσεως του άρθρου αυτού είναι η σημασία που έχει για τα κράτη- μέλη η επιβολή διοικητικών κυρώσεων, καθώς αυτές χαρακτηρίζονται από ιδιαίτερη αποτελεσματικότητα, ιδίως σε τομείς έντονου κρατικού ενδιαφέροντος, όπως είναι για παράδειγμα το φορολογικό δίκαιο. Από την άλλη μεριά, ο εξαιρετικός χαρακτήρας των ποινικών κυρώσεων και το ευρύ φάσμα αναγνώρισης δικαιωμάτων του κατηγορουμένου, αποτελούν κίνητρο ώστε η πολιτική εξουσία να κατέχει την αποκλειστικότητα της επιβολής τους. Τα

στοιχεία αυτά κατευθύνουν τα κράτη-μέλη να αρνούνται την υιοθέτηση της νομολογίας του ΕΔΔΑ, η οποία στην πράξη και υπό προϋποθέσεις αποκλείει αυτό τον δυισμό. Το όλο πρόβλημα δημιουργείται από την ισοδυναμία που η Ένωση αναγνωρίζει στο άρθρου 4 του Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ και στο Χάρτη. Στην περίπτωση της αρχής *ne bis in idem*, ο Χάρτης αποκτά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και δεν κατοχυρώνει στην περίπτωση αυτή με τον ίδιο τρόπο, που κατοχυρώνει το δικαίωμα αυτό η ΕΣΔΑ. Κατά την άποψη του Γενικού Εισαγγελέα ως ΕΣΔΑ πρέπει να θεωρείται η Σύμβαση καθεαυτή. Έτσι λοιπόν η ανάγκη ερμηνείας του Χάρτη υπό το φως της ΕΣΔΑ «έχει ένα ειδικότερο περιεχόμενο» όταν το επί κρίσει δικαίωμα, η κάποια πτυχή αυτού, δεν έχει ενσωματωθεί πλήρως από τα κράτη- μέλη. Απαραίτητη είναι μία αυτοτελής ερμηνεία του άρθρου 50 του Χάρτη.

Με βάση τις ανωτέρω παρατηρήσεις, δέον σχολιαστεί πως η σχέση μεταξύ των δύο παραλλήλως εφαρμοζόμενων ευρωπαϊκών δικαιοταξιών, αλλά και η σχέση μεταξύ των δικαιωμάτων, που ρητώς αποτελούν τμήμα των γενικών αρχών της Ένωσης και των δικαιωμάτων, που ρητώς κατοχυρώνονται στο Χάρτη, αποτελεί ένα δύσκολο και ακανθώδες ζήτημα.

II. Η ιδιαιτερότητα του “χώρου ποινικής δικαιοσύνης” της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Το Συμβούλιο της Ευρώπης διαδραμάτισε από την αρχή της λειτουργίας του πρωτεύοντα ρόλο στην προώθηση της κοινής πολιτικής των ευρωπαϊκών κρατών στο πεδίο της «διεθνούς συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις», στην οποία εντάσσεται κάθε μορφή διακρατικής συνεργασίας στον εν λόγω τομέα. Εξελικτικά, στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Έυρώπης διαμορφώθηκε η αρχή

της «αποδοχής ομοιόμορφων κανόνων» και της αμοιβαίας υποστήριξης των συμβαλλομένων κρατών στην πραγματοποίηση της ποινικής τους αξίωσης. Με τη θέσπιση συμβάσεων⁹², επιτεύχθηκε η διευκόλυνση της αμοιβαίας συνεργασίας μεταξύ των κρατών, ενώ ως ζήτημα «κοινού ενδιαφέροντος» αναδείχθηκε και η σύναψη συμβάσεων με αντικείμενο την προσέγγιση ουσιαστικών ποινικών κανόνων, ώστε να ακολουθηθεί μία «κοινή ποινική πολιτική» στην αντιμετώπιση ποινικά αξιόλογων συμπεριφορών. Η Συμφωνία Schengen και η Σύμβαση εφαρμογής της Συμφωνίας αυτής, δημιούργησαν τον «χώρο Schengen», εντός του οποίου καταργήθηκαν οι έλεγχοι στα κοινά εσωτερικά σύνορα, με αποτέλεσμα την ελεύθερη κυκλοφορία προσώπων, πραγμάτων και εμπορευμάτων. Στο πλαίσιο αυτό, δημιουργήθηκε το «σύστημα πληροφοριών Schengen», που είχε ως στόχο την αντιμετώπιση ελλειμάτων ασφάλειας. Πολύ σημαντική είναι ακόμα και η κατοχύρωση εντός του ανωτέρου «χώρου» της αρχής «ne bis in idem».

Ωστόσο, στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης εντοπίζονται τα εξής προβλήματα. Αφενός το ατελές νομικό του σύστημα, που εκφράζεται με τις ρήτρες επιφύλαξης των κρατών, και της έλλειψης νομικών μέσων για τη συμμόρφωση των κρατών προς τις διεθνείς του δεσμεύσεις. Αφετέρου, η δυνατότητα εκδήλωσης από την πλευρά των κρατών της αρχής της εθνικής κυριαρχίας, η οποία αποτελεί ένα όριο στην εφαρμογή των διακρατικών κανόνων. Τέλος, παρατηρητέο το γεγονός, πως αν και στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης και του ΕΔΔΑ η προστασία και η υποχρέωση σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου από τα συμβαλλόμενα κράτη είναι σαφής, δεν είναι σαφής η σχετική διαδικασία και η έκταση της εν λόγω προστασίας.

⁹² Βλ. την Ευρωπαϊκή Σύμβαση περί πληροφόρησης επί του αλλοδαπού δικαίου της 7.6.2968 και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τη μεταφορά καταδίκων της 21..3.1983

1. Το ζητούμενο μιας διεθνικής ποινικής καταστολής

Η αναζήτηση κοινών δικονομικών αρχών ως βάση για μία διεθνική ποινική καταστολή αποτελεί ζητούμενο σε δύο περιπτώσεις. Είτε σε ένα διεθνές πλαίσιο, όπου τα επιμέρους κράτη μέσα από συγκεκριμένες ιστορικές εμπειρίες αυτοδεσμεύτηκαν πάνω σε κοινές αρχές της ποινικής καταστολής με γενική ισχύ τόσο σε εθνικό όσο και σε διακρατικό επίπεδο, όπως αυτό συνέβει με την ΕΣΔΑ, είτε σε ένα διεθνές πλαίσιο όπου η συνεργασία των κρατών- μελών στο επίπεδο της ποινικής καταστολής είναι τόσο στενή, που επηρεάζει καίρια και σε βάθος τα δικονομικά τους συστήματα, όπως αυτό συμβαίνει με την Ένωση. Όπως αναλυτικά προεκτέθη στο δεύτερο μέρος της εργασίας, η δραστηριότητα του Συμβουλίου της Ευρώπης και της Ένωσης συνδέονται άρρηκτα, παρ' όλο που η τελευταία δεν έχει προσχωρήσει ακόμα στην ΕΣΔΑ. Η αναγνώριση του σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων, που κατοχυρώνονται στην ΕΣΔΑ, αποτυπώνεται ως θεσμικός κανόνας πλέον στη Συνθήκη της Λισαβόνας, ενώ η Ένωση κατά την παραγωγή των κανόνων της ενδιαφέρεται για το σεβασμό δικονομικών αρχών και δικαιωμάτων που απορρέουν από την ΕΣΔΑ, αφού όλα τα κράτη – μέλη της δεσμεύονται από αυτήν. Έτσι υπάρχει μία υπερκρατική δομή, η οποία έχει τη δυνατότητα να επηρεάσει καθοριστικά το δίκαιο των κρατών- μελών, και ενταγμένη σε αυτή εμμέσως μία Σύμβαση, η οποία συγκαθορίζει το επίπεδο των εγγυήσεων των ατομικών δικαιωμάτων. Αν σε όλα τα παραπάνω κανείς προσθέσει και το γεγονός ότι από τη Συνθήκη του Άμστερνταμ και έπειτα η Ένωση έχει θέσει ως στόχο την παροχή στους πολίτες ενός υψηλού επιπέδου προστασίας από το έγκλημα, μέσα σε έναν ενιαίο ευρωπαϊκό χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης, γίνεται εμφανές πως καθίσταται αναγκαία η αναζήτηση κοινών δικονομικών αρχών ως βάση για μία διεθνική ποινική καταστολή.

2.Η αμοιβαία αναγνώριση ποινικών αποφάσεων και η προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, και ιδίως στο πλαίσιο της Ένωσης από τη δεκαετία του '60, όπου εμφανίστηκε η ανάγκη μίας δραστηκής αντιμετώπισης του εγκλήματος, η αμοιβαία αναγνώριση ποινικών αποφάσεων και η ίδρυση ενός περιφερειακού δικαστικού χώρου αποτέλεσαν τις βασικές στοχεύσεις. Πολύ σημαντική προς την υλοποίηση του στόχου αυτού υπήρξε η Συνθήκη του Μάαστριχτ (1992), με το άρθρο Β της οποίας καθιερώθηκε, «η συνεργασία στους τομείς της δικαιοσύνης και των εσωτερικών υποθέσεων» και η περιεχόμενη σε αυτή «δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις» (τρίτος πυλώνας). Αρχικά, η δράση των κρατών- μελών διαπνεόταν από την αντίληψη της συνεργασίας κυρίαρχων κρατών. Από πολύ νωρίς βέβαια, η ΕΣΔΑ αναδείχθηκε ως οιοονεί πηγή δικαίου στη συνεργασία αυτή. Στο στάδιο αυτό, η ανάπτυξη ευρωενωσιακής πολιτικής στο πεδίο της δικαστικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις προβλήθηκε ως αναγκαίο μέσο για την επίτευξη «των στόχων της Ένωσης, ιδίως της ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων» σε ένα χώρο χωρίς εσωτερικά σύνορα, με άλλα λόγια για την αποτελεσματική προώθηση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης⁹³. Η εν λόγω συνεργασία των κρατών- μελών στο πεδίο αυτό εκδηλώθηκε σε τρεις τομείς: στη συνεργασία των δικαστικών αρχών, στην προσέγγιση των εθνικών διατάξεων και στο συντονισμό της δίωξης. Η ίδρυση της Europol και της Eurojust, αναμφισβήτητα αλλοίωσε την έννοια της κρατικής κυριαρχίας και της δυνατότητάς της να εκδηλωθεί στο πλαίσιο της Ένωσης.

⁹³ Ο. Τσόλκα, Ευρωπαϊκά κράτη και «συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις»

Οι αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου κατά τη σύνοδο του Τάμπερε, καθόρισαν τις εξελίξεις⁹⁴. Απώτερος στόχος αναδείχθηκε η δημιουργία ενός «χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης» και τα συμπεράσματα του Συμβουλίου απέκτησαν το χαρακτήρα μίας μόνιμης πολιτικής της Ένωσης, η οποία στη συνέχεια εμπλουτίστηκε και απαναπροσδιορίστηκε με το Πρόγραμμα της Χάγης για την ενίσχυση της ελευθερίας, της ασφάλειας και της δικαιοσύνης στην Ένωση. Στο προοίμιο του Προγράμματος διακηρύσσεται πως στόχος του είναι «να βελτιωθεί η κοινή ικανότητα της Ένωσης και των κρατών- μελών της, να διασφαλίζουν θεμελιώδη δικαιώματα, στοιχειώδη δικονομικά εχέγγυα και πρόσβαση στη δικαιοσύνη στους πολίτες». Το βασικό χαρακτηριστικό της εμπλοκής της Ένωσης στην αντεγκληματική πολιτική είναι ο συντονιστικός της ρόλος με τη δημιουργία νέων – δικών της οργάνων. Σχετικά με την προοπτική της εναρμόνισης των εσωτερικών ποινικών δικαίων, ως νομική βάση χρησιμοποιήθηκε η ίδια η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση και ως εργαλείο συντονισμού επιλέχθηκε η θέσπιση αποφάσεων- πλαίσιο. Οι τελευταίες αποτέλεσαν ένα δεσμευτικό για τα κράτη- μέλη νομικό κείμενο, που καθορίζει τις σταθερές παραμέτρους ποινικής τυποποίησης κάποιων εγκλημάτων. Καθορίζει ακόμα τις πράξεις, που πρέπει να τυποποιηθούν σε εγκλήματα, το επιθυμητό πλαίσιο των απειλούμενων ποινών και γενικότερα στοιχεία για τη θέσπιση μίας ποινικής νομοθεσίας. Πρέπει στο σημείο αυτό να επισημανθεί, πως η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης έχει εντελώς διαφορετική σημασία στο χώρο του ευρωπαϊκού οικονομικού δικαίου από ότι στο πεδίο του ποινικού δικαίου. Στο πρώτο η εν λόγω αρχή λειτουργεί προς την κατεύθυνση της διεύρυνσης της οικονομικής ελευθερίας των ατόμων. Στο ποινικό δίκαιο όμως η αρχή

⁹⁴ Μ.Κ. Γκμπάντι, Κοινές δικονομικές αρχές ως βάση μιας διακρατικής ποινικής καταστολής, ΠΧρ 2007, σελ. 673

αυτή επιτρέπει επεμβάσεις στις ελευθερίες των πολιτών. Βέβαια είναι γεγονός, πως σε όλες τις αποφάσεις- πλαίσιο, που έχουν θεσπιστεί υπάρχει ειδική διάταξη πως αυτές δε μεταβάλλουν την υποχρέωση σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων⁹⁵. Οι ρυθμίσεις αυτές αν και καθυστερημένες, δεν εξαφανίζουν τον κίνδυνο υποβάθμισης των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο βωμό της ευκολίας και της αποτελεσματικότητας μίας ποινικής καταστολής, που διανοίγεται στα κράτη- μέλη της Ένωσης. Και αυτό καθώς είναι γεγονός, ότι η διασφάλιση των ατομικών ελευθεριών θα μπορούσε να θεωρηθεί ως εμπόδιο στην καταστολή της σύγχρονης εγκληματικότητας. Από την άλλη όμως πλευρά, δεν παύει να αποτελεί ένα πολιτικό και ιδεολογικό κεκτημένο, που η ίδια η Ένωση αποδέχεται. Έτσι, η ανάπτυξη των εγγυητικών συνεπειών της ΕΣΔΑ είναι ένα ιδεολογικό προαπαιτούμενο αλλά και ένα τροχοπέδη στην επιχειρούμενη ενοποίηση του ποινικού δικαίου στον ευρωπαϊκό χώρο⁹⁶.

Στη Συνθήκη της Λισαβόνας το ποινικό δίκαιο εμφανίζεται στο χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης και ειδικότερα στα άρθρ. 67 ΣΛΕΕ επ. Ο τρόπος με τον οποίο πρέπει να εκδηλώνονται οι παρεμβάσεις της Ένωσης στο τομέα του ποινικού δικαίου, πηγάζει από τη συνδυασμένη ανάγνωση των παρ. 1, 3 του άρθρου 67 ΣΛΕΕ και των άρθρων 2 και 3 ΣΕΕ, τα οποία αναφέρονται στις γενικές αξίες και στους στόχους της Ένωσης. Η Ένωση συγκροτεί τον χώρο «ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης» με «σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων και των διαφορετικών νομικών συστημάτων και παραδόσεων των κρατών- μελών». Επίσης, βασίζεται στις αξίες της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της ελευθερίας, του κράτους δικαίου και του

⁹⁵ Μ.Κ. Γκμπάντι, Νεότερες εξελίξεις του ποινικού δικαίου στην Ε.Ε και δικαιοκρατικά ελλείμματα, ΠΧρ 2006, σελ 577 επ.

⁹⁶ Στ. Παύλου, Ευρωπαϊκή Ένωση και ΕΣΔΑ, ιδίως ενόψει και της συζητούμενης προτάσεως αποφάσεως- πλαισίου (COM 2004/328 τελικό) για «ορισμένα δικονομικά δικαιώματα στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών σε ολόκληρη της Ευρωπαϊκή Ένωση», ΠΧρ. 2008, σελ. 97 επ.

σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων, με τις οποίες συνδέεται καθοριστικά η ταυτότητα του ποινικού δικαίου ως μέτρου ελευθερίας των πολιτών. Πλέον, με τη Συνθήκη της Λισαβόνας και την αναγνώριση της δεσμευτικής ισχύος του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων στην Ένωση, η κατοχύρωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων έχει λάβει θεσμικό χαρακτήρα. Έτσι τα στοιχεία της ελευθερίας, της ασφάλειας και της δικαιοσύνης του ενιαίου χώρου, πρέπει να γίνονται αντιληπτά μέσω ενός συσχετισμού τόσο μεταξύ τους όσο και με τα θεμελιώδη δικαιώματα. Με τη Μεταρρυθμιστική Συνθήκη ενισχύονται ταυτόχρονα τόσο ο ρόλος της Ένωσης στον τομέα των ποινικών υποθέσεων όσο και η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Αναμφισβήτητα, η δεσμευτικότητα του Χάρτη και η συνεκτική νομολογία του ΔΕΕ και του ΕΔΔΑ, δημιουργούν πλέον στην Ένωση ένα κατώτατο βαθμό προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων με κανονιστικό χαρακτήρα. Τόσο η Ένωση κατά τη διαμόρφωση των δράσεών της όσο και τα κράτη- μέλη οφείλουν να μεριμνούν και να διασφαλίζουν τουλάχιστον το βαθμό αυτό.

3. Η νομολογία του ΔΕΕ

- **Η απόφαση C-399/11 της 26.2.2013**

Η απόφαση αυτή εκδόθηκε στο πλαίσιο προδικαστικού ερωτήματος, σχετικά με την ερμηνεία του άρθρου 4^α παρ. 1 της αποφάσεως- πλαίσιο 2002/584/ΔΕΥ του Συμβουλίου για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης και τις διαδικασίες παραδόσεως μεταξύ των κρατών- μελών, όπως αυτή τροποποιήθηκε με την απόφαση- πλαίσιο 2009/299/ΔΕΥ του Συμβουλίου. Η αίτηση υπεβλήθη στο πλαίσιο διαφοράς ως προς την εκτέλεση ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψεως, το οποίο εξεδόθη από τα ιταλικές αρχές για την

εκτέλεση της καταδίκης σε ποινή καθείρξεως, η οποία υπεβλήθη ερήμην του κατηγορουμένου. Το ερώτημα, το οποίο το Δικαστήριο κλήθηκε να απαντήσει, είναι αν το άρθρο 4^α παρ 1 της αποφάσεως –πλαίσιο 2002/584, όπως ισχύει μετά τη τροποποίησή της, έχει την έννοια ότι απαγορεύει στις εθνικές δικαστικές αρχές στις περιπτώσεις, που προσδιορίζονται στη διάταξη αυτή, να εξαρτούν την εκτέλεση ενός ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης από τον όρο ότι η σχετική καταδικαστική απόφαση υπόκειται σε αναθεώρηση, προκειμένου να διασφαλιστούν τα δικαιώματα της υπεράσπισης του εκζητούμενου. Επίσης αν το άρθρο αυτό συμβαδίζει με τις αρχές της αποτελεσματικής προσφυγής, της δίκαιης δίκης και με τα θεμελιώδη δικαιώματα (άρθρα 47 και 48 παρ. 2 Χάρτη). Το άρθρο 4^α παρ. 1 προβλέπει πως η δικαστική αρχή της εκτελέσεως δύναται να αρνηθεί την εκτέλεση του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, εάν το πρόσωπο δεν εμφανίστηκε αυτοπροσώπως στη δίκη που οδήγησε στην έκδοση της αποφάσεως εκτός εάν το πρόσωπο, βάσει δικονομικών απαιτήσεων που προβλέπονται από το εθνικό δίκαιο του κράτους- μέλους εκδόσεως διαζευκτικά κλητεύθηκε ή έλαβε γνώση της δικασίμου εντός ευλόγου χρόνου, είχε δώσει εντολή εκπροσώπησης σε δικηγόρο, δήλωσε ρητά πως δεν αμφισβητεί την απόφαση, δεν άσκησε ένδικο μέσο εντός της προβλεπόμενης προθεσμίας, η απόφαση δεν του επιδόθηκε.

Στο άρθρο 47 του Χάρτη ορίζεται πως «κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα να δικαστεί η υπόθεσή του δίκαια, δημόσια και εντός εύλογης προθεσμίας, από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο. Κάθε πρόσωπο έχει τη δυνατότητα να συμβουλευέται δικηγόρο και να του αναθέτει την υπεράσπιση και εκπροσώπησή του. Στο άρθρο 48 ορίζεται πως «ο σεβασμός των δικαιωμάτων της υπεράσπισης διασφαλίζεται σε κάθε κατηγορούμενο».

Στην απόφασή του το Δικαστήριο επανειλημμένως τονίζει πως η ανωτέρω απόφαση- πλαίσιο αποβλέπει στη διευκόλυνση και επιτάχυνση της δικαστικής συνεργασίας μεταξύ των κρατών, συμβάλλοντας αποτελεσματικά στη δημιουργία του χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης. Η ρύθμιση αυτή απαγορεύει στην αρμόδια δικαστική αρχή εκτέλεσης, στις αναφερόμενες περιπτώσεις, να εξαρτά την εκτέλεση ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης εκδοθέντος προς εκτέλεση ποινής από την προϋπόθεση ότι η εκδοθείσα ερήμην καταδικαστική απόφαση μπορεί να αναθεωρηθεί εντός του κράτους- μέλους εκδόσεως.

Επιπλέον το Δικαστήριο προκειμένου να ερμηνεύσει την έκταση εφαρμογής των άρθρων 47 και 48 του Χάρτη, αναφέρεται στην νομολογία του ΕΔΔΑ. Σύμφωνα με αυτή, αν και το δικαίωμα του κατηγορουμένου να παρίσταται αυτοπροσώπως στη δίκη, συνιστά ουσιώδες στοιχείο του δικαιώματος για δίκαιη δίκη, ωστόσο αυτό δεν είναι απόλυτο⁹⁷. Υπό την έννοια αυτή, στο υπό κρίση άρθρο 4^α παρ.1 προβλέπονται οι προϋποθέσεις, υπό τις οποίες ο ενδιαφερόμενος πρέπει να θεωρείται ότι παραιτήθηκε οικειοθελώς και κατά τρόπο μη επιδεχόμενο αμφισβήτηση του δικαιώματός του να παρίσταται στη δίκη του, με αποτέλεσμα η εκτέλεση του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης προς εκτέλεση της σε βάρος του εκδοθείσας ερήμην ποινής, να μην μπορεί να εξαρτάται από την προϋπόθεση ότι το πρόσωπο αυτό μπορεί να επιτύχει την εκ νέου εκδίκαση της υποθέσεως εντός του κράτους- μέλους εκδόσεως.

Επί της αποφάσεως αυτής ενδιαφέρουσες είναι οι αναφορές του Γενικού Εισαγγελέως στη νομολογία του ΕΔΔΑ, σύμφωνα με την οποία η υποχρέωση διασφάλισης του δικαιώματος του κατηγορουμένου να είναι παρών στην

⁹⁷ ΕΔΔΑ 14.6.2001, *Medenica* κατά Ελβετίας, σκ. 56-59, ΕΔΔΑ 1.3.2006, *SSejdovic* κατά Ιταλίας

αίθουσα του δικαστηρίου όπου συζητείται η υπόθεσή του, αποτελεί ένα από τα ουσιώδη στοιχεία του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ. Συνεπώς η άρνηση ανακινήσεως διαδικασίας η οποία διεξήχθη ερήμην του κατηγορουμένου και ελλείψει οποιασδήποτε ενδείξεως για το ότι ο κατηγορούμενος παραιτήθηκε του δικαιώματός του να είναι παρών, θεωρείται ως «προφανής αρνησιδικία», έννοια που αντιστοιχεί στην έννοια της διαδικασίας, η οποία αντίκειται στις διατάξεις του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ ή στις αρχές που καθιερώνει αυτό το άρθρο. Βέβαια ούτε από τη νομολογία του ΕΔΔΑ, ούτε από το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ αποκλείεται η δυνατότητα ενός προσώπου να παραιτηθεί των εγγυήσεων για μία δίκαιη δίκη. Δεν θα μπορούσαμε ωστόσο να παραβλέψουμε το γεγονός πως η παραίτηση από το θεμελιώδες αυτό δικαίωμα, πρέπει να αποδεικνύεται με αδιαμφισβήτητο τρόπο και να διατυπώνεται με τόση σαφήνεια όση και η σοβαρότητα των συνεπειών της. Η Εισαγγελέας καταλήγει στο ότι το κρινόμενο άρθρο όχι μόνο τηρεί τις απαιτήσεις που προδιαγράφει το ΕΔΔΑ, αλλά πολλώ μάλλον τις κωδικοποιεί ,ώστε να εξασφαλισθεί με αποτελεσματικό τρόπο η εφαρμογή τους σε περίπτωση εκτέλεσης ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης που εκδίδεται για την εκτέλεση αποφάσεως εκδοθείσας σε δίκη, στην οποία ο ενδιαφερόμενος δεν παρέστη αυτοπροσώπως.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Είναι γεγονός πως στο πλαίσιο των διεθνικών μορφωμάτων το ποινικό δίκαιο δοκιμάζεται από πρωτόγνωρες προκλήσεις, καθώς καλείται να λειτουργήσει έξω από το περιβάλλον, για το οποίο δημιουργήθηκε, την εκάστοτε δηλαδή εθνική έννομη τάξη. Η διαδικασία διεθνοποίησης του ποινικού δικαίου ενόψει των όρων και του συστήματος, μέσα στο οποίο αναπτύσσεται κάθε φορά, επηρεάζει καθοριστικά τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του. Η εξέλιξη του ποινικού δικαίου στον ευρωπαϊκό χώρο θα μπορούσαμε να πούμε πως συνέχεται με την αγωνιώδη προσπάθεια της Ένωσης για την προστασία των εννόμων αγαθών των προσώπων σε μία ισορροπημένη σχέση. Σίγουρα μία πολύ σημαντική κατάκτηση του σημερινού νομικού πολιτισμού στο χώρο του ποινικού δικαίου, εντός και εκτός συνόρων, είναι η κατοχύρωση ασφαλιστικών δικλίδων της ως άνω ισορροπίας. Ός τέτοιες μπορούν να θεωρηθούν η αναγνώριση της ΕΣΔΑ και η "δεσμευτικότητα" του ΧΘΔΕΕ, που συντελέστηκαν με τη Συνθήκη της Λισαβόνας. Η κατοχύρωση των κειμένων αυτών αναμφίβολα προσδίδει στον ευρωπαϊκό νομικό πολιτισμό έναν ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα και η μεταξύ τους σχέση από την αρχή της πορείας της Ένωσης προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση είναι στενή αλλά διαβαθμισμένη. Με τη Συνθήκη της Λισαβόνας η σύνδεσή τους αποκτά ιδιαίτερο νόημα, ενώ το καθοριστικό βήμα θα γίνει με την προβλεπόμενη προσχώρηση της Ένωσης στην ΕΣΔΑ.

Υπό το φως των ανωτέρω, τα θεμελιώδη δικαιώματα και τα βασικά κείμενα κατοχυρώσεώς τους, δεσμεύουν όλους τους παράγοντες της διεθνικής έννομης τάξης. Τους παράγοντες αυτούς συνιστούν ο εθνικός και ο ενωσιακός νομοθέτης, ο εθνικός και ο ενωσιακός δικαστής, όλα τα επιμέρους όργανα της Ένωσης. Προς την κατεύθυνση του ποινικού δικαίου, την ίδια

δεσμευτική ισχύ έχουν τα δικαιώματα του κατηγορουμένου, όπως αυτά εκδηλώνονται στο περιεχόμενο της αρχής της "δίκαιης δίκης". Αξίζει βέβαια να σημειωθεί πως το μοντέλο μίας διεθνικής ποινικής καταστολής υπηρετεί κατά βάση την ανάγκη της επιτάχυνσης της διαδικασίας και της αποτελεσματικότητας της ποινικής καταστολής και δύναται να αποδυναμώσει τα δικαιώματα των προσώπων. Υπό τον κίνδυνο αυτό, αναδεικνύεται ως ζητούμενο η Ένωση να μην απωλέσει τις κατακτήσεις του νομικού της πολιτισμού, που την έκαναν να ξεχωρίζει, ιδίως σε ευαίσθητους τομείς, όπως το ποινικό δίκαιο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ι. Ανδρουλάκης, Κριτήρια της Δίκαιης Ποινικής Δίκης κατά το άρθρ. 6 της ΕΣΔΑ, Π.Ν. Σάκκουλας, 2000
- Θ. Δαλακούρας, Εμβάθυνση στο Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, Νομική Βιβλιοθήκη
- Θ. Δαλακούρας, Επανάληψη της Διαδικασίας- Συστηματική θεώρηση του κατ' άρθρο 525 ΚΠΔ ενδίκου βοηθήματος και των λόγων θεμελίωσής του, Π.Ν. Σάκκουλας, 2007
- Γ. Δρόσος, Δοκίμιο ελληνικής συνταγματικής θεωρίας, Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1996
- Ν. Κανελλοπούλου- Μαλούχου, Η χειραφέτηση της Ευρώπης, Συνταγματική θεωρία της Ευρωπαϊκής ενοποίησης, Παπαζήση, 2012
- Κ. Καρράς, Επίτομη Ερμηνεία του ΚΠΔ, 2^η έκδοση, 2005
- Κασιμάτης, Μορφές ερμηνείας και ιεραρχικής εναρμόνισης του δικαίου, το Σ, 2006
- Μ. Μαργαρίτης, Ερμηνεία ΚΠΔ- αρθρ. 171 , 2008
- Γ. Παπαδημητρίου. Η συνταγματοποίηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. 2002, Παπαζήση
- Γ. Παπαδημητρίου, Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, Σταθμός στη θεσμική ωρίμανση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Παπαζήση, 2001
- Ε. Σαχπεκίδου, Ευρωπαϊκό Δίκαιο, Β' έκδοση, Σάκκουλας Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2013
- Π. Στάγκος, Η δικαστική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην κοινοτική έννομη τάξη, Η σχέση της με τη συνταγματική εξέλιξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Σάκκουλας Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2004
- Δ. Τσάτσος, Το αξιακό σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης- Εισαγωγή στη λειτουργία του, Παπαζήση 2005

Κ. Χρυσόγονος, Το μετέωρο βήμα της Ευρώπης. Η Συνθήκη για τη Θέσπιση Συντάγματος της Ευρώπης και το Μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Παπαζήση, 2005

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

Π. Βογιατζής. Το «ζωντανό κείμενο» και η «ευρωπαϊκή συναίνεση» στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: η δύσκολη ισορροπία μεταξύ δικαστικού ακτιβισμού και αυτοπεριορισμού. ΝοΒ 2012 τ. 60

Μ.Κ. Γκμπάντι, Κοινές δικονομικές αρχές ως βάση μιας διακρατικής ποινικής καταστολής, ΠΧρ 2007

Μ.Κ. Γκμπάντι, Νεότερες εξελίξεις του ποινικού δικαίου στην Ε.Ε και δικαιοκρατικά ελλείμματα, ΠΧρ 2006, σελ 577 επ.

Κ. Μποτόπουλος, Ελευθερίες- Δικαιώματα- Ασφάλεια στην ΕΕ, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Γενικό Τμήμα Δικαίου, Νομ. Βιβλιοθήκη 2010

Χ. Μυλωνόπουλος, Το Ευρωπαϊκό Ποινικό Δίκαιο μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας- Η ουσιαστική νομιμοποίηση του Ευρωπαϊκού Ποινικού Δικαίου και η σημασία της ποινικής δογματικής για τη διαμόρφωσή του. ΠοινΧρ ΞΑ/ 2011

Α. Παπαδαμάκης, Η νομολογία του Αρείου Πάγου στο χώρο της Ποινικής Δικονομίας υπό το φως των προβλέψεων της ΕΣΔΑ σε ΠοινΔικ 5/2004

Χρ. Παπαδημητρίου, Η σημασία της προσχώρησης της Ε.Κ στην ΕΣΔΑ για την ενίσχυση της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην κοινοτική έννομη τάξη, Αρχείο Νομολογίας, 2007, τ. ΝΗ

Π. Παραράς, Το κεκτημένο του ευρωπαϊκού συνταγματικού πολιτισμού, ΔτΑ 2001

Στ. Παύλου, Ευρωπαϊκή Ένωση και ΕΣΔΑ, ιδίως ενόψει και της συζητούμενης προτάσεως αποφάσεως- πλαισίου (COM 2004/328 τελικό) για «ορισμένα δικονομικά δικαιώματα στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών σε ολόκληρη της Ευρωπαϊκή Ένωση», ΠΧρ. 2008

Στ. Περράκης, Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ασκήσεις επί χάρτου ή ένα νέο εργαλείο πολιτικής για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου; Δικαιώματα του Ανθρώπου 5/2000

Σαχπεκίδου, Γνωμοδότηση 2/94 του ΔΕΚ, ΕΕΕυρΔ 1996, σελ. 593

Λ-Α Σισιλιάνος, Η αναθεώρηση του Ευρωπαϊκού Συστήματος προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου: το 14^ο Πρωτόκολλο στην ΕΣΔΑ, ΝοΒ 2005

Γ-Δ. Τσαπρατζή, Διάλογος μεταξύ ελληνικών δικαστηρίων και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Σχόλια με αφορμή την 9/2009 απόφαση του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου και την από 25.6.2009 απόφαση του ΕΔΔΑ Ζουμπουλίδης κατά Ελλάδα και την υποδοχή τους από τα τακτικά διοικητικά δικαστήρια. ΔτΑ 50/2011

Ο. Τσόλκα, Ο σεβασμός των θεμελιωδών δικαιωμάτων- Κανονιστική σημασία και λειτουργία του ά. 6 παρ. 1 και 3 ΣυνθΕΕ και ΧΘΔΕΕ

Ο. Τσόλκα, Ευρωπαϊκά κράτη και «συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις»

Άννα Γκιζάρη-Ξανθοπούλου. Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας, ΕΕΕυρΔ 2011

George Letsas, The ECHR as a Living Instrument: its meaning and legitimacy

Jorg Polakiewicz, EU law and the ECHR: will EU accession to the European Convention on Human Rights square the circle?, (September 26, 2013) σε SSRN: <http://ssrn.com/abstract=2331497>

NΟΜΟΛΟΓΙΑ

- **ΔΕΚ**

Prais κατά Συμβουλίου C-130/75

Nold κατά Επιτροπής C-4/73

Standley και Metson C- 293/97

Schindler Holding C- 501/11

ΕυρΚοιν κατά Συμβουλίου C- 540/03

Dow Benelux κατά Επιτροπής C- 85/87

Dow Chemica Ibirica κατά Επιτροπής C- 97-99/87.

Επιτροπή κατά Γερμανίας C-62/90

Handelsgesellschaft 11/70

Carpenter C-60/ 00

Kamperaj C-571/10

Akermperg Fransson C-617/10

Nold 4/73

Hauer 44/79

Hoechst 46/87

J. McB C- 400/10

N. S, N. E C-411/10 και C-493/10

ΔΕΕ γνωμοδότηση 2/13

ΠΕΚ Degussa κατά Επιτροπής

- **ΕΔΔΑ**

Bosphorus Hava Yollari κατά Ιρλανδίας

Καραβελατζής κατά Ελλάδος

Ελλάδα κατά UK, το έτος 1956-1957

T. Λοϊζιδου κατά Τουρκίας

Cantoni κατά Γαλλίας

Charpell κατά Ηνωμένου Βασιλείου

M.S.S κατά Βελγίου και Ελλάδας

Golder κατά Ηνωμένου Βασιλείου

Delcourt κατά Βελγίου

Χατζηαναστασίου κατά Ελλάδος

Παπαγεωργίου κατά Ελλάδος

Subman κατά Γερμανίας

Eckle κατά Γερμανίας

Neumeister κατά Αυστρίας

Bertin- Mouroi κατά Γαλλίας

Ζαρμακούπης/ Σακελλαρόπουλος κατά Ελλάδος

Αρβελάκης κατά Ελλάδος

Γαρυφάλλου ΑΕΒΕ κατά Ελλάδος

Οικονομίτσιος κατά Ελλάδος

Γεωργιάδης κατά Ελλάδος

Καρακάσης κατά Ελλάδας

Sajtos κατά Ελλάδας

- **ΑΠ**

ΑΠ 1845/2005

ΑΠ 717/2004

ΑΠ 1638/2002

ΣυμβΑΠ 1808/2010

ΣυμβΑΠ 1940/2010

ΣυμβΑΠ 554/2010

ΟΛΑΠ 1/2011